34974/1.8

P. II

10/6

16C3728

comedunt populi mei peccata, [illegible] ubi [illegible] victimas, & non
orantes pro eis. Comedentes hoſtias & non corripientes: qui ubi mori-
turos homines audiunt, inde gaudentes, & præparant ſe ad prædam, quaſi
corvi ad cadavera mortuorum. Nunc ergo fratres, qui voluerit ſacerdo-
talem authoritatem accipere, in primis cogitet propter Deum, & præparet
arma ejus antequam manus Epiſcopi tangat caput, id eſt, pſalterium, lecti-
[illegible]rium, antiphonarium, miſſale, [illegible] martyrol[illegible], in anno

R. MOSIS MAIMONIDÆ DE IDOLOLATRIA LIBER,

cum interpretatione Latina
& Notis

DIONYSII VOSSII.

Edward Price. Bodr

AMSTERDAMI,
Apud IOH. & CORNELIVM BLAEV.
M DC XXXXI.

3728

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

R. MOSIS MAIMONIDÆ
DE
IDOLOLATRIA
LIBER,
cum interpretatione Latina
& notis
DIONYSII VOSSII.

הלכות
עבודת ככבים ומזלות
וחקות הגוים
פרק ראשון

בימי אנוש טעו בני
האדם טעות
גדול ונבערה עצת חכמי
אותו הדור ואנוש עצמו מן
הטועים היה וזו היתה
טעותם: אמרו הואיל והאל
ברא כוכבים אלו וגלגלים
להנהיג את העולם ונתנם
במרום וחלק להם כבוד
והם שמשים המשמשים
לפניו ראויים הם לשבחם
ולפארם ולחלוק להם כבוד

DISSERTATIONES
de cultu ſtellarum ac
planetarum, & ſtatutis
gentium.

CAPUT I.

TEmporibus Enos graviſſime homines errarunt, & ſtupore obruti ſunt animi ſapientum illius ævi. Etiam ipſe Enos inter errantes erat. Hic autem fuit error eorum. Quandoquidem, inquiebant, Deus creavit ſtellas ac ſphæras iſtas, ad regendum mundum, eaſque in ſublimi poſuit, & honoris participes fecit; & illis miniſtris utitur; merito profectò laudemus eas, atque extollamus, & honorem iis impertia-

וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו וזהו כבודו של מלך׃

pertiamnr. Atque hæc voluntas ipſius Dei benedicti eſt, ut magnificemus, ac veneremur, quemcumque ille evexit, & honore afſecit: perinde ac Rex miniſtros ſuos honoratos vult; qui honor eſt ipſius Regis.

NOTÆ.

De Idololatria.] Hæc vis verborum, עבודת כוכבים ומזלות. quæ ſi κατὰ πόδα transferas, ſonent *cultus ſtellarum ac planetarum.* Sed quia corporum cœleſtium cultus principium idololatriæ fuiſſe creditur, ſolent eum Hebræi עכום appellare. Nec aliunde profectum, quod in Ægyptiorum Hieroglyphicis ſtellâ Deus exprimebatur. Ἀστὴρ, inquit Orus, παρ᾽ Αἰγυπτίοις γραφόμενος, Θεὸν σημαίνει. Cauſam non addidit, alioqui in cæteris talium curioſus. Eſt autem ea, quam dixi. Fortaſſis eodem referendum, quod apud Romanos lamella ærea, ſtellæ in modum facta, loci inaugurati ſignum fuit; ut ex P. Servilio augure tradit Feſtus. Sed Hebræi idololatriam alias עבודה זרה *cultum extraneum*, nuncupare ſolent. Quo nomine Titulus Thalmudicus eſt, ex quo pleraque in hunc libellum Maimonides tranſtulit. Iſtud autem עכום non modo pro ipſa idololatria; ſed & pro idolo, delubro, cunctiſque eo pertinentibus uſurpatur. Vnde infra Autor noſter cap. III, §. 9. המגפף עכום והמנשק לה. *Qui idolum amplectitur, & oſculatur.* ibid. §. 11. העושה עכום לעצמו, *Faciens ſibi ipſi ſimulachrum.* Nimirum quia finis idoli eſt cultus. cap. VII. 23. עכום שיש לה מרחץ, *Delubrum, cui balneum eſt,* & paſſim aliis locis.

Temporibus Enos.] Nititur hæc opinio Geneſ. IV. 26. אז הוחל לקרא בשם יהוה, quæ Hebræorum plerique interpretantur, *tunc profanatum eſt in invocando nomine Domini.* Nec multum diverſa mente Arabs metaphraſtes, حينيذ بدوا الناس ليميلوا من طاعة الله, *Tunc inceperunt homines recedere ab obedientia Dei.* Sed melius Scripturæ mentem adſecutus eſt Aquila, qui tranſtulit, τότε ἤρχθη τοῦ καλεῖσθαι ἐν ὀνόματι Κυρίου. Similiter paraphraſtes Chaldæus, (qui an Aquila, an alius ſit, jam non diſputo) habet, בכן ביומוהי חלו בני אנשא מלצלאה בשמא דיי, *Illis diebus inceperunt homines orare* (proprie reddas, *ab orando)*

orando) *in nomine Domini.* Mens ejus eſſe videtur, tunc publice preces dici cœpiſſe; aut homines ſtatis temporibus eas frequentaſſe. Vt locum non habeat id, quod objicit R. Levi ben Gerſon, S. Scripturam hic non loqui de cultu veri Dei; quippe quem jam antea Adam, Hebel, & Cain, invocaverint. Nimirum non diſtinxit inter publicas, & privatas preces. Quicquid eſt, non dubito, mentem S. Scripturæ eſſe, Enoſi tempore, quo jam auctum humanum genus erat, publice cœtus convenire cœpiſſe, ad invocandum nomen Dei; vel tum demum ſtatis horis, nimirum diei initio, cumque cibus ſumendus, vel nox inciperet, preces Deo ſuſcipi ſolitas. Quin nec S. Scripturę verba ſatis conveniunt opinioni eorum, qui ad idololatriam hæc trahunt. Quid enim hoc eſt, *Tunc profanatum eſt ad invocandum nomen Domini.* Ergone profanum orare Deum? Scio, dicere eos, tunc profanatum eſſe in invocando nomine Dei, illud tribuendo diis falſis. Verùm nihil hic Scriptura de diis falſis; quod tamen maxime addendum erat; ut recte contra R. Selomonem obſervat R. Elihezer Germanus in Maaſe a-ſem, * כי לומר מהוחל לקרא דברים אחרים העיקר חסר. *Nam ſi dicas, profanatum eſſe in invocandis aliis rebus nomine Domini, ipſum fundamentum abeſt:* id eſt, abeſt in Moſe mentio rerum, quas illi, ut deos, invocatas volunt. Quippe Iarchi dixerat, tunc herbis, & hominibus, divinitatem adſcribi cœptam. Adde quod ipſa phraſis repugnare videtur. Potius enim יקרא, quam לקרא ſcribendum erat, ſi הוחל exponere liberet *profanatum eſt.* Idem locum habet, ſiquis provocet ad expoſitionem Davidis Kimchi, qui קרא hic pro nomine accipiens interpretatur: *Tunc profanata eſt invocatio nominis Domini.* Video tamen, viros quoſdam eruditiſſimos, qui his annis ſcripſere, in illam opinionem tranſiiſſe. Quibus non accedo, cum Chaldæi verba מלצלאה exponunt, *ut non orarent:* nam prorſus contrarium notant, & לצלאה, an מלצלאה ſcribas, eodem redit. Accedit, quod non videtur Spiritus Sanctus tam ſolicite traditurus fuiſſe, quo tempore abominandæ ſuperſtitiones cœperint; ſed potius, quando homines publice Deum invocare orſi ſint. Sane arbitror, utcumque ſe res habeat, non temere adeo Maimonidæ & Hebræorum cæteris, ex verbis, quæ ambigua eſſe ne ipſi quidem diffiteri poſſint, ſtatuendum fuiſſe idololatriæ exordium. Sic quoque merito damnes, quod tam audacter Enoſum, velut idololatriæ reum agit. Pie magis LXX ſenes, qui tranſtulerunt, οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, innuentes, ſperaſſe Enochum, & videre cupiiſſe diem illum, quo divinum nomen publice celebraretur. Videntur autem LXX pro אז הוחל legiſſe אז הוחיל. A ſenibus non multum abit Nicolaus Lyra, quando ait,

* *Maaſe Bereſith cap.* 22.

Enos inſtructus à patre ſuo juſto tantum profecit in cultu divino, ut adinvenerit quædam verba devota ad deprecandum Deum. Litera Hebraica ſic habet: Tunc cœpit invocari nomen Domini. quod exponunt Hebræi de idololatria: quia, ut dicunt, tunc inceperunt homines attribuere nomen Dei creaturis; ut Soli, & Lunæ, & idolis. Non tamen ab iſto Enos, qui juſtus fuit, & devotus; ſed à filiis Cain ſibi contemporaneis, ſicut ſupra dictum eſt de Iabel, & Tubal. Quin & merito parum veriſimile dixeris, Sethi, tam pii viri, filium, fuiſſe idololatram; cum poſteri ejus in ipſa Scriptura בני אלהים *filii Dei*, vocentur. At Cain filios, ut ad prava plerumque hominum ingenium magis inclinat, credibile eſt parentum ſuorum fuiſſe exemplum ſecutos. Poſtremo, tametſi omnia iſtæc vera eſſe concederemus, nihilominus merito incuriæ Maimoniden argueris, quod idololatriam à temporibus diluvium prægreſſis repetens, eam poſt diluvium ſecundo cœpiſſe non cogitaverit, vel neglexerit ſcribere: cum illud vel maxime fuerit tradendum, quo tempore poſt κατακλυσμὸν cœperit. Quod Seruchi, vel Therachi ætate factum putatur.

Quandoquidem, inquiebant, ſtellas, & quas videmus ſphæras.] Melius ſane Maimonides idololatriam à cœleſtium corporum cultu cœpiſſe ſtatuit, quam Iarchi, qui homines primo & herbas cultas arbitratur. Etenim ad verba Geneſ. IV. 27. אז הוחל לקרא בשם יהוה, *Tunc incepit invocari nomen Domini:* ait, את שמות האדם ואת שמות העשבים בשמו של הקדוש ברוך הוא לעשותן ע"ז ולקרותן אלוהות, *in nominibus hominum, & plantarum, nomine Dei benedicti, ut ea haberentur idola, ac dii vocarentur.* Obiter nota, eruditiſſimum virum, quem ubi invitus diſſentio, nihil attinet dicere, pro עשבים *herbæ* legiſſe עצבים, id eſt, *idola*; quod tamen in nulla editione reperio. Porro autorem noſtrum pravæ religionis exortum ſuperſtitioni adſcribere, mirum non eſt. Quippe ſi, ut ille voluit, temporibus Enoſi idololatria cœpit, valde veriſimile eſt, homines non potuiſſe tunc penitus ignaros eſſe veri Dei: de quo proculdubio multa à parentibus acceperant. Itaque potius peccaverint ἐθελοθρησκείᾳ, quam inſcitia. Sed malim ſtatuere, ignorantia eos peccaviſſe. Nimirum duo in errorem eos impulere; quod ſummum & ἀόρατον illum Deum nequaquam comprehenderent; quodque illi, qui ejus miracula à parentibus acceperant, eadem poſteris tradere neglexerant. Vnde ſtatim deflexerunt ad cultum eorum, quæ eis videri poterant, & quorum beneficiis maxime juvarentur, Solis, Lunæ, cæterorumque id genus. Innuunt id ſatis verba Deuter. IV. 19. *Ne tollas oculos tuos verſus cælum, & adſpicias Solem ac Lunam*, &c. quem ad locum recte R. Levi ben Gerſon ait, הזכיר השמש תחלה כי פעולותיו יותר גלויות. *Primo Solis meminit,*

quia

quia virtutes ejus maxime manifeſtæ ſunt. Quibus gemina ſunt illa Cæſaris de Germanis : *Deorum numero eos ſolos ducunt , quorum opibus aperte juvantur , Solem , & Vulcanum , & Lunam.* Idololatriam à Chami poſteris ortam, dubitandum non eſt ; unde omnes uno ore Scriptores tradunt, primos Deorum cultum Ægyptios eſſe adeptos. Verè Lucianus libello de Syria Dea : Πρῶτοι μὲν ἀνθρώπων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, Αἰγύπτιοι λέγονται θεῶν τε ἐννοίην λαβεῖν, καὶ ἱρὰ εἵσασθαι, καὶ τεμένεα, καὶ πανηγύριας ἀποδέξαι. *Primi hominum , quos ſcimus , Ægyptii dicuntur & Deorum percepiſſe notitiam , & templa ſtatuiſſe , & lucos , ac ſolemnes edidiſſe conventus.* Rationem & cauſſam primæ idololatriæ optime aperuit Diodorus Siculus , vir ſumma diligentia antiquitates gentium perſcrutatus. Ait is libro I Bibliothecæ : Τοὺς ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον , καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν , καταπλαγέντας καὶ θαυμάσαντας , ὑπολαβεῖν εἶναι θεοὺς ἀϊδίους τε καὶ πρώτους , τόντε Ἥλιον καὶ Σελήνην , ὧν τὸν μὲν Ὄσιριν , τὴν δὲ Ἶσιν ὀνομάσαι. *Homines antiquiſſimos , mundum ſupra ſe contemplatos , nec abſque ſtupore admiratos univerſi naturam , exiſtimaſſe eſſe Deos æternos , ac primos , Solem & Lunam ; quorum illum Oſirim, hanc Iſim appellari.* Manifeſte hæc docent,ignorantiam veri Dei , & divinitatem illis ſideribus non aliam ob cauſſam attributam, quam quia plurimum ab iis boni hominibus proveniret. Vidit id quoque Prodicus Chius,qui ut apud Sextum Empiricum lib. VIII. cap. II. adverſus Mathematicos eſt , affirmabat Solem , Lunam , cæteraque ὠφελοῦντα τὸν βίον , pro diis homines habuiſſe , διὰ τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν , *ob utilitatem & adjumenta eorum :* & ſubdit , καθάπερ οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Νεῖλον : *quemadmodum Ægyptii Nilum.* Cujus fluminis ipſum nomen ſatis cultus cauſſam oſtendit. Nam ſi Horo Niliaco fides eſt, *Noun* נון ab Ægyptiis vocabatur , id eſt *Novus :* nimirum quia inundatione ſua agros eorum innovaret , ac fœcundos redderet. Idem quoque gentium maxime barbararum religio arguit ; quas inter Americani ea imprimis colunt , quorum maximas eſſe vires in res naturales experiuntur. Vide, quæ fuſe tradidit eruditus ſcriptor Ioſephus Acoſta.

ב כיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להן קרבנות ולשבחן ו

§. II. Poſtquam adſcendit hoc verbum in animos eorum ; cœperunt ædificare ſideribus templa , & ſacrificare , ac laudare , &

ולפארן בדברים ו
ולהשתחוות למולן כדי
להשיג רצון הבורא בדעתם
הרעה וזה היה עיקר עבודת
כ״וס וכך היו אומרים
עובדיה היודעים עיקרה
לא שהן אומרים שאין שם
אלוה אלא כוכב: זה הוא
שירמיהו אומר מי לא ייראך
מלך הגוים כי לך יאתה
כי בכל חכמי הגוים ובכל
מלכותם מאין כמוך ובאחת
יבערו ויסכלו מוסר הבלים
עץ הוא כלומר הכל יודעים
שאתה הוא לבדך אבל
טעותם וכסילותם שמדמים
שזה ההבל רצונך הוא:

ornare ea verbis, ſeque coram iis incurvare, ut acquirerent benevolentiam Creatoris perverſa ſua opinione: idque fundamentum fuit idololatriæ. Ita loquebantur cultores idolorum, qui intelligerent fundamentum ejus. Neque enim dictitabant, nullum eſſe Deum, præter ſtellas. Hoc illud eſt, quod ait Ieremias *, *Quis non metuat te Rex gentium, cum in te conquieſcat* (potentia) *cum in omnibus ſapientibus gentium, & omni regno ipſarum, nullus ſit par tibi? Sed una obbruteſcunt, & ſtolidi fiunt: eruditio vanitatum, ligni eſt.* Ac ſi diceret, omnes ſciunt te ſolum eſſe; ſed error & ſtultitia eorum eſt, quod exiſtiment, hanc vanitatem, tuam eſſe voluntatem.

* *cap.* 10. 6.

Cœperunt ædificare ſideribus templa.] Expoſita origine idololatriæ, ad modum Autor tranſit. Primum cultum facit templa, ſacrificia, hymnos, & adorationem. Vellem ordinis majorem paullo rationem habuiſſet. Nam ſimul cum religionis exordio templa eſſe ab hominibus exſtructa, parum ſane veriſimile videtur. Simpliciſſimi mortalium ſimpliciſſimo quoque cultu uſi ſunt. Is fuit adoratio, quam Hebræi voce השתחוה deſignant. Modum exprimit Iobus cap. xxxi comm. 26. *Si adſpexi*, inquit, *Solem*, &c. *& applicata eſt manus mea ori meo.* Tradit, ni fallor, Herodotus, Orientis morem fuiſſe, ut æquales in occurſu invicem oſculum darent; qui inferiores eſſent, manum ejus, qui dignitate præſtabat, oſcularentur; qui humillimi, ſeſe incurvarent. Hinc duplex ille cultus; maximus השתחויה id eſt, προσκύνησις, & minor, oſculatio manus. Cultus proximus, aræ, non illæ arte exſtructæ, ſed naturales: nimirum loca edita. Vnde Perſæ, quos Herodotus lib. 1. cap. cxxxi. tradit

tradit ſtatuis, templis, aris caruiſſe, & eos irridere ſolitos, quicumque talia exſtruerent: Ipſi inquit, *νομίζουσι Διῒ μὲν ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες, θυσίας ἔρδειν*: *Solent, editiſſimis montium conſcenſis, Iovi hoſtias immolare.* Itaque maluiſſem, præmiſiſſet Maimonides de montibus, collibuſque, ac lucis. Veterum altaria fuere במות excelſa, ſeu montium vertices, unde & *βωμοὺς* Græci appellavere. Quia loca illa ab ipſis Diis quodammodo deſtinata cultui credebant. Ejus opinionis reliquias arguunt Americanorum mores, quos Acoſta ait ipſos montes, & quidquid communem naturæ ordinem egreditur, venerari ſolitos. Hinc liquet, prima loca ad cultum fuiſſe montes; quibus merito lucos addas, quorum fortaſſis non minus antiqua religio. Et nomen ipſum אשרים arguit, quo ſanctimoniam eorum innuebant. Sane apud populos maxime barbaros, ubi religio vetus diutiſſime viguit, potiſſimus in iis cultus. *Apud Naharvalos*, ait Tacitus, *antiquæ religionis lucus oſtenditur*. Idem Annalium I. *Lucis propinquis barbaræ aræ.* Apud Gallos quoque in lucis Druidæ docere ſolebant; quos templa habuiſſe non conſtat, aut ſi habuere, rara fuerunt. Cæſar certe tacet. Sed Plinii verba lib. XII. cap. I. adſcribere libet: *Arbores*, ait, *fuere numinum templa, priſcoque ritu ſimplicia rura etiam nunc Deo præcellentem arborem dicant. Nec magis auro fulgentia, atque ebore, ſimulachra, quam lucos & in iis ſilentia ipſa adoramus.*

ג׳ ואחר שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו כך ובנו לו היכל ועשו צורתו כדי להשתחוו׳ לה כל העם הנשים והקטנים ושאר עם הארץ ומודיע להם צורה שברא מלבו ואומר זו היא צורת הכוכב פלוני ש

§. III. Progreſſu autem temporis exſtiterunt inter homines pſeudoprophetæ, dictitantes, præceptum ſibi atque imperatum à Deo, ut ſtellam hanc vel iſtam, quin & omnia ſidera colerent, iis ſacrificarent ac certo modo libarent, templumque iis exſtruerent; tum etiam ut facerent ſimulachrum ejus, quod ab omnibus, mulieribus quoque ac parvulis, & reliquis terræ hominibus, adoraretur. Itaque & indicarunt illis figuram, quam ipſi commenti erant,

שהודיעוהו בנבואתו: ו והתחילו על דרך זו לעשות צורות בהיכלות ותחת האילנות ובראשי ההרים ועל הגבעות ומתקבצין ומשתחוים להם ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיבה ומריעה וראוי לעבדה ולירא ממנה וכהניה אומרים להם שבעבודה זו תרבו ותצליחו ועשו כך וכך ואל תעשו כך וכך׃

erant, dicentes, eam eſſe imaginem ſtellæ illius per prophetiam ſibi revelatam. Tum aggreſſi ſunt homines facere ſimulachra in templis, & ſub arboribus, in montium cacuminibus, & collibus. Dein congregati adorabant ea, univerſis indicantes, ab illis ſimulachris bona ac mala omnia provenire, & proinde ſummo jure coli, ac metui. Sacerdotes autem eorum ex illo cultu incrementa rerum, & proſpera cuncta promittebant; præcipientes, quæ facerent, quibuſque abſtinerent.

Indicarunt illis figuram, quam ipſi commenti erant.] Hoc vere idolum eſt, juxta Origenem. Etenim ad decalogum diſtinguit inter imaginem, & idolum. Illud ait eſſe effigiem rei veræ, hoc fictæ. Sed magis placet diſtinctio Hebræorum, qui idolum ab imagine ſolo fine diſtinguunt: ut cultus idolum faciat. Itaque merito idola nuncupant tam ea, quibus res veræ, quam quibus falſæ repræſentantur. Alioqui quis non videat ſimulachra avium, ſerpentium, quadrupedum, quæ gentiles colebant, nequire idola vocari? quod abſurdiſſimum eſt. Sapientes pro Deorum ſymbolis habuerint; at animæ plebeæ & pro ipſis numinibus coluere.

Facere ſimulachra in templis, ſub arboribus.] Recte Maimonides, ſimulachra in templis non ſtatim repoſita, obſervavit. Nam ut de Syria Dea Lucianus, *Τὸ μὲν πάλαιον καὶ παρ' Αἰγυπτίοισι ἀξόανοι νηοὶ ἔσαν. Antiquitus quidem etiam apud Ægyptios templa ſine ſimulachris erant.* Apud Romanos quoque, teſte Varrone apud Auguſtinum lib. IV. de Civit. Dei cap. XXXI, per annos amplius CLXX templa ſine ſtatuis fuere. De Germanis quoque ſui temporis Tacitus, *Cohibere*, inquit, *parietibus Deos, atque in ullam humani oris ſpeciem aſſimilare, nefas exiſtimant.* Sed utrum ſtatuæ prius, an templa, exſtiterint, id vero diſquiri poſſit. Herodotus in Euterpe cap. IV. quo loco de Ægyptiis agit, aras primo,

exin ſtatuas, poſtremo templa nominat: *βωμοὺς τε, καὶ ἀγάλματα, καὶ νηοὺς θεοῖσι ἀπονεῖμαι σφέας πρώτους*. Et in ipſa S. Scriptura prius de תרפים *Teraphim* Labanis, quam de ullo fano, aut delubro legas. Accedit, quod poſt cultum ſiderum, quorum apud primos homines nulla ſimulachra fuiſſe crediderim, ex antiquis autoribus probare ſit, ſuperſtitioni prima incrementa dediſſe cippos & ſtatuas in mortuorum honorem erectas. Vnde libro, quem Sapientiam Salomonis vocant, XIV. 15. *Acerbo enim luctu vexatus pater, cum filii cito ſublati imaginem feciſſet; hominem tunc quidem mortuum, nunc vero ut Deum affecit honoribus, & ſubditis myſteria ac ſacrificia tradidit. Deinde procedente tempore, invaleſcens hæc impia conſuetudo tanquam lex cuſtodita eſt, & tyrannorum præceptis cultus ſculptilibus attributus eſt.* Hinc etiam illud, quod plurimis exemplis Clemens Alexandrinus, & Euſebius in præparatione Euangelica, demonſtrant, prima templa ab hominibus circum ſepulchra exſtructa eſſe. Itaque veriſimile videtur, ſtatuas, quo nomine cenſendæ etiam ſunt columnæ, & lapides in memoriam alicujus rei vel hominis erecti, multo ante templa exſtitiſſe. Illud quoque probabile videtur, prius in lucis, quam in templis, ſimulachra poſita. Quod oſtendunt vel ſoli veterum Germanorum mores, quibus luci plurimi, & in iis ſtatuæ fuere, cum templa iiſdem vacarent.

Ab ſimulachris illis bona ac mala omnia.] Merito his verbis utitur, quia nihil ad religionem novam facilius, quam ſpes ac metus impellit. Vnde Petronius: *Primus in orbe Deos fecit timor*. Hinc religio ipſa *δεισιδαιμονία*, & Deum aut *δαίμονα* Rabbini יראה vocarunt. Sanhedrin cap. VII. §. 10. inducitur ſeductor iſtac formula alium ad idololatriam incitans יש יראה במקום פלוני כך אוכלת וכך שותה כך מטיבה כך מריעה, *Eſt Deus iſto loco, cui talis cibus, talis potus offertur, à quo hæc vel iſta bona exſpectantur.*

ד והתחילו כוזבים אחרים לעמוד ולומר שהכוכב עצמו או הגלגל או המלאך דבר עמהם ואמר להם עבדוני בכך וכך והודיע להם דרך עבודתו ועשו כך ואל תעשו כך ופשט דבר זה בכל העולם

§ IV. Exorti deinde ſunt alii impoſtores, qui ipſam ſibi ſtellam, vel ſphæram, aut angelum, locutum dicerent, ac præcepiſſe, ut hoc modo ſeſe colerent, commonſtraſſe ſibi rationem cultus ſui, & quæ facienda, quæ fugienda eſſent. Tum diffuſum eſt verbum illud per omnem mundum, ut co-

לעבוד את הצורות בעבודות משונות זו מזו ולהקריב להם ולהשתחוות׃

lerent imagines, proprio quamque cultu, ſacrificando, ac adorando.

Ipſam ſibi ſtellam, aut ſphæram.] Hæc fortaſſis ad ſera magis tempora rejicienda ſint. Nam figmenta illa de ſermonibus cum diis non ante cœpiſſe crediderim, quam poſtquam jam homines coire cœperunt in communem ſocietatem. Quibus in obſequio continendis, repertæ à rectoribus illæ ſuperſtitiones. Exemplum in Minoe habemus, qui in antro ſeſe à Iove leges accipere fingebat. Itidem apud Romanos in Numa, cum Egeria nympha. Vnde exiſtimem, ritus ac varias cærimonias non tam religioſorum, quam politicorum hominum commenta fuiſſe. Quod probat ſatis Romana hiſtoria.

ה וכיון שארכו הימים נשתקע השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו׃ ונמצאו כל עם הארץ והנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותם ל להשתחוות לה ולעובדה ולהשבע בשמה׃ והחכמים שהיו בהם כגון בהניה וכיוצא בהן מדמים שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים שנעשו הצורות האלו בגללן ובדמותן׃ אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא

§ V. Interjectu temporis periit Nomen venerabile ac terribile ex ore omnium hominum, & ex animis eorum, ita ut illud non agnoſcerent. Iamque totum humanum genus, & mulieres, puerique, nihil ſciebant, præter imagines è ligno aut lapide, ac templa lapidea, in quis didicerant à teneris, adorare, ac colere, & jurare per nomen illarum. Sapientes autem, qui inter eos erant, ut ſacerdotes, aliique id genus, ne ipſi quidem rebantur, alium eſſe Deum, præter ſtellas ac ſphæras, quarum cauſſa, ac ſimilitudine ſimulachra illa facta erant. Sed potentem mundorum nullus mortalium norat, præter paucos

aliquos

ידעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר· ועל דרך זו היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו·

aliquos in mundo, Henoch, Methuſalec, Noach, Sem, & Heber. Atque hoc modo mundus incedebat volvebaturque, donec natus eſt columna mundi, Abraham parens noſter.

Columna mundi.] Ita nuncupat Abrahamum, quia juſtis, velut columnis, mundus innititur: quippe quorum cauſſa mundus duret. Dein quia veram religionem docuit, & notitiam Dei, quam עמוד החכמות *columnam ſapientiæ* vocat Auctor noſter Halachot Ieſode Tora cap. 1.

ו׳ כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו כי אי אפשר שיסבב את עצמו· ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשדים בין עובדי ע״ז הטפשים· ואביו ואמו וכל העם עובדי ע״ז והוא עובד עמהם· ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבונתו הנכונה וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג

§ VI. Poſtquam ablactatus eſt fortis ille, cœpit vacillare animus ejus, dum etiamnum parvus erat, & orſus eſt cogitare die ac noctu, cum admiratione, quomodo fieri poſſet, ut orbis hic aſſidue regeretur, ſine rectore, aut quis eum circumageret, quando ſponte ſua moveri nequiret. Neque erat ei doctor, aut ullus omnino, qui ei quidpiam indicaret: ſed in Vr Chaldæorum ſubmerſus erat inter fatuos idololatras. Pater autem, ac mater ejus, omniſque populus, idola colebant, & ille una cum iis. Vacillabatque animus ejus, & magis magiſque intelligere cœpit, donec deprehendit veritatem, perſpectamque habuit juſtitiæ regulam, rectitudine intellectus ſui. Itaque cognovit, eſſe

הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו · וידע שכל העולם טועים ודבר שגרם להם לטעות זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת מדעתם · ובן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו :

Deum unum, gubernatorem orbis, qui cuncta creaſſet; neque in omnibus, quæ ſunt, alium eſſe Deum præter illum. Advertit quoque, univerſum mundum errare, & cauſſam erroris eſſe, quod idolis ſerviiſſent, donec ex animis eorum veritas exceſſiſſet. Erat autem Abraham annorum octo & quadraginta, quando agnovit Creatorem ſuum.

Poſtquam ablactatus eſt fortis ille.] איתן Hebræi de Patriarchis Abrahamo, Iſaco, & Iacobo uſurpant. Vox *fortem* proprie notat, ſed & pro magno, & illuſtri homine ponitur. Vnde David de Pomis נדיבים, & שרים, *Principes*, ac *illuſtres* viri exponit. Hinc R. Elihezer menſem Tiſri, ſive Septembrem 1 Reg. VIII. 2. ירח איתנים *menſem fortium* vocari exiſtimabat, quia eo nati eſſent tres Patriarchæ. Sed gaudeat ille conjectura ſua. Diſputant porro Hebræi in Gemara Nedarim ſub finem, quo ætatis anno Abraham Deum agnoverit. R. Laquis, anno ætatis tertio, alii octavo & XLVIII id factum aſſerunt. At Maimonides noſter has ſententias conciliat. Nam initio hujus ſectionis ſtatuit, Abrahamum cum parvulus eſſet, cœpiſſe in majorum fide vacillare, & magis magiſque ſuſpectam habuiſſe idololatriam. Sed in fine ſectionis docet, Abrahamum, annos natum XLVIII, in fide recta prorſus fuiſſe firmatum, ita ut deinceps ſoli vero Deo ſemper adhæſerit. Sed alter etiam ſcrupulus eximendus. Quæſtio enim eſt, cum Scriptura nuſquam dicat, Abrahamum anno ætatis duodequinquageſimo rejecta penitus idololatria, ſolum verum Deum coluiſſe: unde id exſculpſerint Rabbini? Non aliunde hoc melius diſcitur, quam ex R. Iſaac Abravanel in Commentario Legis, ſectione LEH LECHA: ubi tradit, ſiquis accurate tempora putaverit, eum comperturum, in annum Abrahami XLVIII incidere id tempus, quo in ſtructura turris Babylonicæ facta eſt linguarum confuſio. Quod grande miraculum ubi Abraham conſpexerat, firma fide crediſſe vero Deo, qui facit miracula ſolus. Vtrum autem anno Abrahæ XLVIII linguarum contigerit confuſio, non eſt hujus loci diſputare. Sane multum ab eo abeunt Chronologo-

rum

rum alii. Verum ut non ἁπλῶς, ita ex Chronologica illa Abravanelis hypotheſi non infeliciter proceſſerit argumentum.

Pater autem ac mater ejus.] Vetus opinio eſt, Tharam primum fuiſſe ſtatuarum repertorem. Vnde B. Epiphanius lib. I. adverſus hæreſes cap. I. §. 6. Ἐντεῦθεν, inquit, γέγονεν ἀνδριαντοπλασία ἀπὸ πηλουργίας καὶ κεραμευτικῆς ἐπιστήμης, διὰ τῆς τοῦ Θάῤῥα τούτου τέχνης. *Ex eo tempore ſimulachra ex argilla, figlinoque opere reperta ſunt, artifice Thara.* Subdit mox idem Pater, à condito mundo ad illud uſque tempus, nullum filium vivo parente naturali morte extinctum: ſed primum Aranem mortuum ſuperſtiti Tharæ luctus cauſſam dediſſe. Indeque verba Scripturæ: *Et mortuus eſt Aran coram Thara patre ſuo, in terra nativitatis ſuæ.* Sed hoc ex traditionibus Hebræorum eſſe videtur: quæ plerumque futiles ſunt: conſtat enim Lamechum ante Methuſale aliquot annis obiiſſe.

Et ille una cum iis.] De hoc ambigunt veteres. Pro Maimonide videtur eſſe locus Ioſuæ XXIV. 2. *Trans flumen habitaverunt majores veſtri, olim, Thara pater Abrahami, & pater Nahoris, colueruntque deos alienos.* Vbi *coluerunt* ad omnes referri videtur. Quod tamen nonnulli ad ſolum Tharam referunt: & in his Auguſtinus lib. XVI. de civitate Dei cap. XII, quem exſcripſit ad verbum Eucherius Lugdunenſ. lib. II. in Geneſ. cap. IX. *Apud Chaldæos, autem,* inquit, *jam tunc ſuperſtitiones impiæ prævalebant, quemadmodum per cæteras gentes. Vna igitur Thare domus erat, de quo natus eſt Abraham, in qua unius veri Dei cultus, & quantum credibile eſt, in qua jam ſola etiam Hebræa lingua remanſerat: quamvis & ipſe ſicut jam manifeſtior Dei populus in Ægypto, ita in Meſopotamia ſerviſſe diis alienis, Ieſu Nave narrante refertur; cæteris ex progenie illius Heber in linguas paullatim alias & in nationes alias diffluentibus. Proinde ſicut per aquarum diluvium una domus Noe remanſerat ad reparandum genus humanum: ſic in diluvio multarum ſuperſtitionum per univerſum mundum, una remanſerat domus Thare, in qua cuſtodita eſt plantatio civitatis Dei.*

Sed crediderim ego, Auguſtinum, ut id ſentiret, multùm adductum verbis Achioris Ammonitæ Iudith. V. 7. 8. 9. quîs ait, Iſraelitarum majores è Meſopotamia terra ejectos eſſe, quia nollent adorare Deos gentis. Verum potuit Achior falli; nec mihi ejus autoritas tanti ſit, cum certum ſit, Tharam idola coluiſſe; & minime è Meſopotamia ejectum. Anguſtini tamen verba ita interpretari liceat, conſervatam civitatem Dei in domo Tharæ, id eſt, cum cæteri omnes patres, Semus, Arphaxadus, Heberus, mortui eſſent, in ſola domo Tharæ manſiſſe

ſiſſe

ſiſſe cultum Dei. At non inde ſequitur, dum illi viverent, nunquam Abrahamum idola coluiſſe. Veriſimile eſt, ſaltem primis annis eum parentis mores ſecutum eſſe, & idola coluiſſe: poſtea auctu ætatis à majoribus, Semo, aliiſque inſtructum, aliterve Dei providentia ad notitiam ejus adductum, nefarias ſuperſtitiones deſeruiſſe.

ז כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים · וראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מדמים שאין שם אלוה אלא אלו:

§. VII. Poſtquam accuratam ejus notitiam adeptus eſt, cœpit reddere reſponſa adverſus habitatores Vr Chaldæorum, & diſputare cum iis: *Nequaquam*, inquiebat, *in via veritatis vos ambulatis.* Confregit autem ſimulachra, & aggreſſus eſt oſtendere populo, neminem colendum eſſe præter Deum mundi. Illum dignum eſſe, quem adorarent, ac ſacrificiis & libationibus colerent, quo ab hominibus ſecuturis agnoſceretur. Perdendas vero, & confringendas eſſe imagines omnes, ne per eas univerſus populus erraret, exemplo illorum, qui exiſtimarent, nullum alium, præter eas, Deum eſſe.

Et diſputare cum iis.] ערך דין Hebræis eſt *diſputare, jure contendere, litem movere.* בעלי הדין *partes quæ contendunt.* at עורכי הדיינים *advocati.*

Confregit autem ſimulachra.] Fuſius narratur in Bereſith Rabba cap. XXXVIII. hunc fere in modum: Thare pater Abrahami idololatra vendebat imagines. Accidit, ut domo proficiſcens curam rerum ſuarum relinqueret Abrahamo. Qui eorum, quotquot ad emendas imagines acceſſerant, de ætate ſua quemque interrogavit: poſtquam hic XL, ille L ſe annorum eſſe affirmaſſet: *Quid ergo*, inquit, *ejus ætatis homines unius diei ſtatuam veneramini?* Cæteros inter & mulier acceſſit, patinam farinæ adferens, quam idolis ſe oblatum veniſſe dictitabat. Abraham, re-

cepta

cepta patina, ſecurim arripiens, omnes imagines confregit, excepta maxima, cujus manui ferrum inſeruit. Reverſus parens, & ſpectaculi novitate commotus, de re tota Abrahamum percunctatur. Et ille, delata, inquit, huc patina cum farina erat, ortaque inter ſtatuas contentione, quænam ex omnibus appoſito cibo veſceretur, maxima ſecurim arripiens cæteras confregit. Indignabundus Thare, quærere, an ludibrio ſe Abraham haberet. quippe nullum ſtatuis ſenſum eſſe. Subjecit Abrahamus, attende, quid ipſe dicas. Quibus verbis auditis, protinus eum parens ad Regem Nimrod detulit; à quo poſt varias diſputationes in ignem conjectus, & ab angelo Gabriele exemtus eſt. Atque huc referunt illud Scripturæ: *Ego ſum Dominus, qui te exemi ex* אור *Vr*, ſeu *igne Chaldæorum*.

ח כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להרגו ונעשה לו נס ויצא לחרן והתחיל לעמוד ולקרא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר וממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם אברם בשם ה׳ אל עולם׃

§. VIII. Valeſcentibus apud eos argumentis illius, ſtuduit eum Rex occidere. Sed ipſe, miraculo ſibi divinitus facto, abiit in Haran, ibique conſiſtens, cœpit palam loqui apud omnes homines, & oſtendere, quomodo eſſet unus totius mundi Deus colendus. Ibatque prædicans, & populum congregans, de urbe ad urbem, & de regno in regnum, donec attigit terram Kenahan. Prædicabat autem id, quod dictum eſt, * *Et vocavit ibi Abraham in nomine Domini Dei mundi.* * Gen. 21. 33.

Signo ſibi divinitus facto.] Intelligit miraculoſam liberationem ex igni, in quem à Chaldæis dicitur conjectus. Qua de re ſic Hieronymus Quæſtionibus Hebraicis in Geneſin: *Pro eo quod legimus, in regione Chaldæorum, in Hebræo habetur* אור כשדים, *ur Chaſdim, id eſt, in igne Chaldæorum. Tradunt autem Hebræi, ex hac occaſione, iſtiuſmodi fabulam, Quod Abraham in ignem miſſus ſit, quia ignem adorare noluerit, quem Chaldæi colunt, & Dei auxilio liberatus, de idololatriæ igne profugerit.* Nempe אור vox

ambigua

ambigua eſt, ac nunc commune, ſive, ut Grammaticorum filii loquuntur, appellativum eſt, & *ignem* notat; nunc proprium eſt, & Chaldaicæ civitatis nomen: cui ipſi hoc nomen inditum Hebræi putant, quia iſtic, ex Beli ſive Nimrodi inſtituto, ignis pro Deo coleretur: ad quam ambiguitatem evitandam, interpretes Græci non ſolum in Geneſi, ſed etiam Nehemiæ IX. 7. pro *Vr*, χώραν dicere maluerunt. Porro Abrahamum in ignem eſſe conjectum, quia eum nollet adorare, communis Hebræorum opinio eſt. Complures adducerem teſtes, niſi abunde id liqueret ex Manaſſis Ben-Iſrael, viri in omni Hebræorum eruditione verſatiſſimi, Conciliatore, ex Hiſpanico ſermone ante menſes paucos Latine à nobis reddito. Vide eum in Geneſin quæſtione XL.

Ibatque prædicans.] קרא *clamare, vociferari, publice profiteri ac prædicare.*

Vocavit ibi Abraham.] Mens Maimonidæ eſt, Abrahami conciones nihil aliud annuntiaſſe, quam Deum creatorem mundi. Cui conſentanea hæc Ioſephi lib. I. Antiquit. cap. VIII: Πρῶτον οὖν τολμᾷ θεὸν ἀποφήνασθαι δημιουργὸν τῶν ὅλων ἕνα. *Primus igitur auſus eſt oſtendere unum Deum omnium opificem.* In eandem fere mentem Gerundenſis ad hunc locum Geneſ. הודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו, *indicavit hominibus ſecretum gubernationis mundi totius.* Clarius Bahie ad eundem locum: מפני שאנשי דורו היו נותנים הנהגת העולם אל הכוכבים והמזלות והוא היה מדריכם בדרך האמת ומודיע המנהיג היחוד שהוא אל העולם. *Quia homines ævi illius adſcribebant ſtellis ac plantis gubernationem mundi, ille reducebat eos in viam veritatis, indicans eis unicum rectorem, nimirum Deum mundi.*

ט וכיון שהיו העם מתקבצין אצלו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק

§. IX. Poſtquam autem collectus ad eum populus interrogavit eum de verbis ipſius: indicavit unicuique opinionem ſuam, donec reduceret eos in viam veritatis; atque ita congregata ad eum ſunt millia innumera. Illi erant viri domus Abrahami. Infixitque animis eorum magnum hoc fundamentum; compoſuitque libros de eo, & filio ſuo Iſaac indicium ejus fecit.

בנו וישב יצחק מלמד
ומזהיר ויצחק הודיעו ליעקב
ומינהו ללמד וישב מלמד
ומחזיק כל הנלוים אליו ·
ויעקב אבינו למד בניו כלם
והבדיל לוי ומינהו ראש
והושיבו בישיבה ללמד
דרך השם ולשמור מִצות
אברהם · וצוה את בניו
שלא יפסיקו מבני לוי
ממונה אחר ממונה כדי
שלא ישתכח הלמוד :

fecit. Iſaac porro ſignificavit illud Iacobo, & eum his docendis præfecit. Seditque Iacob illud docens, & confirmans, quotquot ſeſe ei adjungerent. At pater noſter Iacob erudiit quidem in eo omnes filios ſuos: Levi tamen diſparatum à cæteris caput poſuit, ac collocavit eum in gymnaſio ad docendam viam Dei, & cuſtodienda præcepta Abrahami. Præcepit autem filiis, ne à Levi doctore ſuo deficerent, ac ſic in oblivionem doctrina veniret.

Illi erant viri domus Abrahami.] Reſpicit ad Geneſ. xvii. 27. וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר נמלו אתו. id eſt, *Et omnes viri domus Abrahami, natus domi, & emtus pecunia ex alienigena, circumciſi ſunt cum eo.* Quo loco per אנשי ביתו intelligit converſos ab Abrahamo, quos *Abrahamitas*, ut ab Iſaco *Iſacidas*, vetuſtas nuncupavit. Vnde Epiphan. lib. 1. adverſ. hæreſ. cap. 1. καὶ ἐκαλεῖτο τότε τὸ γένος τῶν θεοσεβῶν Ἀβραμιαῖοι τε καὶ Ἰσαάκιοι. *Appellabantur tunc pii omnes Abramitæ, & Iſacidæ.* Atqui ſi per אנשי ביתו converſi intelligerentur, oportuerat non יליד, ſed ויליד cum ו disjunctivo in S. Scriptura legi: nunc ו illo abſente, quivis videat, primo loqui eum univerſe de omnibus, qui in familia Abrahami eſſent; dein deſcendere ad partes: ut ſenſum commodiſſime exprimere liceat, omnes domeſtici ejus, tam vernæ, quam emtitii ſervi. Etiam Geneſ. xiv. 14. per חניכי Abrahami intelligi volunt Hebræi eos, quos ille in pietate erudiverat. Quomodo vox illa uſurpatur Proverb. xxii. 6. חנוך לנער *Erudi puerum*, &c.

Magnum hoc fundamentum.] Similiter Autor noſter Tractatu Ieſode Tora cap. 1. יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא. *Fundamentum fundamentorum & columna ſapientiæ eſt; ſcire quod eſt ens aliquod primum, exiſtere faciens omnia exiſtentia.* Et cap. eod. inquit, is qui plures eſſe Deos credit, quam unum, כופר בעיקר שזהו העיקר הגדול שהכל תלוי בו, *negat fundamentum maximum, à quo cuncta pendent.*

Compoſuitque libros de eo.] Nimirum ספר יצירה, *librum creationis:* qui hodieque, ſi inſcriptioni credere fas, exſtat. Mirum, non inter Canonicos S. Scripturæ libros eum theſaurum à Cabaliſtis reponi: quippe per quem ſeſe miracula quoque facere poſſe aſſerant. Vide Gemaram Sanhedrin cap. VII. Alii auctorem ejus eſſe R. Aquibam volunt.

Collocavit eum in Gymnaſio.] ישיבה Hebræis eſt מקום שיש שם מרביצי תורה ותלמידים רבים, *locus in quo ſunt doctores legis & diſcipuli multi.* id eſt, Academia, aut gymnaſium. Appellatio haud dubie orta ex more Orientis, ubi humi conſidentes hodieque docere, & audire ſolent; unde Arabibus ſui مقامات *conſeſſus*: à quibus Harirus nomen fecit celeberrimo operi, quod inſcripſit مقامات الحريري *conſeſſus Hariri.* Hinc ראש הישיבה & בעל הישיבה, doctor, quos etiam מרביצי תורה Hebræi vocant, phraſi ab eodem more deducta, quia *diſcumbere faciunt* (ſ. homines) *ad audiendam legem.* Quæ autem hic Maimonides tradit de doctrina Iſaci & Iacobi, collegiſſe videtur ex Geneſ. XVIII. 9. ubi Deus ait, *Nam agnovi eum* Abrahamum, *ut quum præceperit filiis ſuis, & familiæ ſuæ poſt ſe, etiam obſervent viam Domini, exercendo juſtitiam & jus.*

י והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה׳ עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהם ולעבוד ע״ז כמותן חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות ומעולם לא עבד שבט לוי עכ״ום וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרים בני יעקב לטעות העולם ותעייתן:

§. X. Et incedebat creſcebatque verbum hoc inter filios Iacobi, & eos qui ſe illis adjungebant, adeo ut in mundo jam aliqua natio eſſet, quæ Deum noſceret; donec proceſſere Iſraeli in Ægypto dies. Illic enim redierunt ac diſcendos illorum mores, & idola exemplo eorum colenda, excepta tribu Levi, quæ perſeveravit in mandatis Patrum. Nec ullo tempore tribus Levi idolis ſerviit. Ita paullatim fundamentum, quod Abrahamus jecerat, ſublatum, & Iacobi filii ad errores mundi relapſi ſunt.

§ XI. Cæ-

יא ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו · כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירם במצוות והודיעם דרך עבודתו ומה יהיה משפט עבודת כוכבים ומזלות וכל הטועים אחריהם :

§. XI. Cæterum Dominus, amore erga nos, dein ut ſervaret juramentum Abrahamo parenti noſtro datum, Moſem magiſtrum noſtrum principem fecit omnium Prophetarum, atque eum miſit. Poſtquam autem prophetavit Moſes, magiſter noſter, elegit Deus Iſraelem hæreditatem ſibi, eumque præceptis coronavit; edocuitque viam cultus ſui, quodque futurum eſſet judicium idololatriæ, & omnium qui eos ſequerentur.

Præceptis coronavit.] Frequens loquendi formula Hebræis. In lirke Aboth cap. IV. שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, *Tres coronæ ſunt, corona legis, corona ſacerdotii, & corona regni.* Hinc ipſam quoque legem coronam vocant, Tractatu eodem cap. I. בתגא חלף, *Qui coronæ ſervitio utitur, peribit.* Ita enim hæc transferenda, quæ perperam doctiſſimus Fagius verterat, *Quiſquis proprii commodi gratia ſervit, ſub corona peribit.* משתמש non eſt *ſervire*, ſed alterius ſervitio uti, quod recte Galli exprimunt, *ſe ſervir.* Mens dicti eſt, eum, qui ad proprium quæſtum Lege ceu miniſtra utitur, periturum. Cur Lex תגא. id eſt, *corona* vocetur, exponit Ioſeph Chaion in commentariis ad eum locum, כמו מלך בשר ודם ישים בראשו עטרת זהב גדולה מלאה ספירים ותרשיש שהם וישפה ושאר אבני נזר לכבוד ולתפארת ככה האלוה י"ת עטרת שלו היא התורה כי יקרה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה, *Quemadmodum Rex mortalis imponit capiti ſuo coronam ex auro magnam, plenam ſapphiris, beryllo, onyche, & jaſpide, aliiſque lapidibus pretioſis, ad ornatum & magnificentiam; ita Deo benedicto corona Lex eſt. Nam pretioſior eſt margaritis, nec ulla deſideria æqualia ſunt ei.* Mallem, exemplo Maimonidæ, Legem appellaſſet coronam non Dei, ſed Iſraelis.

פרק שני

עיקר הצווי בעבודה זרה שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך ולא גלגל ולא כוכב ולא אחד מד׳ היסודות ולא אחד מכל הנבראים מהן ואף עלפי שהעובד יודע שהשם הוא האלהים והוא עובד הנברא הזה על דרך שעבד אנוש ואנשי דורו תחלה הרי זה עובד ע״ז :

CAPVT II.

FVndamentum mandati de idololatria eſt, nequis ſerviat ulli rerum creatarum; non angelo, non ſphæræ, non ſtellæ, non uni ex quatuor elementis, aut cuiquam quod ex iis compoſitum eſt. Quamquam autem is, qui ea colit, ſciat illa non eſſe Deum, ac colat creaturam hanc quomodo coluit Enos, & illius coætanei; nihilominus eſt idololatra.

Nequis ſerviat ulli rerum creatarum.] Definit autor idololatram, QVI CVLTVM VLLI CREATVRÆ EXHIBET: nimirum cultum non civilem, ſed divinum. Nam verbi עבד natura apud Hebræos tam late extenditur, quam apud Græcos δουλεύειν & λατρεύειν: utrumque enim & generatim pro honore, etiam civili, & adſtricta magis notione pro divino ſumitur. Similis definitio Cypriani in exhort. ad Mart. *Tunc*, inquit, *idololatria committitur, cum divinus honor alteri datur.* & Gregor. Nazianz. orat. in nativitatem Chriſti: Τὸ πάντων ἔσχατον τῶν κακῶν καὶ πρῶτον, εἰδωλολατρείας, ἢ τῇ μεταθέσει τῆς προσκυνήσεως, ἀπὸ τοῦ πεποιηκότος ἐπὶ τὰ κτίσματα. *quod omnium malorum extremum ac primum eſt, idolorum cultu, ac tranſlatione adorationis à Creatore ad creaturas.* Sed Maimonides ſua definitione non tantum ſeſe complecti ait eos, qui creaturis cultum exhibent ut Deo; verum & qui iis ſupplicant ut miniſtris Dei. Vnde Tractatus Teſuba, ſeu de Pœnitentia cap. III. § 12. & 13, recenſens eos, quibus ſors futuri ſeculi non eſt, inter cæteros ponit יוצאין מהתורה. *deficientes à Lege*, ſeu apoſtatas; quorum quinque ſpecies facit. I *Qui negant Deum, aut ullum rectorem mundi eſſe.* II *Qui multos deos ſtatuunt.* III *Qui Deum quidem eſſe credunt, ſed eum ſidus aliquod aut planetam eſſe arbitrantur.* IV *Qui negant ſolum eſſe primum & creatorem omnium.*

omnium. v *Qui ſtellam colunt, ut ſit* מליץ בינו ובין רבון העולמים *interpres inter ſe & Dominum mundi.* Quo loco ſtellam poſuit pro omni creatura, ut ſatis indicant verba, quæ hic profert. Hinc & Ioſephus Albus libro III in Icarim cap. XVIII. idololatriam primam eorum fuiſſe exiſtimans, qui angelos & ſimiles creaturas, ut ſequeſtres inter ſe ac Deum coluiſſent; ait Deum, quando in Decalogo ait, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. *Non erunt tibi dii alieni ante faciem meam*; id voluiſſe, ne homines ullos ponerent ſequeſtros, aut deprecatores inter ſe & ipſos. Quaſi illud לפני *ante faciem meam* denotaret, qui faciem meam à veſtra dirimant, & velut mediatores ſint.

Non angelo.] Diſtinguunt Hebræi hic, uti quoque videre eſt apud Ioſephum Album lib. II. cap. XXVIII, dictitantes, angelum proprie, hoc eſt ratione ſui ipſius, nequaquam colendum eſſe: at eundem coli improprie poſſe, ubi perſonam Dei ſuſtinet, aut potius in miſſo, perſonam mittentis: atque id Abrahami, Iehoſuæ, aliorumque exemplis probant. Vnde & ineffabile nomen Dei, nulli creaturæ communicandum, tribui angelo volunt, cum Dei perſonam gerit. Scilicet illud neceſſario ſtatuendum erat Servatoris noſtri divinitatem negantibus, quem angeli, & Iehovæ nomine in S. Scriptura paſſim appellari, tam fuſe Patrum antiquiſſimi oſtenderunt, & præ cæteris Iuſtinus Martyr. Ita Geneſ. XVIII. 13. 14, Iehova non alius eſt, quam Chriſtus: quippe quem ibi Abrahamus vocet judicem cœli & terræ. Nec quenquam ſanioris mentis moverit κρησφύγετον illud Rabbinorum, qui tres quidem angelos à Deo miſſos ajunt, ſed præter illos ipſum Abrahamo adſtitiſſe Deum. Nam manifeſte aliud evincunt verba Scripturæ. *Apparuit,* inquit, *porro ei Iehova in planitie Mamre, cum ſederet ipſe ad oſtium tentorii ſui, æſtuante die. Cum enim ſublatis oculis ſuis adſpexiſſet, ecce tres viros ſiſtentes ſe coram eo.* Priori commate indicatur viſum ei Iehovam; altero modus quo viſus ſit, nimirum cum duobus viris. Commate autem 22 ejuſdem cap. legas, viros illos Sedomam verſus abiiſſe; Iehovam autem permanſiſſe cum Abrahamo. Nimirum, ut cap. XIX. 1. declaratur, duo viri, ſeu angeli abierunt; Iehova, qui tertius, remanſit. Quod ſi quartus Iehova erat, quærere velim, quonam abſceſſerit tertius ille angelus. Egregia ſunt de hoc loco verba Ioannis Cantacuzeni, quæ adſcribere libet. Ait is Apolog. I. contra Saracenos: Ποίας ἔχει ἀκολουθίας, πότε Μωσῆς, ἢ ἕτερός τις τῶν ἁγίων μνησθεὶς ἀγγέλου, ὠνόμασεν αὐτὸν Κύριον ἢ κριτήν; τίς γάρ ἐστιν ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν ἢ Θεός; ἐπεὶ οὖν ἀναφαίνεται, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ οὐκ ἦν ὁ

φανεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἄγγελος οὐκ ἦν δι᾽ ἃς εἴπομεν αἰτίας, φαίνεται πάντως ἐξ ἀνάγκης, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅς ἐστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. *Quid ſibi verba volunt, quando Moſes, vel Sanctorum alius quis, mentionem faciens angeli, eum Dominum nuncupat, vel Iudicem? Nam quis alius omnem judicat terram quam Deus? Quandoquidem igitur conſpicuum eſt, eum qui hominis inſtar apparuit, Deum vel patrem eſſe non poſſe: atque angelus non erat ob cauſſas quas diximus: neceſſario hoc conſequitur atque elucet, fuiſſe eum Filium ac Sermonem, qui Deus eſt & homo.* Quod ſi omnino concederemus, poſſe angelum coli tanquam ſuſtinentem perſonam Dei, quemadmodum in legato Regem veneramur; nullus tamen dixerit, legatum recte loqui, ſi dicat, ſeſe ipſum Regem eſſe. Cum tamen Geneſ. XXXI. 13. ille, qui paullo ante angelus appellatus erat, dicat, *Ego ſum Deus Bethelis, ubi unxiſti ſtatuam, ubi voviſti mihi votum.* Clare id oſtendit, angeli nomine ſæpe nuncupari, magnum illum novi fœderis angelum, & verum Deum, IESVM CHRISTVM. Nequis autem & illum, qui ei Bethele apparuit, putet angelum fuiſſe, clare habemus Gen. XXVIII. 12. 13. *Viditque in ſomnis ſcalam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius tangens cœlum: angelos quoque Dei adſcendentes & deſcendentes per eam. Et Dominum innixum ſcalæ dicentem ſibi, Ego ſum Dominus Deus,* &c. Aperte Dominus ab angelis diſtinguitur: & tamen idem poſtea angelus appellatur; nimirum magni concilii Angelus. Hebræis vero refellendis quoque ſuffecerit locus Gen. XXXII. 30. Nam ſi angelus erat, non autem Deus, quicum luctatus eſt Iacobus: cur ait, *Facie ad faciem vidi Deum, & erepta eſt anima mea.* Non ſolebant ita loqui ſancti illi Patres, niſi conſpecto ipſo Deo: unde exclamatio Ieſaiæ VI. 5. *Hei mihi quod exſcindor*, &c. Sed, quamvis omnium prope Patrum Eccleſiæ conſenſum ſecuti, in his aliiſque id genus locis ſtatuamus, Servatorem nomine angeli deſignari; non tamen negandum, aliis quoque angelis cultum exhibitum: cujus exemplum in Lotho habemus Gen. XIX. 1. Verùm diſtinguere oportet inter cultum divinum & honorem civilem. Incurvatio illa ſeu προσκύνησις, quæ angelis exhibebatur, civilis honor erat, & orienti ſolitus: quippe quem Regibus quoque exhiberent: at adoratio ſoli Deo conceſſa. Vt proinde non opus ſit recurrere ad eorum diſtinctionem, qui volunt, ſub Lege licitam fuiſſe adorationem angelorum. Quod probandum erat. Et Hebræos fortaſſis, qui προσκύνησιν quoque ponunt inter quatuor cultus ſoli Deo debitos, illud quoque impulit, ut dicerent, angelum adorari poſſe, quando perſonam Dei ſuſtineret, quòd diſcrimen non ponerent

ponerent inter incurvationem religioſam, & quæ more humano exhibetur. In novo Fœdere unus hujus προσκυνήσεως meminit Ioannes Apocalypſ. XIX. 10. & XXII. 8. qui angelum adorare parabat, & prohibitus ab eo eſt. Sed illi facile occurritur, cum dici poſſit, dubitaſſe eum, utrum creatus ille angelus, an increatus eſſet. Vel dicendum, tantummodo civilem voluiſſe honorem exhibere; uti in veteri Teſtamento ſæpius factum: ſed eam angeli erga Apoſtolum fuiſſe dignationem, ut hunc quoque recuſaret. Neque ignoro, viros quoſdam eruditos exiſtimare, impie quidem angelis honorem exhiberi religioſum, quandoquidem is uni conveniat Deo: ſtulte autem iis præſtitum iri honorem civilem, quia nullum iis nobiſcum ſit commercium civile. Verùm ſane ut locum hæc habeant, quando non communicant nobiſcum, uti profecto habent: aliter tamen ſtatuendum, ubi miniſtros illos ſpiritus Deus ad hominem mittit, quo mandata ejus deferant. Quippe ſi homo homini loco illuſtri conſtituto civilem debeat honorem; quo pacto ſtultum ſit, ſi cæleſtibus illis civibus, ſive, ut vulgo loquimur, concivibus ſuis, ad aliqua communicanda cælitus miſſis, honorem deferat civilem?

ב וענין זה הוא שהזהירה תורה עליו ואמרה ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו׳ אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים כלומר שמא תשוט בעין לבך ותראה שאלו הן המנהיגים את העולם והם שחלק ה׳ אותם לכל העולם להיות חיים והווים ואינם נפסדים כמנהגו של עולם ותאמר שראוי להשתחות להם ולעבדן · ובענין הזה צוה ואמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם כלומר שלא

II. Atque hac de re admonens Lex dixit, * *Ne tollas oculos tuos verſus cælum, & adſpicias*, &c. *quem impertitus eſt Dominus Deus tuus omnibus gentibus*: ac ſi diceret, forte extenſo oculo intellectus tui videbis, illos eſſe gubernatores mundi; cum ii ſint, quos Deus impertitus eſt toti mundo: & quia viva ac generata, nec tamen corruptibilia ſint, juxta naturam rerum mundanarum, dices adorandos eos ac colendos eſſe. Itaque ſuper eo præcipiens Scriptura ait, † *Cavete ne ſeducatur cor veſtrum.* quaſi diceret, ne ita cogitationibus veſtris ſeducamini ad cultum eorum, ut ſint

* *Deut.* 4. 19.

† *Ibid.* 11. 17.

תטעו בהרהור הלב לעבוד
אלו להיות סרסור ביניכם
ובין הבורא:

ſint conciliatores inter vos & Creatorem.

Vt ſint conciliatores.] סרסור Rabbinis eſt proxeneta, aut conciliator: unde D. de Pomis exponit, וכן הקונה על יד סרסור הוא האמצעי בין הקונה והמוכר לעשות המקח, *ita qui emit per proxenetam, is eſt medius inter emtorem & venditorem ad faciendum contractum.* Ambigo, deducamne vocem à סרס *exſcindere, tollere*, quia tollit controverſias; an ab הסיר, *removere.* Ratio etymologiæ eadem ſit.

ג: ספרים רבים חברו
עובדי כ״ום בעבודתה היאך
עיקר עבודתה ומה מעשיה
ומשפטיה· צונו הק״בה
שלא לקרות באותן
הספרים כלל ולא נהרהר
בה ולא בדבר מדבריה
ואפילו להסתכל בדמות
* Levit.19.4. הצורה אסור שנ׳ אל תפנו
אל האלילים· ובענין הזה
* Deut.12.30. נאמר ופן תדרוש לאלהיהם
לאמר איכה יעבדו שלא
תשאל על דרך עבודתה
היאך היא אע״פ שאין אתה
עובדה שדבר זה גורם
להפנות אחריה ולעשות
כמו שהן עושין שנ׳ ואעשה
כן גם אני: וכל הלאוין
האלו בענין אחד הן והוא
שלא יפנה אחר ע״ז וכל

III. Multos libros compoſuerunt idololatræ de cultu ſuo, quod ſit fundamentum illius, quæ opera, & qui ritus. Cæterum præcepit nobis Deus benedictus, ne quidquam legeremus in libris iſtis; neque meditaremur in ea (idololatria) aut ulla re, quæ huc pertineat. Quin etiam conſiderare formam imaginis vetitum eſt. q. d. *Ne * defigas oculos tuos in idola.* Atque ideo dictum * eſt, *Ne forte inquiras in deos eorum, dicendo, quomodo coluerunt?* Ne roges de ratione colendi eos, etiamſi iis non ſervias; quia hoc te impellit, ut convertaris ad eos, ac facias, quemadmodum illi faciunt: quo reſpiciunt verba: *Et faciam ſic quoque ego.* Omnia autem præcepta negativa ſub hoc uno *comprehenduntur*; nimirum, ne quis ſe convertat ad ſtellas ac planetas. Quos qui attentius

הנפנה אחריה בדרך שהוא עושה בו מעשה הרי זה לוקה:

attentius reſpicit, ita ut opus aliquod faciat, omnino vapulat.

Ne legeremus quidquam in iis libris.] Vide Sabat cap. XXIII. Et Sanhedrin cap. II. §. 1. excluduntur à vita futura, qui legunt libros החיצונים *extraneos*; quod exponitur in Gemara מינים, id eſt, *atheos*, aut *hæreticos*. Sed reſtringenda ſunt verba Maimonidæ. Infrà enim ſolos ſe privatos arcere ſatis oſtendit, cum Senatum cuncta huc pertinentia ſcrutari jubet. Verba ſunt cap. III. 2. ומפני זה הענין צריכין ב"ד לידע דרכי העבודות שאין סוקלין עובד כ"וס עד שידעו שזו היא עבודתו. *Et hanc ob cauſſam neceſſarium eſt, Senatum ſcire cærimonias cultus cujuſque, ne lapidibus obruat idololatram, priuſquam noverit, hunc eſſe cultum ipſius.*

Conſiderare formam imaginis vetitum eſt.] Nam, ut habet dictum Thalmudicum, אם פונה אתה אחריהם אתה עושה אותן אלוהות. *Si reſpicis eos, facies illos Deos.* Nimirum, quia turpis adeo curioſitas in malos plerumque fructus erumpit: & indignum eſt, hominem, creatum ad imaginem Dei, hujuſmodi ſe vanitatibus occupare.

Ita ut opus aliquod faciat.] per מעשה intellige qualemcumque cultum; inclinationem, aut oſculum: ut Iobi XXXI. 26. Et Sanhedrin VII. 6. המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ הסך והמלבים והמנעיל. *Qui amplectitur, oſculatur, convertit, aquam effundit, lavat, ungit, veſtit, calceat.* Adverſatur autem hic autor opinioni iſti in Sanhedrin, qua ſtatuuntur rei, qui ſolis verbis idolo cultum exhibent. Vide infra cap. III. 56. Eximit tamen ipſe caſum unum eodem cap. §. II.

ד ולא כ"וס בלבד הוא שאסור להפנות אחריה במחשבה אלא כל מחשב' שהוא גורם לו לאד' לעקור עיקר מעיקרי התור' מוזהרין אנו שלא להעלות' על לבנו ולא נסיח דעתנו לכך ונחשב ונמשך אחר הרהורי:

IV. Neque ad idola ſolum prohibemur convertere cogitationes noſtras: ſed inſuper ab animo noſtro qualemcunque cogitationem, impellere aptam ad aliquod caput è fundamentis legis convellendum, arcere ab animo monemur. Sed neque mentem eo transferemus, unde hujuſcemodi cogitatio proveniret, ne ulterius

D traha-

הלב מפני שדעתו של אדם קצרה ולא כל הבריות יכולין להשיג האמת על בוריו ואם ימשך כל אדם אחר מחשבות לבו נמצא מחריב את העולם לפי קוצר דעתו :

trahamur à cogitationibus noſtris. Siquidem judicium humanum parvum ac imbecille eſt: neque mortales univerſi adſequi poſſunt ſimplicem ac ſinceram veritatem. Quod ſi unuſquiſque obſequatur cogitationibus ſuis, comperiemus deſtructum iri mundum ob intellectus ejus imbecillitatem.

ה כיצד פעמים יתור אחר עכ"ום ופעמים יחשוב בייחוד הבורא שמא הוא שמא אינו מה למעלה ומה למטה מה . לפנים ומה לאחור · ופעמים בנבואה שמא היא אמת שמא היא אינה· ופעמים בתורה שמא היא מן השמים שמא אינה ואינו יודע המדות שידין בהן עד שידע האמת על בוריו ונמצא יוצא לידי אפיקורסות :

V. Nempe aliquando ſcrutabitur idololatriam: aliquando de unitate Dei cogitabit, ſitne creator, necne: quid ſit ſupra, quid infra; quid ante, quid poſt. Aliquando etiam perpendet, verane ſit prophetia, an minus. Nonnunquam item, utrum Lex de cælo ſit, an ſecus. Neque novit regulas, quibus dijudicanda ea ſint, donec veritatem certo cognoſcat; atque ita delabitur in dogma Epicureorum.

Qualemcumque cogitationem.] Antea de ſola idololatria locutus Autor: nunc ad generale præceptum quarumvis impiarum cogitationum tranſgreditur: & oſtendit, quam inutilibus meditamentis curioſi homines diſtineantur. Nimirum quid ſupra angelos, quid infra terram ſit; quid ante mundum fuerit, quid poſt eum futurum ſit. Quæ cum homines comprehendere nequeant, ſæpe in ἀθεότητι, aut omnium rerum dubitationem incidunt.

Ita delabitur in dogma Epicureorum.] Epicureum triplicem facit Maimonides tractatu Teſuba cap. III. §. 14. האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם והמכחיש נבואתו של משה רבינו והאומר שאין הבורא

הבורא יודע מעשי בני האדם. *Qui ait nullam prorſus prophetiam eſſe, nec ſcientiam, quæ pertingat à Creatore ad cor hominis; & qui abnegat prophetiam Moſis magiſtri noſtri; quique ait Creatorem neſcire actiones hominum.* Primo Epicureos facit eos, qui oracula ac vaticinia divina eſſe negant: itaque ab Epicureiſmo excludit gentilium illos, qui oraculis fidem habent. Quos ipſos tamen ejus culpæ damnat, cum Epicureum eſſe vult, quiſquis negat prophetiam Moſis à Deo eſſe. Sed fallitur. Nam alioqui inter gentilem unum & alterum diſcrimen non ſit. Nullus ſane Senecam, qui ſolùm aureolum ejus de Providentia librum legerit, dixerit Epicureum. Tertiùm genus Maimonidæ vere id eſt, quod dicitur. Satis enim conſtat Epicurum, otii magiſtrum, ut eum Plinius appellat, quemadmodum animorum immortalitatem, ita Dei providentiam ſuſtuliſſe.

ו ועל ענין זה הוהירה תורה ונאמר בה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זוני׳ כלומ׳ לא ימשוך כל אחד מכם אחר דעתו הקצרה וידמה שמחשבתו משגת האמת כך אמרו חכמים אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות ולאו זה אף על פי שהוא גורם לאדם לטרדו מן העולם הבא אין בו מלקות:

VI. Super hac re monuit Lex, quando ait, * *Ne exploretis poſt cor veſtrum, & poſt oculos veſtros, poſt quæ ſcortamini.* Ac ſi diceret, ne ſequatur unuſquiſque veſtri intellectum ſuum, qui exiguus eſt; nec ſibi perſuadeat, cogitationibus ſuis aſſequi ſe veritatem poſſe. Sic dixerunt ſapientes, *poſt cor veſtrum*, eſt hæreſis: *poſt oculos veſtros*, eſt ſcortatio. Atque ob hoc negativum præceptum, tametſi cauſſa eſt, quod homo careat ſorte futuri ſæculi, tamen nemo vapulat.

* *Num.* 15. 39.

Poſt cor veſtrum, & poſt oculos veſtros.] In proprie dicta ſcortatione locum habet illud, הלב והעינים תרי סרסורי דעבירה, *cor & oculi duo ſunt proxenetæ tranſgreſſionis.* Primi capiuntur oculi: inde in corde exoritur appetitus ſive concupiſcentia: juxta illud poetæ:

— *Oculi ſunt in amore duces.*

Ἐκ τοῦ ὁρᾷν τὸ ἐρᾷν, ut eſt in veteri verbo.

Sed Maimonides illud de corde reſtringit ad ſcortationem ſpiritualem, quam idololatriam dicimus.

Ob hoc negativum præceptum tametſi &c.] Sanhedrin cap. XI. I. legis, omni Iſraelitæ eſſe fortem לעולם הבא *futuri ſæculi*; ſed ſic ut hi excipiantur, האומר אין תחיית המתים אין תורה מן השמים ואפיקורוס, *Qui negat in vitam revocandos eſſe mortuos, legem eſſe à cœlo, & Epicureus.*

Tamen nemo vapulat.] Negativum aliquod præceptum tranſgreſſis, ſex pœnæ erant; lapidatio, combuſtio, decollatio, ſtrangulatio, verbera, & pecuniaria mulcta: de quibus fuſe in Sanhedrin. Sed peccatorum, quæ ſola mente committebantur, pœna Deo relinquebatur: quia nullus talium teſtis eſſe poterat.

ז מצות ע״ז כנגד כל
המצוות כולן היא שנ׳ וכי
‡ Num. 15.22. תשגו ולא תעשו את כל
המצות וכו׳ ומפי השמועה
למדו שבע״ז הכתוב
מדבר הא למדת שכל
המודה בע״ז כופר בכל
התורה כולה ובכל ה
הנביאים ובכל מה שנצטוו
הנביאים מאדם הראשון
* ibid. 15.23. ועד סוף העולם שנ׳ מן היום
אשר צוה ה׳ והלאה ל
לדורותיכם · וכל הכופר
בע״ז מודה בכל התורה
כולה ובכל הנביאים ובכל
מה שנצטוו הנביאים מאדם
ועד סוף העולם והיא עיקר
כל המצות כולן ·

VII. Præceptum de idololatria, quaſi tanti ponderis eſt, ac reliqua omnia mandata. Vnde, quando dicitur, ‡ *Et quando errabitis, nec facietis omnia præcepta,* &c. ex traditione didicerunt, loqui Scripturam de idololatria. Ecce hic diſcis, eum qui idololatriam ſuſcipit, negare totam Legem, omneſque Prophetas, & quicquid mandatum Prophetis eſt à primo homine uſque ad finem mundi. Nam dictum eſt *, *Ex quo die præcepit illa Iehova, & deinceps per generationes veſtras.* Quiſquis vero abnegat idololatriam, is confitetur totam Legem, omneſque Prophetas, & quicquid præceptum eſt Prophetis ab Adamo uſque ad finem mundi. Atque hoc fundamentum eſt omnium præceptorum.

Præceptum de idololatria.] Quia idolorum cultus tollit veri Dei notitiam.

notitiam. Hinc noſter in More Nebuchim lib. I. cap. XXVI. שונא ſeu *oſorem Dei* proprie exiſtimat idololatram vocari. Et Gerundenſis ad verba Decalogi, *Viſitans delicta patrum in filios*, &c. adverſum ſolos idololatras prolata putat.

Quiſquis vero abnegat idololatriam.] Mira conſequentia; quo pacto omnes gentium philoſophi, qui ſtatuarum cultum irrideant, & inviſibilem intelligant Deum, dicendi ſint legem Moſis, & prophetarum oracula ſuſcepiſſe. Non unus tamen ſic ſenſiſſe videtur Maimonides: ſed ex noſtris etiam Iuſtinus Martyr in Apologia utraque, ac Clemens Alexandrinus lib. V, VI, VII. Vide de ea diſſertantem parentem meum Hiſtoriæ Pelagianæ lib. III, part. III, ad Theſin XI.

ח ישראל שעבד כו״ס הרי הוא כגוי לכל דבריו ואינו כישראל שעובר עבירה שיש בה סקילה׃ ומשומד לעכ״ום הרי הוא כמשומד לכל התורה כולה׃ וכן האפיקורוס מישראל אינו כישראל לדבר מן הדברים ואין מקבלין אותם בתשובה לעולם שנ׳ כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים והמינים הם התרים אחר מחשבו׳ לבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברי׳ על גופי תור׳ להכעיס בשאט בנפש ביד רמה ואומרי׳ שאין בזה עון׃ ואסור לספר עמהן ולהשיב עליהן תשובה כלל שנ׳ אל תקרב אל פתח

VIII. Iſraelita idololatra eſt gentilis inſtar in omnibus quæ agit; neque eo habetur loco, quo Iſraelita quiſpiam, qui delictum committit lapidatione puniendum. Nam qui convertitur ad idololatriam, deficit quaſi à tota Lege. Sic etiam Iſraelitæ, qui Epicurei ſunt, nequaquam pro Iſraelitis habentur in ulla actione ſua. Neque illi, quamvis pœnitentes, unquam recipiuntur: q. d. * *Omnes qui venient ab ea, non revertentur, neque obtinebunt vias vitæ.* Epicurei autem ſunt, qui conſulunt cogitationes animi ſui, ignari earum, quas diximus, rerum, donec, tranſgreſſi potiſſima legis capita, offendant per contumaciam, ac ſuperbiam; & dicant, nullum hac in re peccatum eſſe. Prohibitum autem eſt cum iis loqui, aut reſpondere, q. d. *ne* † *propinques oſtio ædium il-* *lius:*

* Prov. 2. 18.

† Ibid. 5. 8.

ביתה ומחשבת של מין לעכ"ום·

lius: & cogitationes eorum idololatriam ſpectant.

Gentilis inſtar eſt.] Multa ſunt præcepta, quæ obſervari nequeunt à gentili, ſurdo, ſervo, ſtulto, aut infante. Iſraelitæ autem מומר ſeu *apoſtatæ* acta perinde habentur ac gentilis. Excipiunt tamen caſum unum, ſi Iſraelita idololatra dederit קרוםין ſeu *ſponſalia*. Ea enim valida ſunt, nec ab illo mulier diſcedere poteſt, niſi dato גט ſive *repudii libello*.

Qui convertitur ad idololatriam, deficit.] עברײן *apoſtatæ* vocantur ab Autore Halacoth Teſuba cap. III. 17. העבריין לכל התורה כגון החוזר לדתי עכ"ום, *Tranſgreſſor totius legis eſt, qui deficit ad ſtatuta idololatriæ*.

Neque illos, quamvis pœnitentes, unquam recipient.] Durum hoc & contra regulam charitatis, quæ etiam tales ad pœnitentiam invitandos docet. Tamen ne autoritate res careat, torquet huc verba Salomonis, quæ non aliud volunt, quam nunquam eos redituros, aut alteram habituros vitam, qui in peccatis moriuntur. Sed cum Tractatu Teſuba cap. III. dicat Maimonides, alterius ſæculi felicitate fruituros Epicureos, ſi peccatorum pœnitentia ducantur; diſtinguere in iſtis oportet. Illic enim Epicureos intelligit, qui ignorantia aut ſtoliditate labuntur. Hic vero tales, qui intelligentes veræ religionis, deliberato, & odio veritatis à Deo recedunt: unde ſubdit בשאט בנפש ביד רמה id eſt, per contemtum & præfracto evertendæ veritatis ſtudio. Quale juxta complures eſt, quod peccatum in Spiritum ſanctum appellatur. Tales igitur non admittendos ait. Credo, quia plerumque eos Deus deſerit, ut quamvis ſimulent, nunquam tamen vera pœnitentia ducantur. Facit huc, quod in Gemara Hagiga cap. III. traditur, Eliſam Aher hominem præclaris à natura dotibus ornatum, audiviſſe vocem hanc, *Revertimini filii perfidi, præter Eliſam Aher, quia novit Creatorem ſuum, & nihilominus præfracto ſtudio rebellare nititur.*

ט כל המודה בעכ"ום שהיא אמת אף על פי שלא עבד' הרי זה מחרף ומגדף את השם הנכבד והנורא· ואחד העובד כו"ס ואחד המגדף את השם שנ'

IX. Quicumque confitetur idolorum cultum verum eſſe, etiamſi ipſe idolis non ſerviat, certe ille abnegat & blaſphemat nomen honorabile, ac formidabile. Tantundem autem eſt ſervire idolis, & abnegare Deum. Nam dictum eſt,

והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האורח ומן הגר את ה׳ הוא מגדף לפיכך תולין עובד ע״ז כמו שתולין את המגדף ושניהם נסקלין ומפני זה כללתי דין המגדף בהלכות ע״ז ששניהם כופרים בעיקר הס ואלו הן דיני המגדף׃

eſt, *Anima quæ commiſerit elata manu, ſive ex indigenis, ſive ex peregrinis; Iehovam blaſphemat.* Num. 15. 30. Ideoque ſuſpendunt idololatram, quemadmodum ſuſpendunt blaſphemum, & uterque lapidibus obruitur. Hanc ob cauſſam etiam incluſi judicium blaſphemi tractatui de idololatria, quia ambo illi negant fundamentum *Legis.* Hæc autem (quæ ſequuntur) ſunt judicia blaſphemi.

Et uterque lapidibus obruitur.] Primo lapidibus obruebantur, tum ſuſpendebantur. Hebræorum nonnulli omnes lapidatos ſuſpendi ajunt; alii ſolum idololatram, & blaſphemum. כל הנסקלין נתלין וחכמים אומרים אינו נתלה אלא המגדף והעובד ע״ז. *Omnes lapidati ſuſpenduntur. Sapientes dicunt blaſphemum tantum & idololatram ſuſpendi.*

י אין המגדף חייב סקילה עד שיפרש את השם המיוחד של ארבע אותיות שהוא אלף דלת נון יוד ויברך אותו בשם מן השמות שאינם נמחקין שנ׳ ונוקב שם ה׳ על השם המיוחד חייב סקילה ועל שאר הכנויין באזהרה׃ ויש מי שמפרש שאינו חייב אלא על שם יוד הא ואו הא ואני אומר שעל שניהם הוא נסקל׃ אזהרה של מגדף מניין שנ׳ אלהים לא תקלל׃

X. Blaſphemus non eſt reus lapidationis, donec protulerit proprium illud nomen quatuor literarum, Aleph, Daleth, Nun, Iod; idque exſecratus ſit nomine aliquo ex nominibus illis, quæ non delentur. q. d. * *Qui declarat nomen Domini.* (* Levit. 24. 18.) Propter nomen illud proprium reus fit lapidationis, & reliqua attributa, in admonitione continentur. Eſt qui aſſerat, non teneri niſi propter nomen Iod, He, Vau, He: ego vero ajo propter utrumque lapidandum. Admonitio autem de blaſphemo ubi exſtat? in verbis, † *Deo non maledices.* († Exod. 23. 26.)

Blaſphe-

Blaſphemus non eſt reus.] Ex Sanhedrin cap. VII. 7. Nomen המיוחד Maimonides vult eſſe אדני , quia eadem puncta habet, quæ tetragrammaton.

Ex nominibus, quæ non delentur.] Septem Hebræi ponunt, אהיה , אלהים , אל , אדני , יהוה , צבאות , שדי ; quorum ſi forte unum loco alieno ſcripſerint, non eradunt, ſed cultello exſcindunt, & recondunt in capſulis, quas eo fine in ſynagogis habent. Id præceptum ajunt Deut. XII. 3.4. quia ונקב & *maledicere*, & *perforare* eſt: quomodo uſurpatur II Reg. XII. 10.

Idque exſecratus ſit.] ברך , quod proprie *benedicere*, ob εὐφημισμὸν, & veneratione Dei, uſurpari volunt pro *maledicere*: uti I ſive III Reg. XXI. 10. & Iobi I. 5. idque recepto quoque gentilibus more, quibus religio erat in rebus ſacris vocibus ſcævis uti: unde *alter* pro infauſto. Feſtus, *Alter*, inquit, *& pro non bono ponitur, ut in auguriis: altera enim appellatur avis, quæ utique proſpera non eſt: ſic alter nonnunquam pro adverſo dicitur & malo.* Sed fortaſſis verbi ברך ejuſdem eſt natura, cujus Græcorum εὔχεσθαι, & *precari* Latinorum; quæ in utramque partem uſurpantur. Sic רצה , quod ἁπλῶς *velle*, pro *bene velle* ponitur, ut θέλειν, & *cupere*.

Eſt qui aſſerat.] Selomonem Iarchi deſignat, qui ad Levit. XXIV. 16. ait איננו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכנוי , *Non eſt reus, priuſquam expreſſerit nomen; non autem qui maledixerit per attributum.* שם eſt tetragrammaton, quod שם המפרש vocant. כנוי *attributum*, ſeu ἐπίθετον eſt, cujuſmodi קדוש apud Hebræos, apud Arabes رحيم aliaque id genus innumera. כנוי à כנה *denominare*, originis Arabicæ eſſe videtur, quamvis paululum deflexa ſignificatione. Nam كنية illis eſt *prænomen*, ut ابو جعفر محمد بن جرير الطبري ubi quatuor more Arabum nomina habes: كنية ſeu prænomen à filio ſumptum ابو جعفر *Abu Giafar*: id eſt, *pater Giafar.* اسم ſeu שם המפרש nomen ipſum محمد *Muhammed*: لقب *cognomen*, quod illi à patre ſumunt, بن جرير *filius Giariri.* uti prænomen à filio,

lio, denique & نسب quod à patria, aut gente الطبري *Tabarita.* Sed hæc obiter. Vide ad hunc locum eruditiſſimas Cochi notas ad Sanhedr. IV. 5.

יא בכל יום ויום בודקין את העדים בכנוי יכה יוסי את יוסי נגמר הדין מוציאין את כל אדם לחוץ ושואלין את הגדול שבעדים ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינים עומדים על רגליהם וקורעין ולא מאחין והעד השני אומר אף אני כמותו שמעתי ואם היו עדים רבים צריך כל אחד ואח׳ מהן לומר כזה שמעתי:

XI. Singulis diebus examinabant teſtes mutato nomine, nempe, *Percutiat Ioſe Ioſen.* Perfecto judicio exire cæteros omnes jubent, & teſtium maximum interrogant, his verbis, *Dic aperte, quid audiveris.* Illo dicente, in pedes ſe judices erigebant, & veſtem dilacerabant, nunquam reſarciendam. Teſtium alter ajebat, *Idem, quod ille, & ego audivi.* Quod ſi complures forent teſtes, neceſſarium erat unumquemque ex illis dicere, *Eadem, quæ ille, audivi.*

Singulis diebus examinabant teſtes.] Sanhedr. IV. 5. Quo loco eruditiſſ. Cochus vertit, *Toto die.* Malim ex mente Maimonidæ, *ſingulis diebus.* בדק *explorare, perveſtigare*, quid differat à דרש & חקר, vide nunquam ſatis laudatas Cochi notas ad eundem locum. Ratio judicii hujus in Sanhedrin fuſius exponitur. Ante examen מאיימין את העדים terrorem teſtibus incutiebant, ne temere ex rumore, aut auditione aliqua, capitis quemquam accuſarent. Quippe ajebant, ſerio ſe in omnia inquiſituros. Sanhedr. IV. 5. Quæſtio ipſa ſextuplex erat; de heptaëteride, anno, menſe, die menſis, nomine diei, hora. ibid. V. 1.

Mutato nomine, Percutiat Ioſe Ioſen.] Nomen Ioſe adhibitum videtur, quia tetragrammati inſtar quadriliterum erat. Vnde videre eſt, religionem gentis, non niſi timide adeo, & neceſſario in ipſis judiciis Dei nomen efferentis. Vtinam indolis hujus partem hauſiſſent ii, qui hodie temere, & in rebus putidiſſimis, Dei nomen toties uſurpant.

In pedes ſe judices erigebant.] Ad teſtandum horrorem, & indignatio-

nem.

nem. Niſi forte venerationis cauſſa id fiebat, ad auditum nomen divinum. Quomodo legas Geneſ. XLIX. 33, Iacobum finitis mandatis & prolata benedictione, pedes intra lectulum collegiſſe. Volunt enim Hebræi, eum cum benediceret conſediſſe, demiſſis in terram pedibus; ut ſaltem ſic honorem Deo exhiberet. Quod neſcio, cur magnus Mercerus improbet. Similiter Gen. XLVII. 31. Ioſepho jurante, Iacob ſe incurvaviſſe dicitur: nimirum ad auditum nominis divini; ut placuit avo meo Fr. Iunio. Numer. XXIII. 22. Bileam vaticinaturus ait, *Surge Balak*, eodem fine. Et Iud. III. 20. Eglon adſurrexit Ehudi de Deo locuturo.

Nunquam reſarciendam.] nimirum ita, ut evaneſcerent veſtigia rupturæ. Nam negligentius filo in unum contrahere labra rupturæ licebat, eaque vocabatur איחוי אלכסנדרי *reſarcitio Alexandrina*: uti ad Sanhedr. annotat eruditiſſ. Cochus. Vide eum.

יב מגדף שחזר בו בתוך כדי דבור אינו כלום אלא כיון שגידף בעדים נסקל׳ מי שגידף את השם בשם עכ״וס קנאים פוגעי׳ בו והורגים אותו ואם לא הרגוהו קנאים ובא לבית דין. אינו נסקל עד שיברך בשם מן השמות המיוחדין:

XII. Si blaſphemus revocat verba, ſimulatque locutus eſt, nihil hoc eum juvat. Sed ubi blaſphemiam dixerit, præſentibus teſtibus, lapidibus obruitur. Eum vero, qui Dominum execratus ſit per nomen alicujus idoli, zelotæ, qui occurrerint, interficiunt: ſi non interfecerint eum zelotæ, & res ad Senatum venerit, non lapidabatur, priuſquam Deum execratus eſſet uno ex propriis nominibus.

יג כל השומע ברכת השם חייב לקרוע ואפילו על ברכת הכנוי חייב לקרוע והוא שישמענה מישראל׳ אחד השומע מפיו ואחד השומע מפי השומע חייב לקרוע ודוקא

XIII. Quicumque blaſphemiam divini nominis audit, lacerare veſtem tenetur: ut & propter blaſphemiam divini attributi: nimirum is, qui eam audit ex ore Iſraelitæ. Perinde autem eſt, ſive quis audiat ex ore blaſphemi; an ex ore alterius, qui audivit. Nam lacerare

ששמעו מפי ישראל אבל השומע מפי הגוי אינו חייב לקרוע׳ ולא קרעו אליקים ושבנא אלא מפני שרבשקה ישראל משומד היה׃

lacerare tenetur, ſcilicet qui audit ex ore Iſraelitæ: ſed qui ex ore gentilis audit, non adigitur veſtem dilacerare. Neque Eliakim & Sebna aliam ob cauſſam veſtes diſcerpſerunt, quam quia Rabſake Iſraelita apoſtata erat.

Rabſake Iſraelita apoſtata erat.] Quare ergo Eliakim & Sebna veſtes ruperunt? cum, ut ſupra §. 8. hujus capitis dictum eſt, Iſraelita נסך, aut מומר, ſit inſtar gentilis in omnibus ſuis actionibus. An quia Iſraelita apoſtata aliquando cognovit Deum? ſic videtur. Itaque cum autor hoc loco ait, ei lacerandas eſſe veſtes, qui blaſphemias alterius ex ore Iſraelitæ audit; intellige, tum Iſraelitam Deo vero adhærentem, tum qui ab eo defecit.

יד׳ כל העדים והדיינים סומכין את ידיהם אחד אחד על ראש המגדף ואומרים לו דמך בראשך שאתה גרמת לך׳ ואין בכל הרוגי בית דין מי שסומכים עליו אלא מגדף בלבד שנאמר וסמכו כל השומעים את ידיהם׃

XIV. Teſtium ac judicum unuſquiſque manus ſuas imponit capiti blaſphemi, his verbis, *Sanguis tuus ſupra caput tuum: nam tu tibi ipſi hujus rei cauſſa es.* Neque inter omnes, qui à Senatu necabantur, ullus fuit, cui manus imponerentur, præter blaſphemum. q. d. *Et * imponent omnes audientes manus ſuas.* * Levit. 24. 14.

פרק שלישי

Caput III.

כל העובד כו״ם ברצונו בזדון חייב כרת ואם היו שם עדים והתראה נסקל ואם עבר בשגגה מביא קרבן חטאת קבועה׃

QVisquis idola ſciens volenſque colit, exſcindendus eſt. Si teſtes adfuere, & admonitus eſt, lapidatur: ſi errore coluit, ſacrificium expiationis determinatum offert.

Sacrificium expiationis determinatum.] Notum, in lege, pro diverſa hominum ſorte, quamvis ob idem peccatum, diverſa fuiſſe ſacrificia. Tale Hebræi vocant קרבן עולה ויורד *ſacrificium adſcendens, aut deſcendens*, id eſt, majus aut minus, pro fortuna cujuſque. Eorum qui hæc offerre tenerentur, in Keretot cap. II. ſex genera memorantur; leproſus, puerpera, qui inſcius pejerat, qui falſum teſtimonium imprudens dicit, immundus qui inſcitiâ aut ſanctificatum comedit, aut ſanctuarium intrat. At ejus, qui idololatria ignarus ſe polluiſſet, ſacrificium appellabatur חטאת קבועה *expiatio ſtabilis* aut *determinata.* Omnia enim præcepta negativa in actu conſiſtentia, uti exterminii aliquem reum faciunt, ſi ſciens volens tranſgreſſus ſit; ita, ubi per ignorantiam violantur, ad expiandum habent ſacrificium determinatum; quod non remittitur aut augetur ob ſortem alicujus: unde קרבן קבועה *ſacrificium fixum* appellatur. Hujuſmodi eſt, quod Levit. v. 18. præſcribitur. Præcepta autem, quæ ad talia obligant, ſunt numero XLIII.

ב עבודות הרבה קבעו
עובדי כו״ם לכל צלם וצלם
ולכל צורה וצורה ועבודת
זה אינה כעבודת זה כגון
פעור שעבודתו שיפער אדם
עצמו לו ומרקולים שעבודתו
שיזרק לו אבנים או יסקל
מלפניו אבנים והרבה
עבודות כגון אלו תקנו
לשאר צלמים · לפיכך
הפוער עצמו למרקולים או
* Deut.12.30. זורק אבן לפעור פטור עד
שיעבוד אותו דרך עבודתו
שנאמר איכה יעבדו הגוים
האלה את אלהיהם ואעשה
כן גם אני: ומפני זה הענין צריכין ב״ד לידע דרכי העבודות

II. Complures colendi modos idololatræ præfiniverunt unicuique imagini ac ſimulachro; neque hujus cultus illius cultui ſimilis eſt: uti Peor; quem colebant detegendo ſemet coram eo: & Mercurius, cujus in eo cultus erat, quod lapides in eum conjectarent, vel coram eo ſpargerent. Varios id genus cultus cæteris etiam imaginibus aſſignarunt. Ideoque qui ſe coram Mercurio detegeret, lapidemve in Peor ſpargeret, liber erat, donec proprio ei cultu ſerviret. Ita dictum, * *Quomodo ſervierunt gentes iſtæ diis ſuis, ut ego ſic faciam.* Ac propter ejuſmodi, neceſſarium eſt Senatui ſcire modos colendi,

שאין סוקלין עובד כו"ס עד שידעו שזו היא עבודתו · ואזהרה של עבודות אלו וכיוצא בהן הוא מה שכתוב ולא תעבדם :

colendi, ne lapidibus obruant idololatriam, antequam iis conſtiterit, hunc eſſe ejus cultum. Atque de hoc cultus modo, & aliis id genus, admonitio exſtat in his verbis, * *Non ſervies eis.* *Exod. 20. 5.

Vti Peor, quem colebant detegendo ſe coram eo.] Iarchi ad Num. xxv. 3. ait, פורעין לפני פי הטבעת ומוציאין רעי, *aperiebant coram eo anum, & ſtercus egerebant.* Hæc vulgaris eſt Rabbinorum omnium opinio. Quam probare neutiquam poſſum. Nam cui veriſimile fiat, cuiquam Deorum talem exhibitum eſſe cultum: eoque nec etymon illud approbâro. Quanto ſane aliter Romani! quos ſordes ejuſmodi à templis etiam removiſſe, vel fidem fecerit illud Perſii:

Pingue duos angues: pueri ſacer eſt locus. extra
Mejite.

Item apud Plutarchum, Χρύσιππος ἐν τῷ πέμπτῳ περὶ Φύσεως λέγει. καλῶς μὲν ἀπαγορεύειν τὸν Ἡσίοδον εἰς ποταμοὺς ἢ κρήνας οὐρεῖν· ἔτι δὲ μᾶλλον ἀνεκτέον εἶναι τοῦτο τοῦ πρὸς βωμὸν οὐρεῖν, ἢ ἀφίδρυμα θεοῦ· μὴ γὰρ εἶναι πρὸς λόγον, εἰ κύνες καὶ ὄνοι τοῦτο ποιοῦσι καὶ παιδάρια νήπια, μηδεμίαν ἐπιστροφὴν, μηδ᾽ ἐπιλογισμὸν ἔχοντα περὶ τῶν τοιούτων. *Pulcrè prohibet Heſiodus, nequis meiat in fluvium, aut fontem: ac magis etiam abſtinendum ad aram, aut ſtatuam numinis. Nec enim referre, ſi canes, aut aſini hoc faciant, vel infantes, qui talia neutiquam attendunt, vel ad animum revocant.* Et nequis orientales putet talium incurioſos fuiſſe, ex Herodoti lib. 1. & Strabonis xv, cognoſcimus, Perſas, quibus Aqua inter numina foret, ſedulo caviſſe, ne vel cibi retrimentis, vel ſaccato illo corporis humore, aquas polluerent. Nempe cogitabant, numen non minori honore dignum eſſe, quam regem: apud quem Perſis ne deſpuere quidem licuit; ut idem Herodotus teſtis lib. 1, & Xenophon in primo Cyropæd. Quare difficillime adducar, ut credam, Orientales coram Baal Phegor ſolere alvum excernere. Sed facilius eſt falſam refellere opinionem, quam veram invenire. Tentemus tamen. Quid ſi dicamus, פעור eſſe à פער, quod notat proprie *diſtendit os*: ut credamus, ſtatuam ejus ſimilem fuiſſe Phidiacæ Minervæ, quæ ore erat aperto: unde Tzetzes Chil. VIII. com. CXCIII:

Ἐποίησε τὸ ἄγαλμα ἀνεῳγὸς τὰ χείλη

Τοὺς μυξωτῆρας τε αὐτοῦ ἔχων ἀνεσπασμένους.

Fecit ſimulachrum labris apertis ,
Ac naribus ejus diductis.

An potius ſtatuendum , nomen inde traxiſſe , quod ſacerdotes ejus carnem ſuam aperirent & ſecarent : ut Baalitæ faciunt 1 Reg. XVIII. 28. An , quod Scaligero placuit , verum numinis ejus nomen fuiſſe בעל-רעם; hoc eſt, *dominus tonitruum*; quaſi Iovem Tonantem dicas : ſed Hebræos, cum præclarum Tonantis nomen indigne idolo tribui viderent , per contemtum nuncupaſſe , בעל פעור. hoc eſt , Deum crepitus ventris. Quod Græcis, οὐ βροντεύς, ἀλλὰ πορδεύς. Sed potius, paterno more, premam in iſto etiam veterum veſtigia : qui exiſtimant, *Baal Peor* dici à monte ejus nominis , ubi colebatur. Sane Baal Peor , ſive Phegor , numen erat Moabitarum : & mons פעור erat in Moabitide : ut liquet ex Num. XXIII. 28. Vbi rex Moabitarum Balac aſſumſiſſe dicitur Bileamum in jugum montis Phogor , ſive Phegor, ut ibi ſacrificaret. *Phegor* autem eſſe loci nomen , inter alios etiam Theodoreti ſententia eſt in Pſal. CV. ſive Heb. CVI. 28. Gentilium vero numinum appellationes à loco deſumi ſolere , apertius eſt , quam ut probato ſit opus. Idem Theodoretus inibi ait , Baal Phegor credi Saturnum. Quomodo idem fuerit ac Moloch Ammonitarum , ſive , ut aliis ſcribitur , Milcom , aut Melcom. B. Hieronymus non uno loco tradit , eſſe Priapum: quod ſi, Stoicorum more, de æthere aut Sole interpreteris , unde vis generatrix; probe cum iis conveniat, quæ diximus : ſin populari more accipere placet ; nomen ex eo erit , quia (ut putidum illud numen de ſe in Ithyphallicis ait epigrammatis) natura ei ſemper ſit aperta , ſive partibus illis , quæ haut honeſtè nominantur , apertis, pulſo ſemper ſtet pudore. Video & eruditiſſimum virum per eum intelligere Iovem Stygium. Quod magis probarem , ſi Peor ſcriberetur non per ע, ſed per ג. Nam פגר *cadaver*. At Pluto mortuis credi- tus præeſſe. Sed adfert pro ſe illud Pſal. CV : *Et initiati ſunt Baal Phegor , & comederunt ſacrificia mortuorum.* Vbi per mortuorum ſacrificia idem intelligit victimas, quæ mortuorum gratia Iovi Stygio offerrentur. Verum magis mihi placet ſententia Nicolai Lyrani , ſic interpretantis , *Comederunt de carnibus animalium idolis immolatorum.* ut זבחי מתים non ſint carnes , quæ pro mortuis offeruntur , ſed carnes immolatæ , ſive εἰδωλόθυτα : quod certe mihi valde placet , cum & Arabs eodem modo tranſtulerit ضحايا ميتة *ſacrificia mortua:* Syrus

דבחי

דבחא דמיתא *ſacrificia mortuorum*, ut Hebræus. Etiam Græci θυσίας νεκρῶν, & Chaldæus habet ניכסת מיתיא *oblationem mortuorum*.

§. ead. Et *Mercurius, quem colunt ſpargendo in eum lapides.*] Vnde Ἑρμαῖοι λόφοι, quorum volunt meminiſſe etiam Salomonem Proverb. xxv. 8. *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii*: ubi in Hebræo erat מרגמה, quod σφενδόνην Græci, interpretum recentiores *fundam*, aut *baliſtam* tranſtulere. Nicolaus Lyra videtur ignarus fuiſſe moris antiquitus uſurpati, conjiciendi lapides in acervum. Nam verba Salomonis explicans; *id eſt*, inquit, *ad ædificandum templum in honorem hujus idoli*. Niſi forte novo prorſus exemplo, quod non puto, acervum lapidum nuncupat templum Mercurii. Sed nota res eſt, & jam multis tradita. De cauſis lapidum ad Mercuriales ſtatuas conjectorum diſſerit Cornutus de natura deorum, & inter rationum cæteras hanc adfert, ὡς ἐπισημαινόμενος τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν, ἢ μηδὲν ἄλλο ἔχειν προσενεγκεῖν αὐτῷ, *velut ſignificans ei, quo honore eum proſequatur, quaſi nihil nunc occurrat, quod offerat*. Adi illum, ſi plura vis. Nomen מרקולים R. Tam 7. cap. Sanhedrin compoſitum vult ex מר & קולים hoc eſt, *loco infamiæ*: nam קילום *laudem* ſignificat: idque verum nomen erat idoli. Sed Sapientes ex קילום fecerunt קלס *infamia*, contemtu idoli; ut בעל זבוב *Beel zebub*, aliaque id genus, per ludibrium dicta ſunt. מר autem ſignificat *pro*, *loco*; ut nomen hoc denotet, *pro laude eſt infamia*. Sed de his nimis multa.

Ibid. *Liber erat, donec proprio ei cultu ſerviret.*] Hinc Sanhedrin cap. v. § 1, ubi quæſtio in idololatram habetur, inquirendum dicitur את מי עבד ובמה עבד *quem, & quo cultu, coluerit*. Apud Romanos lex ea fuit: *Sacerdotes, quæ quoique divo decoræ gratæque ſint hoſtiæ, providento*. Itaque alienâ hoſtiâ (id eſt, quæ non dicata ſit illi Deo, cui offertur) nequaquam placari Deos, ait Plinius lib. viii. cap. 45. *Notatum, vitulos ad aras humeris hominis allatos non fere litare; ſicut nec claudicante, nec aliena hoſtia Deos placari, nec trahente ſe ab aris*. Contra morem erat, vitulos adferri; qui ducendi erant.

Ibid. *Ac propter ejuſmodi neceſſarium eſt Senatui, ſcire modos colendi.*] In Gemara 1. cap. Sanhedrin. אמר ר' יוחנן אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי מראה ובעלי זקנה ובעלי כשפים ויודעים בשבעים לשון &c. *Ait R. Iochanan, non adſciſci in Synedrium, niſi præſtantes ſtatura, ſapientia, forma, ſenectute, magiæ, & ſeptuaginta linguarum peritos*. Nec obſcura eſt ratio, cur voluerint Hebræi, Senatorem harum artium peritum eſſe: nempe ne magiæ nefariæ reos perageret, qui in occulta naturæ altius

pene-

penetraſſent: uti ſæpius noſtro, ac ſuperioribus ſeculis, uſu veniſſe conſtat. Thalmudicorum dictum eſt: *Noli addiſcere, ut facias abominanda gentium illarum. Vt facias, diſcere non licet; ut ſcias, licet.*

ג. בד"א בשאר עבודות חוץ ממשתחוה וזובח ומקטר ומנסך אבל העובד באחת מעבודות אלו לאחד מכל מיני כו"ם חייב ואע"פ שאין דרך עבודתו בכך:

III. Hæc quidem in cæteris cultus generibus locum habent; excepto illo, qui ſe incurvat, aut ſacrificat, aut ſuffitum vel libamen offert. Nam qui uno ex his cultus modis alicui idolorum ſervit, reus eſt, etiamſi ejus imaginis cultus alius ſit.

ד. כיצד הרי שניסך לפעור או שזבח למרקולים חייב שנאמר זובח לאלהים
* Exod. 22. 19. יחרם בלתי ליי׳ לבדו זביחה בכלל עבודו׳ היתה ולמה יצאת לומר לך מה זביחה מיוחדת שעובדין בה לשם וחייב הזובח לאל אחר סקילה עליה בין היתה דרך עבודתו בזביחה או אינה בזביחה אף כל עבודה שהיא מיוחדת לשם אם עבד בה לאל אחר בין שהיתה דרך עבודתו בכך
* Exod. 34. 14. בין שאינה בכך חייב עליה׳ לכך נאמר לא תשתחוה לאל אחר לחייב על ההשתחויה אפילו אין דרך

IV. Ecce hic & ille, qui Peori libat, & qui Mercurio ſacrificat, condemnatur: quia ait Scriptura: *Qui * ſacrificat Diis, exſcindetur: præterquam Deo ſoli.* Sacrificium, ſub generali cultus voce comprehenſum, quorſum hic eximitur? Vt palam fiat, quemadmodum ſacrificium eſt cultus Deo proprius: atque is lapidandus eſt, qui numini alteri ſacrificarit, ſive in ſacris ejus adhiberi ſacrificium ſoleat, ſive non ſoleat: ſic etiam, ſi qualemcunque cultum, Dei proprium, alteri Deo exhibeas, ſive is Deus ita ſoleat coli, ſeu minus; reum aliquem propterea fieri. Iccirco dictum eſt: *Ne * te incurves alteri Deo:* quia condemnatio fit ob incurvationem, tametſi cultus ejus hac in re non conſiſtat. Quæque pœna eſt ſuf-

עבודתו בכך והוא הדין למקטר ומנסך וזורק ומזבח אחד הוא:	eſt ſuffitum, aut libamen offerentis, eadem ſpargentis, vel libantis.

Sacrificium ſub univerſali cultus voce comprehendebatur.] Subnixa eſt hæc expoſitio octavâ regulâ R. Iſmaelis : quæ ait, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד· לא ללמד על עצמו יצא· אלא ללמד על הכלל כלו יצא· *Quidquid eſt in univerſali, & egreditur ab univerſali ad docendum; non exivit, ut de ſeipſo doceat; ſed, ut doceret de univerſali toto, exivit.* Exempli cauſſa, Levit. xx. 2. dicitur : *Quiſquis è filiis Iſraelis, aut è peregrina gente, qui peregrinatur in Iſraele, dederit de ſemine ſuo Molecho; omnino morte afficitor : populus ipſe terræ obruunto eum lapidibus.* Quæritur, cum variæ ſint ſpecies idololatriæ, cur S. Scriptura hic potiſſimum in Molechi cultu, non item in aliis, pœnam talium ſanciverit? Occurrunt Rabbini, juxta ſuperiorem regulam; non ideo ſpeciatim memorari pœnam in Molechi cultu, ut oſtenderetur ſolum, quo ſupplicio ejus cultores afficiendi eſſent; ſed ut univerſè ſciremus pœnam omnium idololatrarum. Idem in exemplo, à Maimonide allato, locum habet. Nam ſi rogemus, cur S. Scriptura, quæ dixerat, *Ne ſervias diis gentium*; quibus verbis omnem cultum complectitur; poſtea inquiat, *ſacrificans idolis exſcindetur* : reſpondendum eſt; ſpeciem hanc ex generali eximi, ut de genere doceat, non ſpeciatim de ſe. Rhetores appellant ſynecdochen ſpeciei. Quare ſententia fuerit Maimonidæ: quemadmodum ille, qui ſacrificat Diis, tametſi in illorum Deorum cultu ſacrificia uſurpari non ſolerent, nihilominus vita privatur, quia ſacrificium eſt inter honores vero Deo præſtari ſolitos : ita & quiſquis cultum ſupremo Numini exhiberi ſuetum idolo exhibet, tametſi gentes talem cultum inter cærimonias illius idoli non uſurpent, nihilominus morte afficiendum eſſe. Nempe eodem loco, quo ſacrificium eſt, ſunt etiam ſuffitus & λοιβή, ſeu σπονδή, *libatio*; quorum utrumque in templo Dei uſurpabatur. Quia autem iis non includitur adoratio, volunt ſubjeciſſe S. Scripturas, *Ne te incurves Deo alteri.* Incurvare eſt προσκυνεῖν, atque illud השתחוה quod regibus ſuis Oriens exhibebat. Ita in Euang. Matth. 11. 2. Magi venerunt, ut Chriſtum adorarent, id eſt, τοῦ προσκυνῆσαι ἕνεκα. Vnde quatuor generales in idololatria cultus ſunt, quos oſtendimus. Hac de cauſſa vult quoque R. Moſes, ſanguinis diſperſionem locum libaminis è vino obtinere : proque ſententia hac quoque adfert, quod

Pſalmographus eam eodem vocabulo nominat : בל אסיך נסכיהם מדם, *Non libabo oblationes eorum è ſanguine.*

ה ספת לה צואה או שניסך לה עביט של מימי רגלים חייב׃ שחט לה חגב פטור אלא אם כן היתה עבודתה בכך׃ וכן אם שחט לה בהמה מחוסרת אבר פטור אלא אם כן היתה דרך עבודתה בכך׃ כו"ם שעובדין אותה במקל שבר מקל בפניה חייב ונאסרת. זרק מקל בפניה חייב ואינה נאסרת׃ שאין זריקת המקל כעין זריקת הדם שהרי המקל כמות שהוא והדם מתפזר׃

V. Qui adſperſerit excrementis, aut libarit vaſe urinæ, reus eſt. Qui mactarit ei locuſtam, liber eſt; niſi in eo conſiſtat cultus ejus. Sic quoque, ſi mactarit ei jumentum membro quopiam mutilatum, liber eſt; niſi talis eum colendi ritus obtineat. Idolorum cultus, in quo baculus adhibetur, ſi is confractus eſt in conſpectu idoli, (homo) reus, (baculus) interdictus eſt. Si coram eo projecerit, (vir) reus; ſed non interdictus (baculus.) Quia projicere virgam non perinde eſt ac ſanguinem ſpargere. Etenim virga permanet, qualis antea: ſanguis autem diſpergitur.

Qui adſperſerit eum incrementis, aut libârit vaſe urinæ.] Ratio eſt, quia id ſimile eſt libationi, & aſperſioni ſanguinis, quæ in divino cultu adhiberi ſolebant. Contra locuſtam, aut mutilum animal offerens, pœnæ non ſubjicitur, quia nihil tale in cultu Dei erat. Hac in re R. Moſes veteres Rabinos ſequitur, contra opinionem R. Iehudæ, quarto cap. Aboda Zarà.

Idolorum cultus, in quo adhiberi ſolet baculus.] Ex ante dictis conſtat, duo fuiſſe, quæ hominem facerent reum: ſimilitudinem cultus veri Dei, & conſuetudinem colendi quodque idolum. Prius nititur his verbis S. Scripturæ, *Sacrificans idolis exſcindetur.* alterum illis: *Ne quæras Deos eorum, dicendo, Quomodo ſerviunt gentes illæ Diis ſuis? & faciam ſic quoque ego. Ne facias ſic, &c.* Vnde autor noſter ait, ſi cujus idoli cultus conſiſtat in agitatione & motitatione virgæ; eum, qui virgam frangit, reum eſſe; quatenus hoc ſimile illi eſt, quod in vero Dei cultu, animalium oſſa confringere ſolebant. Itaque talis condemnabatur, tametſi proprie

proprie cultus idoli non in fractione, ſed ſola agitatione virgæ conſiſteret. Virga autem ipſa prohibita erat, id eſt, nullus eam in uſum ſuum convertere poterat: quia idolo munus offerebatur his verbis diſertim prohibitum: *Qui victimarum adipe veſcebantur, & qui bibebant vinum libaminis.* Sed ſi virgam projeciſſet, inque ea projectione conſtiterit cultus idoli; id qui feciſſet, reum peragi oportuit; virga autem non erat prohibita. Nec obſcura eſt ratio, quando multum hæc diſcrepant; ſanguine quidem diffluente, ſalva autem integraque virga.

ו המקבל עליו אחד מכל מיני עכ"ום באלוה חייב סקילה ואפילו הגביה לבינה ואמר לה אלי אתה וכן כל כיוצא בדיבור זה חייב · ואפילו חזר בו בתוך כדי דיבור ואמר אין זה אלי אין חזירתו כלום אלא נסקל :

VI. Quodcunque tandem idolum quis pro Deo aſſumat; lapidationis eſt reus. Imo ſi vel laterem attollens, ei dicat, *Deus meus tu es:* cum quicquid in hanc ſententiam dicatur, crimen ſit. Quantumvis autem inter loquendum pœnitudine ductus dicat, *Nequaquam hic Deus meus:* nihil juvat, verùm lapidibus obruitur.

Quodcunque tandem idolum quis.] In Aboda Zara cap. III. dicitur, ſimulatque aliquis diverſi quid à vero Numine dixerit Deum ſuum eſſe; capitis reum fieri: cujus rei cauſſam adduximus antea, cum de blaſphemo ageremus. Etiam in Sanhedrin cap. VII. §. 6. legimus: אחד העובד ואחד הזובח ואחד המקטר ואחד המנסך ואחד המשתחוה ואחד המקבלו עליו לאלוה והאומר לו אלי אתה : id eſt: *Eodem redit, idolo quis cultum ſuum exhibuerit, ſacrificaverit, ſuffitum, aut libamen obtulerit, adoraverit; an Deum illud ſibi fecerit, dicendo, Deus meus tu es.* Videmus clare, ut abſit reliquus cultus, ſola hæc verba damnare. R. Moſis tamen diverſa eſt opinio, quia diſertim ait, *Si vel ſublato latere dicat ei, Deus meus tu.* Quod arguit, præter verba minimum ſublationem lateris requirere. Vnde & ſuperius cap. II. §. 3. ait: *Et quicunque reſpicit ea* (idola) בדרך מסוף עוסה בו מעסה *ita ut aliquod opus faciat, certe ille percutietur.*

Si vel laterem attollens.] Haud dubie autor reſpicit ad morem gentilium, qui etiam informes lapides colebant. Teſtis Pauſanias in Achaicis. Τὰ δὲ ἔτι παλαιότερα καὶ τοῖς πᾶσιν Ἕλλησι, τιμὰς θεῶν ἀντὶ ἀγαλμάτων εἶχον

ἀργοὶ λίθοι. Et antiquioribus temporibus, apud omnes Græcos, rudes lapides divinos honores, pro ſimulachris habebant. Fortaſſe origo à veneratione, quæ præſtita lapidi inuncto à Iacobo in Bethel: unde & lapis Saturno pro Iove objectus dictus *βαίτυλος*: qui, ut Priſcianus teſtis, aliter vocatus *abaddir*. Vide de hoc lapide Damaſcium in vita Iſidori apud Photium, Priſcianum non uno loco, & Ioſephum Scaligerum animadverſionibus Euſebianis, num. cIↃ cIↃ c L.

ז העובד כו"ס כדרכה ואפילו עשה דרך בזיון חייב כיצד הפוער עצמו לפעור כדי לבזותו או זרק אבן למרקולים כדי לבזותו הואיל ועבודתו בכך חייב ומביא קרבן על שגגתו:

VII. Qui colit idola ritu ſuo, etſi per ludibrium faciat, reus eſt. exempli gratia, qui retegit ſe ipſum coram Peor ad illudendum ei, aut lapide Mercurium petit in contemtum ejus, quia cultus ejus in hoc conſiſtit, reus eſt, & ſacrificium adducet expiando errori ſuo.

Etſi per ludibrium faciat.] Nimirum, quia animum non omnes homines norunt; & poſſit aliquis ſuſpicari, illud à religione profectum. Vnde Gemara Sanhedrin cap. VII. legere eſt, R. Menaſſeh iter facientem, oſtenſo à comitibus idolo, per contemtum lapidibus illud impetiiſſe. Poſtquam vero animadverterunt, Mercurii ſimulachrum eſſe; eum dixiſſe, non videri ſibi nefas hoc eſſe, quando per ludibrium fieret. Re ad judices delata, pronunciaſſe eos, id illicitum eſſe, quia ille proprius Mercurii cultus foret. Hinc infra §. 10. auctor noſter ait, nefas eſſe, ante idolum ſeſe incurvare, ut ſpinam pedi infixam eximas, aut argentum humi diſperſum tollas. Eodem refero, quod in Aboda Zara cap. I. §. 4. dicitur, Si urbem quampiam idololatræ habitent, non licere incedere via, quæ ad ſolam illam ducit: contra permitti, ſi idem quoque iter ad alia ducat loca. Scilicet, ne religionem alii interpretentur. Etenim ſcandala vitanda ſunt propter חלול השם *profanationem nominis divini.* Vnde in Pirke Abot cap. IV. R. Iochanan, ait, אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם *Eodem redit per errorem quis, an conſulto profanet nomen Dei.* Quod non ita capiendum, quaſi nihil referat, utrum errore pecces, an malitia: ſed quia apud homines, animi tui ignaros, ſcandalum nihilo fit minus.

Sacrificium adducet.] quia mortis ſupplicium effugit, qui cultui voluntatem

luntatem & religionem non adjicit : unde illud in SS. בזדון ביד רמה, *per ſuperbiam , & manu elata.*

ח העובד כו"ס מאהבה כגון שחשק בצורה זו מפני מלאכתה שהיתה נאה ביותר או שעבדה מיראתו לה שמא תריע לו כמו שהן מדמין עובדיה שהיא מטיבה ומריעה אם קבלה עליו באלוה חייב סקילה · ואם עבדה דרך עבודתה ובאחת מארבע עבודות מאהבה או מיראה פטור :

VIII. Qui idolis ſervit amore, uti is, qui imaginem quampiam amat propter artificium,& formæ decus: item qui metu hæc colit, ne ſibi malefaciat ; quo pacto ejus cultores arbitrantur , male vel bene ſibi facere : Si illud pro Numine ſuo recepit , lapidibus eſt obruendus. Quod ſi ritibus, quîs ſolitum , unove ex quatuor cultus modis , ſervierit amore aut metu ; liber fuerit.

Quod ſi ritibus, queis ſolitum, &c.] Statuunt Thalmudici,tria eſſe,quorum nihil facturus ſit Iudæus , Dei vere metuens , utcunque vel mors intentetur : ea eſſe idololatriam , adulterium , homicidium. Attamen R. Moſes à pœna immunem pronunciat , qui eorum quid fecerit vi adactus. Cum vero additur , *amore aut metu* , non hoc capiendum de amore vel metu idoli. Siquidem, ut Maimonidem cap. I. §. 3. audiimus dicentem, idololatræ ideo falſos colebant Deos, quod perſuaſum haberent , poteſtatem iis eſſe bene faciendi , aut male. Vnde & qui Deum quam religioſiſſime coli volunt,ajunt, עבוד מאהבה עבוד מיראה *Cole ex amore , & cole ex timore.* Hic vero & metum intelligit ab eo , qui vel præmium offerat, vel pœnam interminetur. In Gemara VII cap. Sanhedrin, §. 6. Abbai, & Rabba, ſuper eo contentionis ſerram ducunt, utrum reus pœnæ, an ab ea immunis ſit , qui coluerit idolum amore, vel metu alicujus. Abbai reum agit , quia invitus quidem coluerit, interea tamen cultum præſtiterit. Rabba autem talem abſolvit , quia non coluerit ex animo : quippe qui idolum non habeat pro Deo , ut non tam verus ſit cultus , quam ſimulatio cultus. Poſteriori ſententiæ ſubſcribit etiam Maimonides. Abſolvere ego non auſim ; cum, ut Iuriſconſulti ajunt , coacta etiam voluntas ſit voluntas. Potuit ſane abſtinere , utut quis pœnam minitaretur. Levius tamen puniendum, non diffitear.

ט המגפף עכ״ום והמנשק לה והמכבד והמרבץ לפניה והמרחיץ לה והמלביש והמנעיל וכל כיוצא בדברי כבוד האלו עובר בלא תעשה שנאמר ולא תעבדם ודברים אלו בכלל עבודה הן ואע״פכ אינו לוקה על אחת מהן לפי שאינן בפירוש׃ ואם היתה דרך עבודתה באחת מכל הדברים האלו ועשהו לעבדה חייב׃

IX. Qui amplectitur idolum, aut oſculatur; qui verrit, vel aquam effundit coram eo; qui illud lavat, veſtit, calceat, aut ſimili afficit honore; tranſgreditur interdictum: quia dictum eſt, *Nec * ſervies eis.* Illa autem ſub univerſali cultus (nomine) comprehenduntur. Nec tamen vapulabit ob horum quodquam, quandoquidem non clare (ſunt expreſſa.) At ſi in ullo horum cultus conſiſtat, atque ille fecerit honori ejus, reus erit.

* Exod. 20. 5.

Qui amplectitur idola, &c.] Sanhedrin cap. VII. §. 6. eadem cultus genera recenſentur: המגפף המנשק והמכבד והמרבץ והמרחיץ הסך והמלביש והמנעיל עובר בלא תעשה: *Qui complectitur, oſculatur, verrit, effundit aquam, lavat, ungit, veſtit, calceat, tranſgreditur interdictum.* Quo loco מרבץ doctiſſimus Cochus, cui multum linguæ hujus ſtudioſi debent, tranſtulit, *collocat*: id eſt, ponit in loco iis deſtinato: reſpiciens credo ad Hebræum רבץ, quod *cubare* eſt, aut uſum Rabbinicum ejus vocabuli; quo doctores legem prælegentes, vocantur מרביצי תורה. Sed illa interpretatio huic loco minus videtur apta. Itaque malui transferre, *aquam effundit*; præeunte Davide de Pomis, qui רבץ interpretatur, פזר מים בבית *effudit aquam per domum.* Et evincunt hoc Maimonidæ verba. Nam cum in cæteris dicat, *Qui oſculatur, amplectitur, lavat, idolum*: hic ait, מרבץ לפניה, *effundens aquam coram eo.* Nimirum voluit his verbis etiam illum, qui in templo, aut delubro, in quo idolum eſt, aquam ad purgandum locum profundit, reum eſſe. De iis autem cultus generibus, quæ hic auctor recenſet, ita cenſendum eſt. Amplexus ſupplicum erat: qui ſolebant, genibus advoluti, clementiam Regum expoſcere: quem & cultum ſtatuis eorum præſtabant. Oſculari antiquiſſima veneratio: unde Iob. XXXI. 26. *Si adſpexi Solem, &c. & applicata eſt manus mea ori meo.* Et Servius ad I. Æneid. *Oſculum*, inquit, *religionis eſt; ſuavium voluptatis.* Verrens, & aquam effundens, videtur cultum tribuere idolis, quatenus munditiem præſtant deorum imaginibus, locisque

locisque ſacris. Ac par ratio ejus, quod de lavandis idolis additur. Vnxere etiam ſimulachra, quia conveniens Diis, ut bonum ſpirent odorem. Sane apud Maronem Venus in primo magni operis,

— Avertens roſea cervice refulſit,
Ambroſiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere.

Nihil attamen de ſimulachrorum inunctione apud gentium ſcriptores animo obverſatur. Sed potuit in Oriente is mos vigere. Et, credo, originem traxerit ab lapide, quem Iacob inunxit in בית אל, *Bethel*; unde, ut dictum, βαίτυλοι gentilium. De calceatione nihil item nunc occurrit.

Non tamen percutitur ob horum unum, quia non clare expreſſa ſunt.] Nolunt Hebræi, vapulare hominem, priuſquam tranſgreſſus ſit præceptum Dei, quo diſertim talis cultus vetitus eſſet. Vnde Thalmudici ajunt, לאו מכללות אין לוקה עליו, *Interdictum ſiquod ſub univerſali contineatur, non vapulat quis ideo.* Dixerat Deus, *Ne iis ſervias.* Iis verbis generatim quoque, at non ſpeciatim, vetabatur amplexus, & oſculatio idoli. Tamen ſi quis amplexatus, aut oſculatus fuiſſet; nequaquam pœnæ erat obnoxius, quia neutrum horum diſertim expreſſum eſſet.

י ישב לו קוץ ברגלו לפני עכ"ום לא ישוח ויטלנו מפני שנראה כמשתחוה לה: נתפזרו לו מעות בפניה לא ישוח ויטלם מפני שנראה כמשתחוה לה אלא ישב ואחר כך יטול· פרצופות המקלחות מים בפני עכ"ום לא יניח פיו על פיהם וישתה מפני שנראה כמנשק לעבודה זרה:

X. Infixa eſt ſpina pedi ullius ante idolum? Ne ſe incurvet ad eam evellendam: quia videretur alioqui ſe idolo incurvare. Diſperſi ſunt nummi ante idolum? Ne ſe incurvet ad eos tollendos: quippe idolo videretur ſe incurvare: eoque conſideat, & ſic tollat. Effigies eſt aquam effundens coram idolo? ne ſuum os imponat ori ejus, ac bibat: quia hoc pacto quaſi oſculum ei figere videbitur.

יא העושה עכו"ם לעצמו אע"פ שלא עשאה

XI. Qui ſibi ipſi imaginem facit, etiamſi eam manu ſua non effecerit,

בידו ולא עבדה לוקה
שנאמר לא תעשה לך פסל
* Exod. 20.4. וכל תמונה· וכן העושה
עכו"ם בידו לאחרים אפילו
עשאה לגוי לוקה שנאמר
* Levit. 19. 4. ואלהי מסכה לא תעשו
לכם· לפיכך העושה עכ"ום
בידו לעצמו לוקה שתים :

fecerit, neque eam coluerit, vapulat, quoniam dictum eſt, *Non * facies tibi ſculptile, neque ullam imaginem.* Ideoque is, qui ſua manu ſimulachrum alii, quamvis gentili, fabricaret, nihilo ſecius vapulabat. Quippe dicitur, *Et * Deos fuſiles non facietis vobis.* Itaque, qui idolum ipſe ſua elaboraſſet manu, bis vapulabat.

Qui imaginem ſibi facit.] עוסה hic fortaſſe melius transferatur, *fieri curat:* quia ipſe autor diſtinguit, addito, *etiamſi ipſe ſua manu non fabricaverit.* Sententia R. Moſis eſt: Eum, qui imaginem ab alio fabricari juſſerit, cauſſam eſſe illius imaginis; cum tamen cuique nitendum ſit, ut ſtatuæ & idola tollantur. Quamvis autem interdictum tranſgrediatur, in quo nullum opus ſit, eoque plectendus non videatur: Maimonides tamen eximit hunc caſum, & talem habet eodem loco, ac ſi idolum ipſe formaviſſet. Ita & infra cap. v. §. 1. inquit, מסית *ſeductorem*, & מוסת *ſeductum*, puniri, ſi ſolam voluntatem colendi idola habuerint; quamvis non ſervierint idolis re ipſa. Et eodem cap. §. 12. ait, puniendum illum, qui votum facit, aut juramentum in nomine idoli. Niſi fortaſſis ideo illud ait, quia ſæpe vota Domino concipientes, opus aliquod facere ſolent; uti qui ſalem adhibebant, aut ſanguinem, & alia id genus, notiora, quam ut hic monere opus ſit.

Bis vapulabat.] Duplici pœna afficiebatur, quia tum faciendo imaginem, tum eam ſibi faciendo, bifariam tranſgrederetur interdictum. Nempe & illud, *Non facies* TIBI *ſculptile:* itemque alterum hoc, *Et Deos fuſiles non facietis* VOBIS. Vbi non unum, ſed plures, ac proinde alios etiam, ſignari, ſatis eſt apertum. Solidene hoc dicatur, an minus, non diſputo. Mentem quidem eam eſſe Maimonidæ, minime dubitandum.

יב אסור לעשות צורות
לנוי ואע"פ שאינן עכ"ום שנ'
* Exod. 20. 22. לא תעשון אתי כלומר צורות
של כסף וזהב שאינם אלא

XII. Vetitum etiam facere imagines, ornatus gratia; tametſi non fiant ad cultum. Quippe dictum eſt, *Non * facietis mecum:* ac ſi di-

לנוי כדי שלא יטעו בהן הטועים וידמו שהם לעבודת כו"ם ואין אסור לצור לנוי אלא צורת האדם בלבד לפיכך אין מציירין לא בעץ ולא בסיד ולא באבן צורת האדם׃ והוא שתהיה הצורה בולטת כגון הציור והכיור שבטרקלין וכיוצ׳ בהן ואם צר לוקה׃ אבל אם היתה הצורה משוקעת או צורה של סמנים כגון הצורות שעל גבי הלוחות והטבליות או צורות שרוקמין בארג הרי אלו מותרות׃

ſi diceres, (non facietis) imagines argenteas vel aureas, vel tantum ornatus cauſſa: ne per eas ſeducantur errantes, atque exiſtiment, idololatriæ cauſſa (factas.) Non eſt prohibitum formare propter ornatum, præterquam hominis figuram. Atque eam ob cauſſam non eſt formanda è ligno, in pariete, aut è lapide, figura hominis. Sed hoc capiendum de imagine quæ protuberat: quales ſunt figuræ ac ſculpturæ in palatiis, & his ſimiles. Talem igitur ſiquis fecerit, vapulat. Sin figura ſit depreſſa, vel coloribus expreſſa; uti illæ, quæ in tabulis menſiſve fiunt, aut quæ intextæ operi textorio, pro licitis habentur.

Non facietis mecum.] Duplicem difficultatem ſtatuunt Hebræi in verbis illis: *Non facietis mecum Deos ex auro aut argento, non facietis vobis.* Primum in eo, quod ſi dicas, *Deos ex auro & argento non facietis vobis,* ſuperflua videantur verba, *Non facietis mecum.* Dein quod poſteriora hæc verba non præſtent ſententiam perfectam: nec etiam ſuperioribus poſſint connecti, quia pronomen אתי ſub ſe habeat accentum Atnah, qui ſignum ſit finitæ periodi. Verba autem ſunt Aben-Ezræ, כל פירוש שאינו על דרך הטעמים לא תאבה לו ולא תשמע אליו, *Omnem expoſitionem, quæ non congrua eſt accentibus, ne admittas, vel audias.* Igitur cum pauſa ſit poſt verba, *Ne facias mecum;* & tamen ſententia nequaquam abſolvatur: malunt Thalmudici hæc verba, *Ne facias mecum;* exponere hoc pacto; Ne facias ſimilitudinem ejus, quod mecum eſt in cœlo: uti Solis, Lunæ, ſtellarum, angelorum. Et quia mutatis punctis etiam legere licet, אתי, eo, *Ne facias me,* interpretantur, Ne facias formam, in qua me prophetis oſtendi: nimirum formam hominis: unde apud Iechezquel cap. 1. 26. *Et ſuper ſimilitudinem ſolii illius, quaſi ſpecies hominis.* quaſi di-

cas, illam formam, quam indicavi in Lege, ad ſimilitudinem meam factam. Nam ait Deus: *Faciamus hominem ad ſimilitudinem noſtram.* Atque ejuſmodi eſt Hebræorum mens. At mirum profecto, eos tam anxie rationem accentus habere, cum certum ſit, & accentus, & vocalia puncta, ſero adeo inventa fuiſſe, ut necdum ipſius Hieronymi ætate exſtiterint. Mirum etiam, non advertere eos, ipſos doctores Thalmudicos arguere, olim ea non fuiſſe, quod eidem voci nunc hæc, nunc illa puncta adſcribant, & pro iiſdem diverſimode interpretentur. Nam ſi complures ut Iudæi volunt, puncta cum ipſa Lege ſimul extiterunt, unde doctoribus eorum tanta fiducia, ut mutare ea audeant, & ad inveſtigandos S. Scripturæ ſenſus alia atque alia adſcribere? Quare non dubito verba ſacroſancta exponere, *Non facietis mecum* (id eſt, præter me) *Deos ex auro, vel argento, non facietis vobis.* Quod ſi quæras, cur illud, *facietis,* repetatur; dicam, voluiſſe Deum inculcare maxime, ut ſibi ab eo delicto caverent, ad quod maxime proni erant. Quippe ignorat nemo, repetitione addi ſæpe efficaciam ſermoni: ut, apud Ciceronem: *Vidi enim, vidi, penituſque perſpexi.* Et apud Senec. Med.

Adeſte, adeſte, ſceleris ultrices Deæ.

Illa vero ridicula explicatio eſt, cum אתי ſcribentes, per divinam formam intelligi humanam volunt.

Sed hoc capiendum de imagine, quæ protuberat.] Ideo ſolam gibboſam Hebræi vetitam dicunt, quia hac forma & Deus in viſionibus, & angeli ſe repræſentabant. Ratio erat שלא יטעו בהן הטועים, *ne per eas errarent rudiores.* Vnde apparet, non illos ſtatuas tales ſimpliciter pro idolis habuiſſe; ſed tum demum, quando colerentur. Eam ob cauſſam infra cap. VII. §. 4, ait, ſtatuam, quam Iſraelita facit, ad uſum licitam eſſe (id eſt, poſſe alios in uſus converti, fundendo ac transformando) quamdiu cultus ei exhibitus non eſt. Nimirum, quia non ſit idolum, niſi cultus acceſſerit. In quam ſententiam etiam legimus apud Carolum magnum contra Synod. in part. Græc. pro adorandis imaginibus geſt. lib. IV, cap. XVIII. *Non enim nos imagines in baſilicis poſitas idola nuncupamus; ſed ne idola nuncupentur, adorare & colere eas recuſamus.*

י״ג טבעת שיש עליה חותם שהו׳ צורת אדם אם היתה הצורה בולטת אסור להניחה ומותר לחתום בה ואם היתה הצורה שוקעת	XIII. Annulum, cujus ſignum eſt hominis figura, ſi ea fuerit gibboſa, induere interdicitur: obſignare tamen eo licet. Sin figura ſit depreſſa, licebit induere, obſignare eo

מותר להניחה ואסור לחתום בה מפני שהנחתם תעשה בו הצורה בולטת׃ וכן אסור לצור דמו׳ חמה ולבנה כוכבים ומזלות ומלאכי׳ שנאמר לא תעשון אתי לא תעשון כדמו׳ שמשי המשמשים לפני במרום ואפילו על הלוח׃

re eo non item: quippe, ſigillo impreſſo, figura fiet gibboſa. Itidem prohibitum eſt formare imaginem ſolis, lunæ, ſtellarum fixarum, vel errantium, adhæc angelorum: quandoquidem dictum eſt, *Non *facietis mecum:* hoc eſt, non facietis ſimilitudinem miniſtrorum coram me famulantium in cælis, ne in tabula quidem. * *Exod.* 20. 22.

Non facietis mecum, &c.] Quæ ad intelligentiam hujus paragraphi pertinent, abunde cognoſcere eſt ex iis, quæ ad ſuperiorem diximus.

יד צורות הבהמות ושאר נפש חיה חוץ מן האדם וצורות האילנות ודשאים וכיוצא בהן מותר לצור אותם ואפילו היתה הצורה בולטת׃

XIV. Imagines quadrupedum ac reliquorum animantium, excepto homine, ad hæc figuras arborum, herbarum, rerumque ſimilium, formare licet, etiam figurâ gibbâ.

Etiam figura gibba.] Nempe quia non includuntur voce MECUM: ut quæ non ſint inter illa, quæ Deo in cælis miniſtrant. Adde quod nec magnopere ab iis periculum eſt; quandoquidem vix invenias uſque adeo ſtolidos, ut plantam, vel mutum animal, habeant pro Deo ſuo. Græci quidem & Romani talia Diis ſacrarunt; ſed non habuere pro Diis. Qua de re vide ſis parentem Oratoriarum inſtitutionum lib. I, cap. v. ſect. xxxiii, & xxxvii. Ægyptiorum tamen tanta erat ſuperſtitio, ut divinis afficerent honoribus certas quadrupedes, aves, piſces, plantas. Qua de re Strabo lib. ult. & veterum alii: aliqua etiam parens Orat. Inſt. lib. iv. cap. ix. ſect. iii. Nec tamen exiſtimo, ſacerdotes, vel intelligentiores, honorem iis tantum præſtitiſſe, ut Diis; ſed potius, ut ſymbolis divinis.

פרק רביעי

CAPUT IV.

מדיחי עיר מישראל הרי אלו נסקלין אע"פ שלא עבדו כו"ם אלא הדיחו את יושבי עירם עד שעבדו אותה · ואנשי העיר המודחין נהרגין בסייף והו' שעבדו כו"ם או שקבלוה עליהם באלוה: ואזהרה למדיח מנין שנאמר ולא ישמע על פיך: *Exod. 22. 13.

SEducťores alicujus civitatis Iſraeliticæ plane lapidibus obruuntur, utcunque non ſervierint idolis, dummodo impulerint incolas civitatis ſuæ ad colenda ea. Quotquot vero in urbe ea ſeducti fuerint, gladio necantur: atque id, ſi idola coluerint, vel pro Deo receperint. Vbi autem monitum exſtat de ſeductore? Quando dicitur *, *Neque audiatur* (idololatria) *in ore tuo.*

Quotquot in ea urbe ſeducti fuerint.] Sed quid ſi univerſa civitas defeciſſet? Vniverſi incolæ occidebantur: ſolum illud de rigore Legis remittebatur, quod eam non facerent תל עולם, *tumulum perpetuum* : ut præcipitur Deuter. XIII, 16 : ſed incolis veteribus novi ſuccederent cives.

ב אין העיר נעשית עיר הנדחת עד שיהיו מדיחיה מתוכה ומאותו השבט שנאמר מקרבך · וידיחו את יושבי עירם ועד שיהיו מדיחיה שנים או יתר על שנים שנא' יצאו אנשי' בני בליעל וידיחו את יושבי עיר' ועד שידיחו רובה ויהיו המודחין ממאה ועד רובו של שבט אבל אם לא הודח רובו של שבט דנין *Deut. 13. 13.

II. Non habetur autem urbs pro ſeducta, niſi ſeductores inde, & ex tribu eadem orti fuerint. Quandoquidem dictum eſt *: [*Egreſſi homines, filii iniquitatis,*] *è medio tui, & impulerunt habitatores civitatis ſuæ.* Idque cum ſeductores duo, pluresve, fuerint. Quippe dicitur, *Egreſſi ſunt homines nequam, & impulerunt inhabitantes civitatem ſuam.* Nempe donec ſeduxerint majorem ejus partem; ſeductique, centenos egreſſi, cæteros illius tribus numero exſuperent. Quod ſi non

אותם כיחידים שנ׳ יושבי העיר לא כפר קטן ולא כרך גדול וכל פחות ממאה כפר ורובו של שבט כרך גדול וכן אם הדיחוה נשים או קטנים או שהדיחה יחיד או שהודחה מעוטה או שהודחו מאליהן או שהיו מדיחיה מחוצה לה אין דנין בה דין עיר הנדחת אלא הרי הן כיחידים שעבדו עכו״ם וסוקלין כל מי שעבד וממונן ליורשיהן כשאר הרוגי ב״ד :

non defecerit major pars tribus, judicantur ii, tanquam privati. Siquidem Scriptura ait; *Habitatores civitatis*: Neque (dicitur) pagus exiguus, neque urbs magna. Vbicunque enim pauciores ſunt centenis, pagus; ubi potior tribus pars, civitas magna dicitur. Eoque ſi ſeduxerint eam mulieres, parvuli, aut privatus quiſpiam, aut minor pars ſua ſponte defecerit, aut extranei ſint ſeductores: non judicantur inſtar civitatis ſeductæ, ſed velut privati idololatræ. Idololatra autem omnis lapidibus obruitur: bona ejus (cedunt) hæredibus, ut aliorum, qui à Senatu necantur.

Non habetur autem urbs pro ſeducta.] Cuncta hæc deſumſit auctor ex XI cap. Sanhedrin §. 4. Quinque requiri ait, ut civitas quæpiam excidio à Senatu deſtinetur. Primùm, ut, qui ſeduxerint, ex eadem ſint urbe, & tribu. Deinde, ut duo minimum, vel plures: unde & infra dicitur cap. V. §. I. non ſi unus civitatem ſeduxerit, eam propterea à Senatu excidio deſtinari, ſed ſingulos judicari. Hinc, ut ſeducti centenarium excedant. Tum, ut ſeducta ſit minor pars tribus. Denique, ut viri ſint, qui ſeduxerint. Quartam harum conditionum eo fulciunt, quia Scriptura dicat, *Habitatores civitatis.* Civitas vero plus eſt; quam כפר קטן; id eſt, *vicus parvus*, aut *villa*: quam ait Maimonides homines habere pauciores centenis. At minus eſt civitas, quàm כרך גדול, *civitas magna*; quæ majorem partem tribus complectitur. De voce כרך audiendus quoque David de Pomis. Ait enim, לפי ר׳ אליה לא נמצא במקום אחד שהתרגום של עיר כרך׃ ובדברי רז״ל כרך גדול של רומי. בכרכי הים׃ כרכין המוקפין חומה׃ ומורה גם בצורה ומצורה : id eſt, *juxta R. Eliam, in nullo loco invenitur, quid ſignificet*, עיר, כרך. *Secundum verba Rab. piæ memoriæ; magna* כרך *eſt Roma, inter urbes maris*, כרכין *ſunt qui circumducant murum*: *& notat*

quoque, munitionem ac propugnaculum. Ratio autem, cur ſeducta majori tribus parte civitas non habeatur pro depulſa, eſt ea, quod illa inſtar totius tribus cenſeatur, & noluerint Hebræi, tribum aliquam deleri, uti Benjamini prope evenerat. Quare tunc privatorum inſtar judicabantur.

ג אין דנין עיר הנדחת
אלא בב"ד של ע"א שנא'
והוצאת את האיש ההוא
או את האשה ההיא אשר
עשו את הדבר הרע הזה אל
שעריך· יחידים נהרגים
בב"ד של כל שער ושער
ואין המרובי' נהרגין אלא בב"ד הגדול:

III. Nec de urbe ſeducta, niſi in Senatu LXXI (virorum) judicium fertur: quia dictum eſt, * *Et educes virum illum, aut feminam illam, quæ fecerit malum hoc, ad portas tuas.* Privati, in Senatu cujuſque civitatis; multi, non niſi in Senatu magno, vita privantur.

* *Deut.* 17. 5.

Nec de urbe ſeducta, &c.] Notum eſt, triplicia fuiſſe judicia Hieroſolymis: in templo quidem Συνέδριον virorum LXXI: ad fores vero templi duplex judicium, unumquodque XXIII virorum. In ſingulis porro Iſraelitarum civitatibus, in quibus CXX familiæ erant, conſtitutum erat judicium, itidem trium & viginti virorum: ſin tot familiæ non forent, res erat penes treſviros. Hi civiles cauſas cognoſcebant, ut fuſe traditur cap. 1. Sanhedrin. Præterea דיני נפשות *judicia capitalia,* à tribus & XX peragebantur, ut ibidem §. 4. legere eſt: ſed ea, quæ ſingulos tantum ſpectarent. At majora, quæ totas urbes & tribus tangebant, non niſi à Synedrio LXXI virorum tractabantur: unde ibidem §. 5. אין עושין עיר הנדחת אלא בבית דין של שבעים ואחד *Non condemnant civitatem apoſtaſiæ, niſi in Senatu ſeptuaginta & unius virorum.* cætera illic vide.

ד אין אחת מערי
מקלט נעשית עיר הנדחת
שנא' באחת שעריך ולא
ירושלם נעשי' עיר הנדחת
לפי שלא נתחלקה לשבטים
ואין עושין עיר הנדחת

IV. Nulla refugii civitas, tanquam ſeducta, damnabilis eſt, eo quod dicatur, *In * aliqua ex portis tuis.* Neque Ieruſalem pro ſeducta, (eoque excidio digna) poterat haberi; quoniam, in diviſione terræ, tribuum nulli fuit attributa. Neque

* *Deut.* 17. 2.

בספר כדי שלא יכנסו גוים ויחריבו את ארץ ישראל ואין ב"ד אחד עושה שלש עיירות הנדחות ג בצד זו אבל אם היו מרוחקו' עושה:

Neque in civitatem limitaneam, ut ſeductam, judicium exercebatur: ne confluerent eo gentiles, ac vaſtarent terram Iſrael. Neque Senatus uno tempore ejus criminis condemnaverit oppida tria ſitu vicina: at fecerit hoc, ſi multum diſtent.

Nulla refugii civitas tanquam ſeducta damnabilis eſt.] Rationem ſubdit è verbis illis Moſaicis legis Repetitæ, *In aliqua è portis* TVIS. Vbi vis eſt in provocabulo TVIS: quia hoc excluduntur civitates refugii. Quippe hæ ſeparatæ erant à ditione Iſraelitarum; eoque nulla tribus in eas juris quidquam habebat. Itidem nec Hieroſolyma condemnari idololatriæ univerſalis quibat, quia nulli tribuum attributa erat in partitione ſanctæ terræ; ut quæ cunctum Iſraelem ſpectaret.

Neque in civitatem limitaneam.] Hæc iiſdem fere verbis in Sanhedrin cap. I. Sed autor hic rationem reddit: nimirum, ne gentiles locum vacuum & vaſtum invadant. ספר David de Pomis exponit, גבול מעמד או מחנה *Terminus, ſtatio, aut caſtra.* Credo, originem à ספר eſſe, ac ſi *circumſcriptionem* dicas.

Oppida tria ſitu vicina.] Nempe ne conſpirando, atque alias etiam civitates in partes ſuas trahendo, tribus univerſæ in maxima conjiciantur pericula.

ה אין עושין עיר הנדחת עד שידחוה מדיחיה בלשון רבים ויאמרו להן נלך ונעבוד או נלך ונזבח נלך ונקטיר נלך וננסך או נלך ונשתחוה או נלך ונקבל באלוה והם שומעים ועבדו אותה דרך עבודתה או באחת מארבע עבודות או שקבלוה באלוה:

V. Neque civitas defectionis rea peragitur, niſi cum ſeductores plures ſunt numero: dixerintque ipſi: *Eamus, & colamus*: vel, *Eamus, & ſacrificemus*: vel, *Eamus, & ſuffitum offeramus*: vel, *Eamus, & libemus*: vel, *Eamus, & incurvemur*: vel, *Eamus, & in Deum aſſumamus*: atque illi, qui hæc audiunt, cultum numinis iſtius proprium, vel aliquem ex quatuor illis cultus modis exhibuerint, vel pro vero numine receperint.

Niſi

Niſi cum ſeductores ſunt numero plures.] Impulere, credo, in eam ſententiam verba illa, *Eamus & colamus.* Deut. XIII. 13. Nam qui dicit, *Ibo & colam,* non tam alium adhortari videtur, quam, quid ipſe ſtatuerit, aperire. Nihil tamen impedit, quo minus, & unus, & multi, vel unum, vel multos, plurativo numero compellent.

ו עיר הנדחת שלא נתקיימו בה ובמדיחיה כל התנאים האלו היאך עושים להם מתרין ומעידין בכל אחד ואחד מהן שעבד עכ״ום וסוקלין אותם כיחידים שעבדו וממונם ליורשיהם: והיאך דין עיר הנדחת בזמן שתהיה ראויה להעשות עיר הנדחת ב״ד הגדול שולחין ודורשין וחוקרין עד שידעו בראיה ברורה שהודחה כל העיר או רובה וחזרו לעכ״ום אח״כ שולחין להם שני תלמידי הכמים להזהירם ולהחזירם אם חזרו ועשו תשובה מוטב ואם עמדו באולתם ב״ד מצוין לכל ישראל לעלות עליהן לצבא והן צרין עליהן ועורכין עמהם מלחמה עד שתבקע העיר כשתבקע מיד מרבין

VI. Quid de civitate, ac ſeductoribus fiebat, ubi non omnes conditiones iſtæ concurrerent? Commonebant, obteſtabantur quoque adverſus quemque eorum, qui ſervierant idolis, eoſque lapidibus obruebant, velut privatos idolorum cultores: bona eorum hæredibus (relicta.) Quomodo autem civitas ſeducta, tempore ſic exigente, condemnabatur deſertæ religionis? Senatus per delegatos ſuos inquirebat, ſcrutabatur, expendebat, uſque dum certis comperiſſet indiciis, civitatem univerſam, vel majorem ejus partem ſeductam ad idolorum cultum deflexiſſe. Deinde miſſi duo ſapientum diſcipuli, ut ſeductos commonerent, ac converterent. Si ad ſaniorem mentem reverſi, pœnitentiam agerent; bene erat: ſin perſeverarent in dementia; præcipiebat Senatus toti Iſraeli, ut arma adverſus eos caperet, eos obſideret, & impugnaret, donec perruptum civitatis vallum foret. Occupata urbe, crebra mox tribu-

להן בתי דינין ודני' אותם
כל מי שבאו עליו שני עדים
שעבד עכ"ום אחר שהתרו
אותו מפרישים אותו נמצאו
כל העובדים מיעוטה סוקלין
אותן ושאר העיר ניצול
נמצאו רובה מעלין אותן
לב"ד הגדול וגומרין שם
דינם והורגין כל אלו שעבדו
בסייף ומכין את כל נפש
אדם אשר בה לפי חרב טף
ונשים אם הודחה כולה
ואם נמצאו העובדים רובה
מכים את כל הטף והנשים
של עובדים לפי חרב ובין
שהודחה כולה ובין
שהודחה רובה סוקלין את
מדיחיה ומקבצין כל שללה
אל תוך רחובה אין לה
רחוב עושין לה רחוב:

tribunalia conſtituebant, deque reis judicium ferebant. Omnes autem duorum teſtimonio convictos idololatriæ, ubi eos prius admonuiſſent, ſeparabant. Si minor civitatis pars idola coluiſſet; iis lapidibus obrutis, cæteri periculo eximebantur. Sin autem major pars defeciſſet; ſiſtebantur Senatui magno, uſque dum, re judicata, idololatras omnes gladio occidiſſent. Omnes ejus civitatis, ſi tota fuerit ſeducta, gladio necant; non pueris, non mulieribus exemtis. Quin etiam ſi major pars idololatriæ adhæſerit; gladio itidem tam pueri, quàm mulieres necabantur. Sive autem civitas tota, ſive pars ejus fuerit averſa à Deo; ſeductores lapidibus obruuntur, inque medio fori præda ſive bona omnia coacervantur. Quod ſi eo deſtituitur civitas, forum paratur.

Commonebant, obteſtabantur quoque.] Nimirum, ſi numero pauci eſſent, ſingulos admonebant: ſin ingens eſſet multitudo, publico edicto monebantur univerſi. Verbum התרה eſt *admonere*, *certiorem facere*. Venit ab התראה *admonitio*, quæ præſentibus teſtibus fit: *proteſtationem* vulgo vocant. Doctiſſimus Cochus in notis ad v. cap. Sanhedrin à תורה vocem hanc deducit. Ego non dubito, venire à ראה *vidit*, in Hiphil הראה *oſtendit*, *demonſtravit*: fiebat autem hæc admonitio, ut ſiquis errore idololatriam exerceret, deſiſteret: ſi monitus perſeverabat, non errore, ſed ſciens volens peccaſſe judicabatur; & lapidationis reus erat.

Vſque dum certis comperiſſet indiciis.] Deuter. XVII. 2. *Quum inquiſiveris bene, ſi ecce vera certaque illa res erit.* Vnde in Sanhedrin cap. v. §. 2.

כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח. *Quiſquis multus eſt in inquiſitionibus, ſane laudem meretur*. Nimirum nequid temere ſtatuatur.

Deinde miſſi duo ſapientum diſcipuli.] Exemplo Prophetarum, qui ſemper Iſraelem idolis ſervientem dehortati ſunt. Et ſimile exemplum eſt Ioſue XXII, cum exſtructo à Reubenitis trans Iordanem altari, reliquæ tribus, priuſquam bellum adverſus eos ſuſciperent, miſerunt Pinchaſum, & ſeniores ad eos.

Percutiunt omnem animam hominis.] In Siphre de civitate ſeducta dicitur: *Non morientur patres propter filios, neque filii propter patres*: juxta quam ſententiam verba Scripturæ, *Percutiendo percuties omnes habitatores illius civitatis acie gladii*; de reis intelligenda ſint; non item, quorum nulla hic culpa eſt, infantibus. Super eadem re diſputarunt R. Elihezer, & R. Aquiba: quorum ille occidi omnes, hic parvulis parcendum contendebat. Autor noſter Elihezerum ſequitur: quia peccatum deſertæ religionis uſque adeo grave eſt, ut omnem ejus memoriam aboleri Deus velit, quò ad reliquos terror & exemplum perveniret. Vnde addunt, qui hanc ſententiam tuentur, quod Dominus omnes facultates talium abſumi juſſerit: liberi autem, uſque ad annum XIII, juxta Thalmudiſtas, inter parentum facultates numerentur. Et ſimile eſt, quod Deus etiam animalia, quibuſcum peccatum commiſſum eſt, juſſerit ſupplicio affici.

Bona omnia coacervantur.] Vt comburantur. Deuter. XIII. 16.

ז היה רחובה חוצה
לה בונין חומה חוץ ממנו
עד שיכנס לתוכה שנאמר
*Deut. 13. 16. אל תוך רחובה והורגין כל
נפש חיה אשר בה ושורפין
את כל שללה עם המדינה
באש ושריפתם מצות עשה
*Ibid. שנאמר ושרפת באש את
העיר ואת כל שללה:

VII. Si forum fuerit extra civitatem, producuntur pomœria in tantum, ut forum muro contineatur: quia dictum eſt, *In * medio fori ejus*. Occidunt autem, quicquid in urbe ea animatum, bonaque univerſa, una cum urbe, abſumunt igni. Ac concrematio ea eſt mandati: quia dicitur, *Et * combures igne urbem, & omnem prædam ejus.*

Si fuerit forum ejus extra eam.] Sumtum ex Sanhedrin cap. XI. §. 6. היתה רחובה חוצה לה כונסין אותה לתוכה. *Si forum ejus ſit extra eam, cogunt illud intra eam.* Nimirum muro circumdant, ut hic exponit Maimonides.

ח נכסי הצדיקים שבתוכה והם שאר יושבי העיר שלא הודחו עם רובה נשרפין בכלל שללה: הואיל וישבו שם ממונן אבד וכל הנהנה ממנה בכל שהוא לוקה אחת שנאמר ולא ידבק בידך מאומה מן החרם: ועיר הנדחת שהוזמו עדיה כל המחזיק בנכסיה זכה ומותר ליהנות בו שהרי הוזמו ולמה זכה בה שכל אחד ואחד כבר הפקיד ממונו משעה שנגמר דינם ואינה נבנית לעולם וכל הבונה אותה לוקה שנאמר לא תבנה עוד: ומותר לעשותה גנות ופרדסים שנאמר לא תבנה עוד מדינה כמו שהיתה:

VIII. Facultates juſtorum (in urbe ſeducta) habitantium, etſi ipſi non deſciverint, cum aliorum bonis cremabantur. Nam quia iſtic ſedem fixerint, facultates perdunt. Et quiſquis vel minimam utilitatem ex iis percipit, propterea vapulat, quia dictum eſt: *Neque * adhærebit manui tuæ quicquam ex anathemate.* * Deut.13.17. Quod ſi comperiatur, civitatem quampiam falſo à teſtibus eſſe (deſertæ religionis) accuſatam: nihilominus, qui quicquam habet ex ejus facultatibus, retinebit illud, quæſtumque eo facere poſſit, quia teſtes falſitatis convicti. Cur vero hoc fas erit? Quia omnium bona ab ea hora fiunt, qua adverſus eos prolata eſt ſententia. Neque urbs ea unquam inſtaurabatur: imo quiſquis denuo exſtrueret, vapulabat: quia dictum eſt: *Non * ædificabitur amplius.* * Deut.13.16. At licuit ex ea facere hortos ac pomaria viridantia: quia ſcriptum eſt, *Non ædificabitur amplius*, civitas, uti fuerat.

Quæſtumque eo facere poterat.] Peccatum quidem ab homine, qui non palam tradiderit, ut cremaretur. Sed poſtquam certis indiciis eſt compertum, falſo aliquem damnatum; nihil opus id cremari, quod aliquis ſe occulte è bonis ejus retinuiſſe agnoſcit. Nam cur cremaretur, ſi damnatus fuit innocens? Reddi verò damnato nequit, ſi lapidibus jam obrutus. Nec opus reddi ſuperſtiti; quia mox à pronunciata ſententia excidit jure bonorum ſuorum, quæ comburi debuerunt. Is igitur, qui ſibi clam retinuerat, deinceps quoque reſervet, eoque utatur, fruatur.

Facultates juſtorum.] Sanhedrin cap. XI. §. 5. החרם אותה ואת כל אשר בה וגו׳ מכאן אמרו נכסי צדיקים שבתוכה אובדין שבחוצה לה פליטין: *Devove illam, & quicquid in illa. Hoc loco ſubnixi Sapientes dicunt, opes juſtorum, quæ in illa ſunt, perire: quæ extra eam ſunt, evadere.* Sane ſi ratio quæratur, cur juſtus in urbe illa manſerit; vix alia adferri poſſit, quam quòd bona huc impulerint: ergo & bona pereant.

Qui rapuerit quicquam ex ejus facultatibus, retinebit.] Quia, ex qua hora ſententia in urbem lata eſt; jam publicum eſſe cœpit, quidquid in ea erat. זכה eſt *mereri, dignum eſſe, ἄξιον εἶν.* Vtuntur autem hac voce, quia laudabile videtur ſtudium ejus, qui mox à lata ſententia irruit in facultates eorum, qui apoſtatæ eſſe credebantur.

Licuit vero ex ea hortos & pomaria facere.] Sanhedrin cap. XI. §. ult. Idem ſtatuit R. Aquiba. At R. Ioſe Galilæus putavit perpetuum, & ſterilem acervum relinquendum.

ט שיירה העוברת ממקום למקום אם עברה בעיר הנדחת והודחה עמה אם שהתה שם ל׳ יום נהרגין בסייף וממונם אבד ואם לאו הן בסקילה וממונן ליורשיהן:

IX. Peregrinantes, ſi dum per urbem ſeductam tranſeunt, pariter ſeducantur: poſt moram in ea XXX dierum gladio necantur, & facultates amittunt. Sin tantam in ea moram non traxerint: ipſi quidem lapidibus obruuntur; bona vero hæredibus cedunt.

Peregrinantes.] Ad verbum, *Turba iter facientium.* Sane שיירה David de Pomis exponit, *turmam, exercitum, caſtra.* Vox Chaldæa eſt שירא, quæ *catervam* notat: Arabes hodie *Caravanam* nuncupant: iiſdem quoque سير eſt *ivit, profectus eſt.* unde سيرة *iter, profectio.* Explicat autor verba, quæ Sanhedrin cap. XI. §. 5. החמרת וגמלת העוברת ממקום למקום הרי אלו מצילין אותה. *Aſini, & cameli, de loco in locum tranſeuntes, eam eripiunt.* Aſini & cameli pro his, qui cum iis proficiſcuntur. Hi ſi in urbe aliqua per XXX dies ſubſtiterint (nam hoc ſpatium requiritur, ut poſſint inter habitatores cenſeri) in tantum prodeſſe civitati poſſunt, ut eam excidio liberent. Nempe ſi ipſi ſint innocentes, ac tot numero, ut quando juſtis ejus urbis accenſentur, numerus fiat major juſtorum, quam eorum eſt, qui à Dei cultu defecerint. Verum alia eſt quæſtio, de qua Maimonides hic agit. Loquitur enim de peregrinantibus

tibus ſeductis: qui, ſi diebus xxx in urbe hæſerint, una cum cæteris occidi jubentur, bona vero publicantur. Sin breviori temporis ſpacio in urbe fuerint; ipſos cenſet lapidibus obruendos, bona autem hæredibus relinqui.

Bona eorum hæredibus.] in Gemara Sanhedr. ad cap. VI. Nam הרוגי מלכות נכסיהן למלך הרוגי ב"ד נכסיהן ליורשן. *Eorum, qui Regis juſſu occiſi ſunt, bona Regi cedunt: eorum, qui à Senatu, hæredibus.* Quamquam alibi id neget Autor noſter. Vide notas eruditiſſ. Cochi, in cod. Sanhedr. cap. dicto, §, 7.* * pag. 263.

י נכסי אנשי מדינה אחרת שהיו מופקדין בתוכה אף על פי שקבלו עליהן אחריות אין נשרפין אלא יחזרו לבעליהן שנאמר שללה ולא שלל חברתה · נכסי הרשעים שהודחו שהיו מופקדין במדינה אחרת אם נקבצו עמה נשרפין בכללה ואם לאו אין מאבדין אותם אלא ינתנו ליורשיהן :

X. Facultates hominum alterius urbis, depoſitæ apud incolam ſeductæ civitatis, utcunque fuerint oppigneratæ, non eo cremabantur, ſed reſtituebantur dominis: quia dicitur, * *Spolia ejus*, & non, *ſpolia ſociæ ejus*. Bona ſeductorum depoſita in alia civitate, ſi cremandis adjungi poterant, ſimul comburebantur: ſin minus, non perdebant eas, ſed hæredibus dabantur. *Deut. 13. 16.

יא בהמה חציה של עיר הנדחת וחציה של עיר אחרת שהיתה בתוכה הרי זו אסורה ועיסה שהיא כן מותרת לפי שאיפשר לחלקה :

XI. Quadrupes, cujus dimidia pars ſeductæ erat civitatis, dimidia altera civitatis alterius, quando apud deſertores religionis egerit, prohibita eſt. Quod ſi maſſa farinacea fuerit apud ſeductos, quia dividi poteſt, interdicta non eſt.

יב בהמה של עיר הנדחת שנשחטה אסורה בהנאה כשור הנסקל שנשחט · שער הראש בין

XII. Quadrupede civitatis ſeductæ, jam jugulato, quæſtum quis facere prohibetur: quemadmodum bove lapidato, poſteaque jugulato.

של אנשים בין של נשים שבה מותר בהנאה׳ אבל של פיאה נכרית הרי הוא מכלל שללה ואסור •

gulato. Capillos virorum, aut mulierum, ejus civitatis in uſum convertere licet. Coma autem extranea, quia generali prædæ appellatione continetur, prohibita eſt.

Sed coma extranea.] פיאה vel פאה David de Pomis recte explicat hiſce verbis: שער נכרי היינו שער שמשימה האשה בראשה משל נשים אחרות. *Capillus externus, id eſt, capillus quem applicat mulier capiti, ex capillis aliarum mulierum.* Vt non recte hoc vocabulum cepiſſe Munſterus videatur, cum ſignificare ait *uxorem alienam.* פאה proprie *angulus*, Levit. XIX. 27. לא תקיפו פאת ראשכם. *ne circumtondete angulos capitum veſtrorum.* idem per metonymiam adjuncti pro *antiis*, vel *comis*, quæ eidem applicantur.

יג פירות המחוברין שבתוכה מותרין שנאמר תקבוץ ושרפת מי שאינו מחוסר אלא קבוץ יצאו פירות המחוברין שהן מחוסרין תלישה וקבוץ ושריפה והוא הדין לשער הראש. ואין צריך לומר האילנות עצמן שהן מותרות והרי הן של יורשיהן •

* Deut. 13. 16.

XIII. Fructus necdum avulſi, quamvis in civitate ſint ſeducta, (uſibus humanis) conceſſi ſunt: quia ſcriptum eſt, *Colliges* * *& combures:* puta, illa tantum, quæ colliguntur. Eoque fructus necdum avulſi, quos primo decerpere neceſſe ſit, ac deinde colligere & cremare, quod etiam in capillis locum habet, inde excipiuntur. Neque hic neceſſe addere, arbores fuiſſe uſui conceſſas; quandoquidem illæ hæredibus cedebant.

Fructus necdum avulſi.] פירות מחוברין fructus vocantur, conjuncti, hoc eſt, nondum avulſi à planta ſua. Nam חבר, unde מחובר, David de Pomis exponit לוה & חבר, *adhæſit, copulatus, conjunctus eſt.* Aboda Zara cap. I. §. 8. אין מוכרין להם במחובר אבל מוכר הוא משיקצץ. *Non vendent eis fructus terræ inhærentes; ſed de eo, quod demeſſum eſt.* Ait hoc loco autor, fructus, qui nondum è ſtirpe ſeu planta avulſi ſunt, inter anathemata non eſſe. Fundamentum opinionis ſuæ citat verba, *congregabis & combures.* at fructus non ſimpliciter congregari poſſunt, ſed primo decerpendi ſunt, eoque non includuntur præcepto. Similis ratio in capillis hominis, qui antequam colligi queant, evellendi ſunt.

XIV. Ani-

יד ההקדשות שבתוכה תמימים הרי הם קדשי מזבח וימותו זבח רשעים תועבה ׃ קדשי בדק הבית יפדו ואחר כך שורפין אותן שנאמר שללה ולא שלל שמים הבכור והמעשר שבתוכה תמימים הרי הן קדשי מזבח וימותו ובעלי מומים הרי הן בכלל בהמתה ונהרגין׃

XIV. Animalia civitatis conſecrata, ſi perfecta fuerint, altari debentur, ac morientur. *Sacrificium * malorum abominatio.* Oblata ad reparandam domum Dei, redimentur, ac deinde cremabuntur: quia ſcriptum eſt, *Spolium * ejus*, & non, *ſpolium creatoris.* Primogenitum & decimum quodque animalium in civitate, quod perfectum eſt, altari eſt debitum, ac mactandum. Mutila autem continentur generali nomine beſtiarum, eoque occidentur.

* Deut. 17. 1. Ieſ. 1. 13.

* Deut. 13. 17.

Animalia civitatis.] Sancta aræ, ſive beſtiæ Deo conſecratæ, etſi perfectæ ſint, aræque deſtinatæ, non tamen offerentur Deo; ſed communi urbis excidio involutæ, ipſæ etiam vita privabuntur. Sancta vero templi, id eſt, pecuniæ, aut quæ alia ad reparandum ædem ſacram offeruntur, redimenda ſunt, & deinde comburenda. Nam illa non urbis amplius ſunt, ſed Dei. Atqui tantum legitur, *ſpolium ejus*, puta civitatis. Præterea quia dictum eſt, *Omnem* civitatem & *quicquid* in ea eſt, perdendum, nolunt quidquam inde detrahi; ſed parem ſummam priori ad ſacra deponunt, deinde priora abſumunt. Sanhedrin XI. §. 6. הקדשות שבה יפדו, *res ſanctas, quæ in ea, rediment.*

טו התרומות שבתוכה אם הגיעו ליד כהן ירקבו מפני שהן נכסיו ואם עדיין הן ביד ישראל ינתנו לכהן של מדינה אחרת מפני שהן נכסי שמים וקדושתן קדושת הגוף ׃ מעשר שני וכסף מעשר שני וכתבי הקדש

XV. Oblata civitatis, ſi jam manu ſacerdotis ſint recepta, putreſcunt, eo quod illius ſint. Quod ſi adhuc in manu ſint Iſraelitarum, tradentur ſacerdoti alterius civitatis, quia ſunt Dei: quæque Dei ſint ex conſecratione facta, eadem ſint corporis, (ſive ordinis Deo inſervientis.) Decimæ ſecundæ, earumque decimarum argentum, &

Scri-

שבתוכה הרי אלו יגנזו׃

Scripturæ ſacræ apud eos inventæ, recondentur.

Putreſcunt.] Nec Dei cenſentur, nec humano uſui relinquuntur; ſed habentur pro derelictis, ac putredine perituris.

Decimæ ſecundæ, earumque, &c.] מעשר ראשון *Decimæ primæ* ſunt, quæ partim ex frugibus, aliiſque fructibus, partim ex animantibus, puta ovibus, capris & bubus, dabantur Levitis: ut legere eſt Levit. XXVII, 30. Nec hæ ferebantur Hieroſolymam; ſed à Levitis in quibuſque colligebantur civitatibus. Earumque decimarum decimæ pendebantur Pontifici, & ſacerdotibus: ut eſt Num. XVIII, 26. מעשר שני decimæ ſecundæ erant decimæ novem illarum partium, quæ poſt decimationem priorem reſiduæ erant. Atque ex his ter quotannis Hieroſolymam proficiſcentes, in itinere vivebant, & Deo Hieroſolymis hoſtias offerebant pacificas, quas coram Domino comedebant cum Levitis. Porro decimæ ſecundæ fructuum & animantium vendebantur: & earum argentum ſive precium deferebant ſecum Hieroſolymam euntes. Vide Deuter. XIV. Item Sanhedrin XI. §, 6.

יו׳ כל העושה דין בעיר הנדחת הרי זה כמקריב עולה כליל שנאמר כליל לה׳ אלהיך ולא עוד אלא שמסלק חרון אף מישראל שנאמר למען ישוב ה׳ מחרון אפו ומביא עליהם ברכה ורחמים שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך׃

XV. Quando quis reos peragit in civitate ſeducta; perinde eſt, ac ſiquis offerret holocauſtum conſummatum. Nam dicitur, * *Conſummatum Domino Deo tuo*. Neque id ſolum præſtat; ſed præterea avertit iram Dei ab Iſraele: juxta illud, * *Vt convertat ſe Deus, ne accendatur ira ejus*. Quin & benedictionem adfert, & miſericordiam: quia ſcriptum, * *Vt conferat tibi miſericordiam, & diligat, atque augeat te*.

* Deut. 13. 17.
* Ibid.
* Ibid.

CAPVT

פרק חמישי

Caput V.

המסית אחד מישראל בין איש בין אשה הרי זה נסקל אע"פ שלא עבד המסית ולא המוסת עב"ום אלא מפני שהודחו לעבוד בין שהיה המסית הדיוט בין שהיה נביא בין שהיה המוסת יחיד איש או אשה או יחידים מיתתו בסקילה:

QVisquis Iſraelitam vel Iſraelitidem ſeduxerit, ſaxis obruitur: tametſi ſeductor, aut ſeductus, necdum coluerint idola: tantum nempe, quia impellere voluit ad cultum idolorum. Sive autem ſeductor laicus fuerit, ſive prophetes; ſive item unus, vel virilis, vel muliebris ſexus; ſive privati numero plures fuerint; pœna ejus eſt lapidatio.

Seducens aliquem ex Iſraele.] Seductor ſeu מסית definitur Sanhedrin cap. VII, §, 10. המסית זה הדיוט המסית את ההדיוט אמר לו יש יראה במקום פלוני כך אוכלת וכך שותה כך מטיבה כך מריעה. *Seductor eſt laicus ſeducens laicum, dicens ei; Eſt Deus in illo loco, cui talis cibus, talis potus offertur; à quo talia bona, vel mala, exſpectantur.* Inter מסית *ſeductorem*, & מדיח, *impulſorem* hoc diſcriminis eſſe videtur, quod מסית tantum unus eſſe poſſit; מדיחים non pauciores quam duo. Quod planius ex ſequentibus fiet.

ב המסית את רוב אנשי העיר הרי זה מדיח ואינו נקרא מסית· היה זה שהדיח רוב העיר נביא מיתתו בסקילה והנדחים הרי הן כיחידים ואינם כאנשי עיר הנדחת עד שיהיו המדיחים שנים· ואחד האומר אמרה לי עב"ום עבדוה או שאמר אמר לי

II. Qui ſeducit majorem civitatis partem, ille eſt Madiach, ſive impulſor; neque vocatur Messit, ſive ſeductor. Si ille, qui (ad falſum cultum) impulit, fuerit urbis prophetes, lapidibus obruitur: qui vero ab eo impulſi, ſimpliciter, ut ſeducti, cenſentur, non ut viri civitatis impulſæ, donec duo ſint impulſores. Et tam ille, qui dixit, *Idolum retulit, Servite mihi*; quam qui dixit, *Deus benedi-*

הקב"ה עבדו עכו"ם הרי זה
נביא שהדיח ואם הודחו
אחריו רוב העיר נסקל :

ctus aperuit mihi, colite idola; cenſetur prophetes impulſor. Ac ſi ab eo ad defectionem impulſa eſſet, major pars civitatis, lapidabatur.

Vt ſeducta cenſeatur.] Qui ſimpliciter habentur pro ſeductis, pereunt quidem, at bona eorum non item. Sed bona etiam peribant, ſi ſeductus cenſeretur, ut pars civitatis ejuſmodi, quæ majorem partem ſeducta ſit: ſive tanquam eorum unus, qui decepti eſſent cum majori parte civitatis, quæ propter defectionem iſtam devota eſſet, & excidio deſtinata.

ג. המסית שהסית בין
בלשון רבי' בין בלשון יחיד
הרי זה נסקל כיצד האומ'
לחברו אלך ואעבוד נלך
ונעבוד בעבודה פלו' שדרך
אותה עכו"ם להעבוד בה
אלך ואזבח נלך ונזבח
אלך ואקטר נלך ונקטר
אלך ואנסך נלך וננסך אלך
ואשתחוה נלך ונשתחוה
הרי זה מסית :

III. Seductor, ſive plurativo numero, ſive ſingulo, in ſuadendo uſus ſit; lapidibus obruitur. Vt ſi dixerit ſodali, *Ibo, & colam*; vel, *Eamus, & præſtemus cultum idolo illi convenientem: Ibo, & ſacrificabo*; vel, *Eamus, & ſacrificemus: Ibo, ſuffitumque offeram*; vel, *Eamus, ſuffitumque offeramus: Ibo, & libabo*; vel, *Eamus, & libemus: Ibo, & incurvabo me*; vel, *Eamus & incurvemus nos*: talis pro ſeductore habetur.

ד. הסית לשנים הרי
הן עדיו והן מביאין אותו
לב"ד ומעידים עליו שכך
אמר להן וסוקלין אותו :
ואין המסית צריך התראה
אמר לאחד הוא אומר יש
לי חברים רוצים בכך
ומערים עליו עד שיסית

IV. Duo fuerint, quibus ſuaſerit quis: hi teſtes Senatui ſiſtent, & eum teſtabuntur ſic locutum, & deinde lapidabunt. Nec opus præmonere ſeductorem. Si uni ſic locutus, is dicet, poſſe idem aliis teſtibus adſtrui. Ac callide cum eo aget, donec inducatur ad idem coram duobus dicendum, ut occidatur.

בפני שנים כדי להרגו׃ אם לא רצה המסית להסית לשנים מצוה להכמין לו׃

datur. Sin dicere ea coram duobus nolit; præceptum eſt, ut inſidiæ illi ſtruantur.

ה כל חייבי מיתות שבתורה אין מכמינין עליהן חוץ מזה׃ כיצד מכמינין לו המוסת מביא שנים ומעמידן במקום אפל כדי שיראו המסית וישמעו דבריו ולא יראה אותם והוא אומר למסית אמור מה שאמרת לי בייחוד והוא אומר לו והמוסת משיבו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונלך ונעבוד את העצים ואת האבנים אם חזר בו או שתק פטור׃ ואם אמר לו כך היא חובותינו וכך יפה לנו העומדים שם ברחוק מביאין אותו לב״ד וסוקלין אותו׃

V. Nulli autem eorum, qui ex Lege fiunt rei mortis, inſidiæ ſtruuntur, præterquam iſti. Sed quomodo inſidiandum ei? Is quem ſeducere conatus, duos conſtituet in loco tenebricoſo, ita ut videant ſeductorem, & verba ejus audiant, ipſe eos non videat. Deinde ſeductori, inquiet: *Dic age hîc ſeorſim mihi, quod ante retuliſti.* Si tum dixerit illud; ſic ei reſpondebit ille, quem ſeducere eſt conatus: *Quomodo autem deſeremus Deum noſtrum, qui in cœlis agit; & eamus ad colenda ligna, ac lapides?* Quod ſi alter dicat, *Hoc noſtri eſt officii, ſic decet*: qui abditi erant, proſiliunt, eum ad Senatum adducunt, & lapidibus obruunt.

Duos conſtituit in loco tenebricoſo.] pro במקום אפל in Sanhedrin (unde hæc, & priora omnia, ad verbum prope tranſcripſit autor) cap. VII, §, 10. eſt, אחורי הגדר *poſt parietem.* Nempe uterque modus ſatis conveniens inſidiis ſtruendis. De pariete, ſed in alio negotio, ſic quoque Cicero in Topicis: *Multi etiam in res odioſas imprudentes inciderunt: ut Staleno nuper accidit, qui ea locutus eſt bonis viris ſubauſcultantibus, pariete interpoſito, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus eſt.* At de loco tenebricoſo, qualis ſpecus, exemplum habemus de Lacedæmonio Pauſania, quod ibidem Tullius tangit: pleniuſque exponunt Thucydides, Diodorus, alii. Vnius adferam Nepotis verba: *Non eſt prætereunda gravitas Lacedæmoniorum. Nam ne hujus quidem* (Ar-

gilii) *indicio compulſi ſunt, ut Pauſaniam comprehenderent : neque prius vim adhibendam putaverunt, quam ſe ipſe indicaſſet. Itaque huic indici, quid fieri vellent, præceperunt. Fanum Neptuni eſt Tænari, quod violari nefas putant Græci. Eò ille index confugit, in ara conſedit, hanc juxta locum fecerunt ſub terra, ex quo poſſet audiri, ſiquis quid loqueretur cum Argilio. huc ex Ephoris quidam deſcenderunt. Pauſanias, ut audivit Argilium confugiſſe in aram, perturbatus eò venit : quem cum ſupplicem Dei videret in ara ſedentem, quærit, cauſſæ quid ſit tam repentini conſilii. Huic ille, quid ex literis comperiſſet, aperit. Tanto magis Pauſanias perturbatus orare cœpit, ne enuntiaret, nec ſe meritum de illo optime proderet. quod ſi eam veniam ſibi dediſſet, tantiſque implicitum rebus ſublevâſſet, magno eſſe ei præmio futurum. His rebus Ephori cognitis, ſatius putaverunt, in urbe eum comprehendi.*

ו מצוה ביד המוסת
להרגו שנ׳ ידך תהיה בו
* *Deut.* 13. 9. בראשונה להמיתו וגו׳
ואסור למוסת לאהוב את
המסית שנ׳ לא תאבה לו
* *Ibid.* 13. 8. ולפי שנא׳ בשונא עזוב
* *Exod.* 23. 5. תעזוב עמו יכול אתה עוזב
לזה ת״ל ולא תשמע אליו
* *Ibid.* ולפי שנא׳ ולא תעמוד על
דם רעך יכול אי אתה עומד
* *Levit.* 19. 16. על דמו של זה ת״ל ולא
תחוס עיניך ׃ ואסור למוסת
ללמד עליו זכות שנ׳ ולא
* *Deut.* 13. 8. תחמול ואם ידע לו חובה
אינו ראשי לשתוק ממנה
* *Ibid.* שנא׳ ולא תכסה עליו ׃
ואזהרה להדיוט המסית

VI. Iubetur is, quem ſeductor tentat, occidere eum: quia dictum ſit, *Manus * tua erit adverſus eum in principio ad perimendum illum*, &c. Prohibetur autem tentatus amare ſeductorem : quoniam dicitur, *Non * bene cupies ei.* At quia dictum eſt de inimico, ** Iuvando juvabis*; credere poſſis, juvandum hunc tibi. Sed (de iſto quoque Lex) inſtruit, cum ait: *Nec * audies illum.* Quandoquidem etiam dicitur, *Ne * inſtato contra ſanguinem proximi tui*: crediderit quiſpiam, non expetendum proximi ſanguinem. Verum & de eo docemur his verbis: *Et * ne parcat oculus tuus.* Nec tentato, eum licet defendere. Quippe dicitur, *Et * ne clementia utaris.* Contra ſi quicquam norit, quod crimen habeat, reticere illud non licet: quoniam ſcriptum eſt, *Neque * celato illum.* Vnde au-

* *Ibid.*

מנין שנא׳ וכל ישראל ישמעו וייראו ·

tem mandatum colligitur de idiota ſeductore? Ex eo,quod dictum eſt: *Et * totus Iſrael audiet,ac timebit.* * Deut. 13. 11.

ז המסית את אחרים לעבדו ואמר להם עבדוני אם עבדוהו נסקל ואם לא עבדוהו אע״פ שקבלו ממנו ואמרו הין אינו נסקל · אבל אם הסית לעבוד׳ איש אחר או לשאר מיני עב״ום אם קבל ממנו ואמר הין נלך ונעבוד אע״פ שעדין לא עבד שניהם נסקלי׳ המסית והמוסת שנא׳ לא תאבה לו ולא תשמע אליו הא אם שמע ואבה חייב ·

VII. Qui auctor eſt aliis, ut ſe colant, ac dixerit iis, *Mihi cultum præſtate:* ſi fecerint, lapidatur. Si non fecerint, etſi acquieſcentes annuerint,non obruitur ſaxis. Cæterum quando quis auctor fuerit alterius colendi, aut alîus generis cultum idoli ſuaſerit: ſi perſuaſerit, ita ut tentati dicant, *Plane eamus, ac colamus;* etiamſi necdum coluere, uterque & qui perſuaſit, & cui perſuaſum, lapidatur. Quippe dictum eſt, *Non * acquieſcite illi, neque audite illum.* Vnde conſtat, ſi acquieverit,& audierit, reum eſſe. * Ibid. 13. 8.

Non obruitur ſaxis.] Nempe quia jocoſe iſta videri poſſint prolata.

ח נביא המתנבא בשם עבודת כ״ום כיצד זה האומר אמרה לי ע״ז פלונית או כוכב פלוני שמצוה לעשות כך וכך ואפי׳ כיון את ההלכה לטמא את הטמא ולטהר את הטהור אם התרו בו בפני שנים הרי זה נחנק שנא׳ ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא ואזהר׳

VIII. Qui prophetam egerit in nomine idolorum: ut ſiquis dicat, *Idolum hoc,vel ſtella iſta,in mandatis dedit, ut hoc, vel illud, ageretis:* tametſi juxta Legis ſtatuta de mundo,& immundo judicet,ſi coram duobus commonitus ſit,ſtrangulatur:quia dictum eſt,*Et qui loquetur in nomine aliorum Deorum, & morietur propheta iſte.* Monitum au- * Deut. 18. 20.

שלו מכלל שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו ׃

tem hoc colligitur ex dicto (generali) illo: *Et * nomen aliorum Deorum non commemorabitis.*

*Exod.23. 13.

Qui Prophetam egerit in nomine idolorum.] Vide Sanhedrin cap. x. Triplex eſt Propheta, qui ab hominibus plectitur; ac totidem genera eorum, quos Deus punit. Ab hominibus primùm punitur, qui vaticinatur ea, quæ non audivit: ac talis Tzidkija fuit, filius Cenahunæ, tempore Achabi, II Chron. XVIII, 10. juxta verba: *Etiam Prophetam, qui ſuperbe arroget ſibi loqui verbum in nomine meo, quod non præcepi ei.* Alter eſt, qui prophetat ea, quæ alteri Prophetæ revelata ſunt: ob verba, *Quod non præcepi ei*: id eſt, qui vaticinatus fuerit ea, quæ ipſi non præcepi, tametſi alteri præceperim. Tertius eſt, qui prophetat in nomine idolorum. Eorum, qui Dei vindictæ relinquebantur, primus eſt is, qui ſupprimit prophetiam; ut Ionas. Alter, qui contemnit verba alterius Prophetæ; cujus exemplum eſt I Reg. xx, 36. Tertius, qui ſuam ipſe prophetiam tranſgreditur: de qualibus volunt dixiſſe Deum, *Ego requiram ab illo.* Deuter. XVIII, 19.

ט ואסור לערוך דין ותשובה עם המתנבא בשם עכו״ם ואין שואלין ממנו אות ומופת ואם עשה מעצמו אין משגיחין עליו ואין מהרהרין בו וכל המחשב באותו׳ שלו שמא אמת הן עובר בלא תעשה שנ׳אל תשמע אל דברי הנביא ההוא ׃

IX. Prohibitum autem eſt diſputare cum eo, qui Prophetam egerit in nomine idolorum, vel reſpondere ei: neque poſtulanda ab eo ſigna, vel miracula. Quod ſi ſua ſponte ea ediderit; non attendendum ad ea, nec cogitatione iis immorandum. Quiſquis enim animi dubius ea conſiderarit, tranſgreditur illud interdictum: *Ne * audias verba Prophetæ illius.*

*Deut.13. 3.

י וכן נביא השקר מיתתו בחנק אף על פי שנתנבא בשם ה׳ ולא הוסיף ולא גרע. שנ׳ אך

X. Falſo Prophetæ moriendum eſt ſtrangulatione, etiamſi prophetaverit in nomine Domini, nec ejus honori additum quicquam aut detractum iverit. Sicuti dictum:

הנביא אשר יזיד לדבר
דבר בשמי את אשר לא
צויתיו אחד המתנבא מה
שלא שמע במראה הנבואה
או מי ששמע דברי נביא
חבירו ואמר שדבר זה לו
נאמר והוא נתנבא בו הרי
זה נביא שקר ומיתתו
בחנק:

ctum: *Etiam * Prophetam, qui ſuperbe* * Deut. 18. 20.
arroget ſibi loqui verbum in nomine meo, quod non præcepi. Tantundem enim eſt, utrum quis prædicet ea, quæ non audierit in viſione prophetica; an tanquam ſibi dicta proferat, quæ ſocius Propheta audivit. Sane & talis eſt Pſeudopropheta, eoque ſtrangulandus.

Falſo Prophetæ moriendum ſtrangulatione.] Quia ait Scriptura, *Et morietur Propheta iſte*. Dicunt enim Hebræi: כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: *Omnis mors dicta in lege ſimpliciter, non eſt niſi ſtrangulatio.*

יא כל המונע עצמו
מהריגת נביא השקר מפני
מעלתו שהרי הולך בדרכי
נבואה הרי זה עובר בלא
תעשה שנאמר לא תגור
ממנו · וכן המונע עצמו
מללמד עליו חובה או
הפוחד וירא מדבריו הרי
הוא בכלל לא תגור ממנו
ואין דנין נביא השקר אלא
בב"ד של ע"א:

XI. Quicunque à cæde Pſeudoprophetæ abhorret, quia excellens, riteque obſervare prophetandi modum videtur: is tranſgreditur interdictum hoc, *Ne * metuas* * Ibid. 18. 22.
ab eo. Itidem, qui ſe ſubſtrahit, ne accuſare cogatur, vel metuit ac veneratur ejus verba, ſanctione hac generali continetur, *Ne metuas ab eo.* Falſum autem Propheten non judicabant, niſi in Senatu LXXI virorum.

Falſum autem Propheten, &c.] Sanhedr. 1, §, 5. Ac ratio eſt ea, quia Prophetes, dum verus ſit, ſupra univerſum eſt Iſraelem.

יב הנודר בשם עכ"ום
והנשבע בה לוקה שנא'
ושם אלהים אחרים לא

XII. Qui in nomine idolorum facit votum, aut jurat, vapulat, quia dictum. *Nomen * Deorum alio-* * Exod. 23. 13.
rum ne

תזכירו אחד הנשבע בה
לעצמו ואחד הנשבע בה
לגוי · ואסור להשביע גוי
ביראתו ואפילו להזכיר שם
עכו"ם שלא דרך שבועה
אסור שנ׳ לא תזכירו:

rum ne commemores. Perinde autem habetur, ecquis ſibi ipſi, an gentili juret. Similiter prohibitum, eò adigere gentilem, ut per Deos ſuos juret. Etiam interdictum, eò impellere, ut vel narrantis more faciat mentionem idoli, ejuſve cultus. Siquidem ſcriptum, * *Ne commemores.*

* *Ibid.*

Prohibitum eo adigere gentilem, ut per Deos ſuos juret.] At quid fiet, ſi rex vel princeps fidelis, cum infideli fœdus inierit? Num ab eo juramentum exiget, quem ſciet, non juraturum niſi per Deos ſuos, vel aliter ſi juret, non aſſis id facturum? Neget aliquis. Verùm ſine juramentis ejuſmodi non conſiſtit generis humani ſocietas, & pax terrarum. Difficilem itaque hanc eſſe quæſtionem pronunciat B. Auguſtinus, epiſt. CLIV, quæ ad Publicolam. Sed videmus, Geneſ. XXXI. non urgere Iacobum, ut eodem modo, ac ipſe, juret etiam Laban, idolorum cultor. Nempe ita cenſeo ab idololatra, ac gentili, ἁπλῶς exigi, ut juret, Iuramentum autem ſuo genere eſt bonum. Iurat vero ille, ſed per deos ſuos gentiles. Id malum non laudatur: ſed ob magnum bonum (id bonum eſt pax terrarum) jure toleratur.

יג לא יאמר אדם
לחבירו שמור לי בצד
עכו"ם פלוני׳ וכיוצא בה:
וכל עבודה זרה הכתובה
בכתבי הקדש מותר להזכיר
שמה כגון פעור ובל ונבו
ובעל וגד וכיוצא בהן ואסו׳
לגרום לאחרים שידרו
ושיקיימו בשם עבודת
כו"ם ואינו לוקה אלא
הנודר בשמה והמקיים

XIII. Nequis dicat ſocio ſuo, *Prope hoc, vel illud idolum exſpecta me*; vel aliud hujuſmodi. Omnium tamen idolorum nomina exprimere licet, quorum in Scripturis fit mentio: uti Peor, Bel, Nebo, Baal, Gad, & ſimilium. Interdictum autem aliis cauſſam præbere votum faciendi, vel illud exſequendi in nomine horum idolorum. Non tamen vapulat, niſi qui in nomine idoli vovet aliquid, ac affirmat. Atque

בשמה והוא הנשבע בשמה: Atque idem cenſendum de juramentis per idolum.

Nebu.] Cujus mentio Eſai. XLVI, I. *Δαγὼν* vocatur *τοῖς ἑβδομήκοντα*. Lyranus ait, poſt Belum fuiſſe auguſtiſſimum Aſſyriorum numen. Vide quæ de eo, & Gad, memorantur Seldeno, libro de Diis Syris. Nec enim doctiſſimi viri ſcrinia compilare eſt animus.

Ac affirmat.] Vnde & Onkelos, ubi in Hebræo eſt מבוטס; tranſtulit קיים, id eſt, *affirmavit*. Nempe nec falſi numinis appellatione utendum ad aliquid certius aſſerendum. Vt ſi cum viris Romanis dicas *Me Hercules*, vel *Epol*, aut cum mulieribus *Mecaſtor*. Tertullianus libro de idololatria cap. XX: *Conſuetudinis vitium, etiam in Chriſtianis, dicere, Me Hercules: dicere & Me Deus Fidius, accedente ignorantia quorundam, qui ignorant, jusjurandum eſſe per Herculem.*

Idem cenſendum de juramentis per idolum.] Vti, inquit, non punitur, qui in nomine idoli aliquid vovet, niſi & præſtet: ita nec qui jurat per idolum plectendus, niſi idem exſequatur. Ratio eſt, quia fortaſſe & votum vovit, & jusjurandum juravit, non ſponte, ſed coactus. Quare niſi poſtea reapſe præſtet, quod vovit, aut juravit; non habetur pro plena voluntate. Quid mirum? quando poſteriorum temporum Iudæi putarunt, non omnes juramenti formulas habere vim obligandi, aut perjurii pœnam: ſed certas demum, quæ in Thalmude leguntur. Et profecto, ſi adjungerentur ad jurandum per Iovem, aut alios gentium Deos, id flocci feciſſe, eoque gentiles urſiſſe, ut jurarent juramentum, quo obligari ſe putarent; docet illud Martialis lib. XI, epig. XCV:

Ecce negas, juraſque mihi per templa Tonantis.
Non credo: jura, verpe, per Anchialum.

Sententia eſt, Non ſatis eſt, quod juras per templum Iovis Capitolini; quandoquidem eum non aſſis facis, nec te putas juramento iſtiuſmodi obſtringi: illud peto, ut jures juramento, quod Iudæis ſanctiſſimum: quale *per Anchialum*, quomodo corrupte dicebant gentes pro חי אלה, *chiala*, ut veteres pronunciarunt: pro quo Maſorethæ חי אלה, hoc eſt, *vivit Deus*. Adi ſis, quæ de eo parens meus hiſtoriæ Pelagianæ lib. V, part. II.

פרק ששי

Caput VI.

העושה אוב או ידעוני ברצונו בזדון חייב כרת ואם היו שם עדים והתראה נסקל היה שוגג מביא חטאת קבועה:

QVi Pythonis, aut arioli opera, ſciens volenſque facit, exſcindi meretur. Quod ſi teſtes adfuerint, monituſque ſit, lapidibus obruitur. Sin errore (id factum,) fixum, ſive determinatum adducet ſacrificium.

Fixum ſive determinatum.] Vbi par ratio divitis ac pauperis. Vide, quæ notavi ad capitis III, ſect. I.

ב כיצד הוא מעשה האוב זה שהוא עומד ומקטיר קטורת ידועה ואוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והוא מדבר בלאט בדברים ידועים אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים מתחת הארץ בקול נמוך עד מאד וכאילו אינו ניכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו: וכן הלוקח גולגולת המת ומקטיר לה ומנחש לה עד שישמע כאילו קול יוצא מתח׳ שחיו שפל עד מאד ומשיבו כל אלו מעשה אוב הן והעושה אחד מהן נסקל:

II. Cujuſmodi eſt illud opus Pythonis? Eſt qui conſiſtit, ut offerat certum ſuffitus genus: is manu ſua virgam vibrat myrteam: ac recepta quædam incantationis verba profert: mox conſulit alium, quaſi loquentem ſecum, & interrogatis reſpondentem è terra voce ſubmiſſa admodum; quam auribus percipere non valeat, ſed cogitatione tantum aſſequatur. Similiter eſt, qui cranio mortui arrepto illud ſuffitu imbuat & incantet, donec præeuntem audiat vocem, quæ exeat axillis; & reſpondeatur ei. Hujuſmodi omnia ſunt Pythonica; quique aliquid eorum facit, lapidatur.

Conſulit

Conſulit alium quaſi loquentem ſecum.] Non de nihilo eſt, quod Maimonides noſter *quaſi loquentem* dicat. Siquidem credidit, quæ de νεκρομαντεία dicuntur, vana eſſe figmenta: unde commentario in Miſnam, diſertim ait, eos, qui arte illa, ſi ars dicenda eſt, celebrantur, nihil habere poteſtatis in animas defunctorum. Imo & ille, & R. Levi Ben-Gerſon, exiſtimant, Pythoniſſam, de qua in S.S. agitur, non revera Semuelem eduxiſſe; ſed tantum faſcinaſſe Saulis oculos. Alii Hebræorum cenſent, dæmonem, forma Semuelis indutum, apparuiſſe. Sed Rabbinorum vetuſtiores vere, ut traditur, rem omnem eveniſſe volunt; quia intra duodecimum menſem à morte Semuelis fiebat. Arbitrantur enim, animas illo ſpatio non eodem eſſe in ſtatu, quo poſtea ſunt. Ajunt iidem, ſi defunctorum animæ per Pythonem excitæ ſint; pythomantin videre eas, non audire, ut mulier à Saule conſulta; conſulentem audire, non videre, uti Saul; eos vero, qui defuncti operâ non indigent, nec videre, nec audire; uti Abner, aliique, qui cum Saule mulierem acceſſerant. Ac videtur inde quoque eſſe, quod Maimonides hic dicat, alium quaſi loqui è terra, & reſpondere interrogatis. Nempe quodammodo audit, non videt: uti nec Saul vidit.

E terra, voce ſubmiſſa admodum.] Ieſaï. XXIX, 4: *Vt dejecta è terra loquaris, & è pulvere muſſitet ſermo tuus, ſitque quaſi Pythonis è terra vox tua, & è pulvere ſermo tuus pipiat.* Vide & Eſa. VIII, 19.

Similiter eſt, qui cranio mortui, &c.] Notum talia à Magis adhiberi ſolita. Vnde inter cætera Appulcjus, magiæ accuſatus, quod σκελετὸν ſibi fieri curaſſet, ait: *Tertium mendacium veſtrum fuit, macilentam, vel omnino eviſceratam formam diri cadaveris fabricatam, prorſus horribilem & larvalem. Quod ſi compertum habebatis adeo evidens ſignum magiæ, cur mihi, ut exhiberem, non denuntiaſtis?* En *evidens ſignum magiæ* nuncupat. Et aliquanto ante: *Quod me ajunt ad magica maleficia occulta fabrica, ligno exquiſitiſſimo comparaſſe; & cum ſit ſceleti forma turpe & horribile, tamen impendio colere, & Græco vocabulo nuncupare* βασιλέα.

Et incantat illud.] מנחש David de Pomis ait, eum eſſe, qui cogit ſpiritum, ut ſibi futura prænuntiet. נחש in S. Scriptura eſt *augurari*, *ominari*, & tam in bonam, quam malam partem ſumitur. Ita ut etiam de eo uſurpetur, qui futura prudentiâ ſuâ prævidet. A נחש *ſerpens* deductam vocem, non ambigo. nam ejus in auguriis, & incantationibus, aliiſque ſacris, magnus erat uſus. Vnde Heſychius: Οἰωνὸς, ὄφις· ἐπειδὴ ὡς γὰρ λέγεται ἐς τὰς μαντείας τοὺς ὄφεις εἶχον, οὓς καὶ οἰωνοὺς ἔλεγον. Homerum

adi Il. β, & ibi Euſtathium. Atque hinc etiam mos ille apud Ethnicos ſerpentem appingendi diis. Iuſtin. Apol. II. pro Chriſtianis: παρὰ παντὶ τῶν νομιζομένων παρ᾽ ὑμῖν θεῶν ὄφις σύμβολον μέγα καὶ μυστήριον ἀναγράφεται. *Omnibus, qui apud vos dii habentur, appingitur ſerpens, ut magnum ſymbolum & myſterium.* Orus Apollo quoque ait apud Ægyptios, Οὐβαῖον, ὅ ἐστιν Ἑλληνιστὶ βασίλισκον, χρυσοῦν περιτιθεῖσθαι τοῖς θεοῖς· *Vbæum, id eſt, Græce Baſiliſcum, aureum circumponi Diis.* Locis etiam ſacris ſerpentem appoſitum, indicio eſt illud Perſii:

Pinge duos angues; pueri, ſacer eſt locus.

Porro ſerpentis eam venerationem acceperunt Græci à Cadmo. Phœnices enim ſerpentem religioſiſſime, ut Deum, coluiſſe; oſtendit Euſebius in Præparat. Euang. Nec Pytho, & Apollo Pythius, aliunde quam à ſerpentis cultu. Nam פתן *aſpis*. Ita & Pythoniſſa I Sam. XXVIII, 7. vocatur *domina* אוב *ob*, ſive *oph*, quod idem. Sane ab *oph*, ὄφις, uti & ab אוב, οὐβαῖος: de quo ex Oro jam vidimus. Fortaſſe etiam, quod Cadmum in draconem eſſe confinxit Græcia; non aliud ſibi vult, quam quod relatus ſit in ſemideos. Atque eo etiam fine ſepulchro ejus fuerit inſcripta imago ſerpentis. Niſi magis placet, iſto ſignificaſſe, quod primus ex Oriente in Græciam attuliſſet religionem Phœniciam, qua in ſerpentis imagine Deus coleretur. Sane ſolent in ſepulcris poni ea, quæ defuncti beneficia, vel aliud ad memoriam eorum pertinens indicarent. Inde ad Vlyſſem umbra Elpenoris Odyſſ. XI.

——— Πῆξαί τ᾽ ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμὸν
Τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον.
Fige ſuper ſepulchrum remum,
Quo vivus remigabam. Virgil. in VI:
Ingenti mole ſepulchrum
Imponit, ſuaque arma viro, remumque, tubamque.

Et in ſummo Archimedis *ſepulchro, ſphæram fuiſſe poſitam cum cylindro*; auctor eſt Tullius in V Tuſcul. quæſt. Etiam Rabbini tradunt, Ioſuæ ſepulcro impreſſam fuiſſe Solis imaginem; & inde volunt appellatam eſſe urbem תמונת חרס, *Similitudinem Solis.* Vnde Ioſ. XV, 10. ubi Hieronymus *Thamna:* LXX autem πόλιν ἡλίου. Sed longius receſſimus. Redeo ad מנחש, quod & pro hariolis poni reperias apud Hebræos. Vide, quæ de variis eorum generibus annotavit doctiſſimus Cochus.

ג׳ כיצד מעשה הידעוני מניח עצם עוף ששמו ידוע

III. Quod eſt opus arioli? Os avis, cui nomen *Iaduah*, inſerit ori ſuo,

בפיו ומקטיר ועושה מעשים
אחכי׳ עד שיפול בנכפה
וידבר בפיו דברים שעתידים
להיות וכל אלו מיני כו״ם
הן ואזהרה שלהן מניין שנ׳
אל תפנו אל האובות:

ſuo, & ſuffitum, aliaque facit, donec fiat mente commotus, & loquatur, quæ videntur eventura. Vniverſa hæc ſunt idololatrici generis: atque eorum interdictum habemus, cum dicitur, *Ne * vos convertatis ad Pythones.* * Levit. 19. 30.

Iaduah.] ידוע, *jaduah*, non hic eſt vocabulum, ut Grammaticorum filii loquuntur, adjectivum, quomodo ſignat *notum*: ſed rei per ſe ſubſiſtentis proprium nomen; idque animantis, ut ait R. David Kimchi in libro Radicum. Maimonides noſter magis determinat, cui eſt עוף, *avis.* Specialius etiam alii; quibus placet eſſe, quam Theocritus in Pharmaceutria vocat ἴυγ{α, Latini *motacillam* nuncupant.

Donec fiat mentis commotæ.] נכפה interpretantur *morbum caducum.* David de Pomis: הנכפה חולי שיפול אדם בארץ בשגעון · וסבתו נודעת בספרי רפואות וכן אנחנו קורין לחולי זה חולי הנופל· id eſt, *Nechepha morbus eſt, quo cadit homo in terram cum furore: cauſſa autem ejus conſtat ex libris medicis: ideoque nos vocamus morbum illum morbum caducum.* Hic tamen pro *μανία* ſeu *furore vatum* accipio; unde & *μαίντεις* Græcis nuncupati ſunt.

ד הנותן מזרעו למולך
ברצונו בזדון חייב כרת
בשוגג מביא חטאת קבועה
ואם עשה בעדים והתראה
נסקל שנא׳ ואשר יתן מזרעו
למולך מות יומת וגומר
ואזהרה שלו מנין שנאמר
ומזרעך לא תתן להעביר
למולך ולהלן הוא אומ׳ לא
ימצא בך מעביר בנו ובתו
באש:

IV. Qui de ſemine ſuo offert ſciens volenſque, exſcinditur: ſin errore, ſacrificium præfinitum (ad expiationem ſui) adducit. Quod ſi teſtibus fecerit præſentibus, & poſt admonitionem ſui; lapidatur, juxta illud: *Et * qui de ſemine ſuo offert Molocho, moriendo morietur.* * Ibid. 20. 2. Interdictum autem hac de re invenitur his in verbis: *Et * de ſemine tuo ne des ad tranſducendum Molocho.* * Ibid. 18. 21. Alio etiam loco dicitur, *Ne * repeperiatur inter vos, qui filium, aut filiam ſuam, per ignem traducat.* * Deut. 18. 10.

Qui de ſemine ſuo offert Molocho.] מולך Molocho haud dubie nomen impoſitum, tanquam Regi, & maximo Deorum. Nam id honoris Soli mortalium profanorum antiquiſſimi dabant. Vnde non immerito Maro XI Æn.

Summe Deum, ſancti cuſtos Soractis Apollo.

Servius ad eum locum, *Summe Deum*, inquit, *ex affectu colentis dicitur. Nam Iupiter ſummus eſt.* Sed non attendit Servius, Solem ab antiquiſſimis, ut Deorum maximum, cultum eſſe: nominaque Iovis, Saturni, Martis, Liberi, Ori, Oſiridis, aliaque multa, Solem ſignificaſſe. Qua de re Macrobius fuſe lib. I. Saturnal. cap. XVII, & ſex ſequentibus.

ה כיצד היו עושין מדליק אש גדולה ולוקח מקצת זרעו ומוסרו לכומרים עובדי האש ואותן הכומרים נותנין הבן לאביו אחר שנמסר בידן להעבירו באש ברשותו ואבי הבן הוא שמעביר בנו על האש ברשות הכומרים ומעבידו ברגליו מצד זה לצד אחר בתוך השלהבת לא שהוא שורפו למולך כדרך ש ששורפין בניהם ובנותיהם לעכו"ם אחרת אלא בהעברה בלבד היתה עבודה זו ששמו מולך לפיכך העושה עבודה זו לכו"ס אחרת חוץ ממולך פטור:

V. Quomodo (id fiebat?) Accenſo igne magno, partem ſui accipiebant ſeminis, quam dein Sacerdotibus igni ſervientibus tradebant. At Sacerdotes, ubi filium accepiſſent, eum patri reſtituebant; quo ipſe ex ſententia ſua eum per ignem traduceret. Igitur pater filium, permiſſu ſacerdotum, per ignem agebat. Pedibus autem jubebat tranſire; donec, flammæ quicquid erat, emenſus foret. Non enim Molocho eum comburebant, quomodo liberos ſuos aliis exurebant Diis: ſed cultus ille Molochi tantum in tranſitu conſiſtebat. Ideòque, qui hunc cultum alteri, quam Molocho, exhiberet, abſolvebatur.

Quomodo id fiebat?] Diſſentiunt homines doctiſſimi, utrùm infantes per ignem tantummodo fuerint traducti; quæ Aben-Ezræ ſententia eſt: an vero cremati; ut volunt Moſes Gerundenſis, & Iſaacus Abra-

vanel. Qui poſteriorem ſententiam ſequuntur, addunt, propterea in ſacris uſurpata tympana, ne ploratus infantium audiretur. Atque hoc colligunt ex Ier. VII, 31: *Ædificarunt excelſa Tophet, quod eſt in valle filii Hinnom, ad exurendos filios & filias ſuas igni.* Eſtque in hac etiam ſententia Cyrillus Magnus comment. in Eſaiam. Qui vero exiſtimant, tantummodo per ignem traductos, in partes advocare poſſunt Patres Sexti Conſtantinopolitani in Trullo habiti. Nam Canone LXV, dicunt, *Τὰς ἐν ταῖς νουμηνίαις ὑπό τινων πρὸ τῶν οἰκείων ἐργαστηρίων ἢ οἴκων ἀναπτομένας πυρκαϊὰς, ἃς καὶ ὑπεράλλεσθαί τινες κατά τι ἔθος ἀρχαῖον ἐπιχειροῦσι, ἀπὸ τοῦ παρόντος καταργηθῆναι προστάσσομεν.* *Qui in noviluniis à quibuſdam ante officinas & domos accenduntur, rogos, (ſupra quos etiam antiqua quadam conſuetudine tranſilire audent) ceſſare jubemus.* Per morem antiquum ibi deſignari ignem à Manaſſe incenſum, docuit Zonaras. Quod ſi Moloch Apollo eſt, faverit eidem opinioni Maro, XI Æneid.

——— Cui pineus ardor acervo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem,
Cultores multa premimus veſtigia pruna.

Scio, Molochum potius credi Saturnum. Sed enim, quid de eo videatur, ex Macrobio jam diximus. Atque ut apud Iſidorum quoque legas in VIII Originum, cap. XI: *Apud Aſſyrios Bel vocatur quadam ſacrorum ſuorum ratione & Saturnus, & Sol.* Quæ etſi veriſſima ſint, non propterea tamen placent, qui infantes crematos negant. Quid enim impedit, quo minus uterque mos obtinuerit, & ille cremandi, & alter per ignem traducendi? Crudele multis videtur ſacrificare liberos. Et ſane eſt. Nihil tamen certius, quam gentiles immolaſſe ſuos liberos. Id Ægyptios feciſſe, teſtis Athenæus, lib. IV. Carthaginenſes quoque, Phœnicum colonos, hunc morem recepiſſe, docent Didorus, lib. XX, & Trogus, ſive malis Iuſtinus, lib. XVIII. Etiam Ennius de iis:

Ille ſuos Divis mos ſacrificare puellos.

Quid gentium alias perſequar? Vide quæ pio & erudito opere de Chriſti Satisfactione, cap. X. ſcripſit divinarum humanarumque literarum ſcientiſſimus Hugo Grotius.

Permiſſu Sacerdotum.] רמות, *permiſſio, licentia:* unde & ponitur pro loco proprio: ut ædes alicujus ſunt רמותו. Et רמות הרבים Abod Zara, cap. II, §. 3. *licentia multorum*; id eſt, locus publicus.

ו אינו חייב כרת או VI. Neque vel exſcindebatur,

vel

סקילה עד שימסור בנו למולך ויעבירו ברגליו באש דרך העברה: מסר ולא העביר העביר ולא מסר או שמסר והעביר שלא כדרך העברה פטור · ואינו חייב עד שימסור מקצ׳ זרעו ויניח מקצת שנאמר כי מזרעו נתן למולך מקצתו ולא כולו ·

vel lapidabatur quiſquam, niſi prius tradidiſſet filium ſuum Molocho, & adegiſſet ad eo modo tranſeundum pedibus per ignem. Si tradidit, nec fecit ut tranſiret; vel ut tranſiret fecit, non autem obtulit; denique ſi cauſſa eſt tranſitus, ſed non recepto tranſierit modo; liber pronunciabatur. Neque reus peragitur, niſi partem ſeminis tradiderit, partem retinuerit. Quippe dicitur, *Qui* * *de ſemine ſuo dederit Molocho.* Quaſi dicas, qui partem dederit, non totum.

*Levit. 20. 3.

Qui partem dederit, non totum.] Mira concluſio: reus eſt, qui filiorum aliquem obtulerit Molocho; qui verò omnes, liber eſt. Ajunt Hebræi, ideo hoc inſtitutum, quia ſiquis unum tantùm filium obtulerit, morte ſua expiaret peccatum illud. At ſi omnes obtulerit, gravius eſſe delictum, quam ut morte expiari poſſit. Ideoque hominem illum hic quidem effugere pœnam; ſed à Deo vita æterna orbari. Alii obtinuiſſe morem volunt, ut unus tantummodo filius offerretur; cujus oblatione, pro omnibus offerentis liberis, ſatisfieret: eoque, ſi non unus, ſed univerſi offerrentur, recedi à cultu, qui Molocho præſtari ſolet: eaque de cauſſa talem eſſe immunem à pœna, qua afficitur, qui Molocho filium ſuum obtuliſſet. Sed magis mihi probatur ſententia Iſaci Abravanelis: qui exiſtimat, eo dicere Scripturam, *Qui dederit de ſemine ſuo;* quia parum veriſimile foret, repertum iri quemquam, qui univerſam ſobolem ſuam offerret Molocho. Tantum igitur abeſt, ut trium liberorum pater, ſi tres obtulerit, liber ſit à pœna, ut tanto magis pœnæ ſit obnoxius. Sed ſi, ut Maimonides ait, *de ſemine* ſignificat partem, non totum: quid ſtatuendum, ſi filius offeratur unigenitus, ubi idem unica, & univerſa ſoboles? Hic unigenitum dixeris ſeminis partem ratione totius, ut vocant, potentialis. Nam ut actu filium habuerit unum, poteſtate tamen habuit plures.

ז אחד זרע כשר ואחד זרע פסול אחד בניו ובנותיו

VII. Tantidem autem cenſentur proles legitima, & illegitima: tantidem

אחד בניהם ובני בניהם
על כל יוצאי ירכו הוא חייב
מפני שהן זרעו אבל אם
העביר אחיו או אחיותיו או
אבותיו או שהעביר עצמו
פטור העביר אחד מזרעו
והוא ישן או שהיה סומא
פטור :

tantidem quoque liberi, & nepotes, vel pronepotes, aut quicumque ex femore ejus. Vt reus ſit propterea, quia ex ſemine ejus ſint. Sed ſiquis traduxiſſet fratrem, ſororem, patrem, ipſeve tranſiiſſet, liber erat: ut etiam ſi traduxiſſet aliquem è ſemine ſuo, ſed dormientem, aut cæcum.

Proles legitima & illegitima.] Sive, *Semen legitimum & illegitimum.* זרע כשר וזרע פסול. Vox כשר à Rabbinis, ubi de prohibito & licito ſermo eſt, ſæpe uſurpatur. Ita mulier כשרה opponitur menſtruatæ: ac ſemen כשר, id eſt, *rectum*, ſeu *legitimum*, ſemini פסול falſo, id eſt, illegitimo. פסל, quod Rabbinis eſt, *adulterare*, ſeu *falſificare*, & *inquinare*, eſt à פסל *ſculptile*, deductum: quia talia in falſorum Deorum honorem fiebant.

Sed dormientem, aut cæcum.] Hunc, vel illum, qui traduxerit, eo liber pronunciatur, quia incedere neuter poteſt. Volunt enim Hebræi, pueros, qui offerrentur, ignem tranſiiſſe ſaltabundos: דרך העבודה הכי דמי אמר אביי מרגא דליבני במיצעי נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא רבא אמר כמשוורתא דפוריא. Tranſtulit doctiſs. Cochus: *per modum tranſductionis. Cujuſmodi illa eſt? Ait Abai: Ordo ferentium in medio erat: ignis hinc inde ardebat. Rabba ait: Vt qui ſaltant in feſto ſortium.*

ח מצבה שאסרה
תורה היא בנין שהכל
מתקבצין אצלה ואפילו
לעבוד את השם שכן היה
דרך עבודת כו"ם שנאמר
ולא תקים לך מצבה וכל
המקים מצבה לוקה · וכן
אבן משכית האמורה
בתורה אע"פ שהוא

VIII. Statuæ nomine in lege prohibitæ cenſetur ſtructura, ad quam ſe omnes congregant; quamvis id fiat ad ſerviendum Deo vero. Talis enim eſt cultus idolorum. Dictum autem eſt, *Neque * eriges tibi ſtatuam.* Quiſquis igitur eam erigit, vapulat. Similiter, quiſquis ſe incurvat ſuper lapide figurato, de quo Lex loquitur, etſi vero id Deo præſtet, vapulat.

* *Deut.* 16. 22.

*Levit.26.1. שנ׳ ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה מפני שהיה דרך עכו״ם להניח אבן לפניה להשתחוות עליה לפיכך אין עושין כן לה׳ ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן ונמצא כולו מוטל עליה שזו היא השתחויה האמורה בתורה:

pulat. Quia dictum: *Neque * figuratum lapidem ponite in terra veſtra, ut vos incurvetis ſuper eo.* Id enim in idolorum cultu obtinebat, ut lapis poneretur, ſuper quo ſeſe proſternerent. Ac propterea nefas id agere in veri Dei cultu. Nec tamen vapulabit, niſi manibus pedibuſque ſuper lapide proſtratus jacuerit. Hujuſmodi enim incurvationem Lex deſignat.

Statuæ nomine in lege prohibitæ.] Scriptoris noſtri hæc ſententia eſt, non ſtatuas quaſvis, ſed ſuperſtitioſas duntaxat, eſſe interdictas: non illas itidem, quæ in rei alicujus teſtimonium ponerentur. Qualis illa Iacobi Geneſ. xxviii, 22. verbis iſtis deſignata: *Hæc ſtrues lapidum, quam diſpoſui in ſtatuam.* Item xxxi, 52: *Teſtis cumulus iſte, & teſtis ſtatua illa eſt.* Ideoque verba hæc, *Ne erigas tibi ſtatuam, quam averſatur Dominus Deus tuus:* exponunt Hebræi de ſtatua ad ſuperſtitionem conſtituenda; non illa, quæ ad memoriam ponitur. Sic infrà cap. viii, §, 5. ait, non alios prohiberi lucos, quam qui idololatriæ ergo plantati ſunt.

Super lapide figurato.] Apud Moſen Levit. xxvi, 1. eſt אבן משכית. quod ſecundum R. Bahye, & alios, notat lapidem effigiei, ſive figuræ: hoc eſt, lapidem pictum, vel cælatum. Sententia igitur, (ut eſt apud R. Bahye) ejuſmodi eſt, מנהג עובדי עבודה זרה היה שהיו מציירין אבן בציור נאה ונותנין האבן לפני הצלם ומשתחוים עליה לפניו׳ *Mos idololatricus erat, figurare lapidem pulcræ effigiei, eumque ponere coram idolo, & ſuper illo ſe coram hoc proſternere.* Sed aliter R. Salomo: qui interpretatur משכית, à סכה, hoc eſt, *cooperuit*: ut ſic lapis pavimenti dicatur, quia is terram contegit. Onkelos vero intelligit אבן סגידא, *lapidem humiliationis*; fortè mutato כ in ח. Nam שחה, *humiliatio.* Ita ſignificabitur lapis, ſuper quo ſe incurvarent, & proſternerent: non ante quem, ſive cui ſe incurvarent; ut alii interpretantur.

Id enim in idolorum cultu.] Significat, eum eſſe morem gentilium, ut ante idolum, pavimentum ſternatur lapide, in quo aliquæ ſculptæ ſint figuræ: ac videntur iſtæ quippiam expreſſiſſe, quod ad idoli illius honorem

norem pertineret: finis verò lapidis adeo affabre facti erat, ut ſuper illo ſe proſternerent, adoraturi idolum ibidem erectum.

ט בד״א בשאר הארצות אבל במקדש מותר להשתחוות לה׳ על האבנים שנאמר בארצכם בארצכ׳ אי אתם משתחוים על האבנים אבל אתם משתחוים על האבנים המפוצלות במקדש:

IX. Hæc de reliquis locis capienda: in ſanctuario autem licet Dominum adorare ſuper lapide. Quia dicitur, *In* * *veſtris terris*. (hoc eſt,) Nequaquam vos in terris veſtris proſternetis ſuper lapide, ut (proſternetis) ſuper ſanctuarii lapide glabro & nullam effigiem habenti. *Levit. 26. 1.

In ſanctuario autem licet Dominum adorare ſuper lapide.] Quia lapis illic nullam habeat effigiem, ac nullus ignorat, hic ſoli Deo vero cultum exhiberi: at aliis in locis ſuſpicari quis poteſt, idolis, aut ipſis lapidibus, cultum præſtari.

י ומפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלאות בבתי כנסיות הרצופות באבנים או מיני קש ותבן להבדיל ביניהן ובין האבני׳ ואם לא מצא דבר מבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה או שוחה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן:

X. Hanc ob cauſſam ſolebat omnis Iſrael in ſynagogis, quæ lapide eſſent ſubſtratæ, ſtoreas ſternere, aut ſtraminis genus, quo inter ipſos, & lapides, aliquid intermedium foret. Quod ſi deeſſet, quo lapides contegerent; alium in locum ibant, atque ibi ſe proſternebant, vel in latus inclinabant, ne facie lapides contingerent.

יא כל המשתחוה לשם על האבנים המפוצלות בלא פישוט ידים ורגלים אינו לוקה אלא מכין אותו

XI. Quicumque Deum adorat ſuper lapidibus glabris, effigiem nullam habentibus, nec id faciat manibus pedibuſque extenſis; non

מכת מרדות אבל לעכ"ום אחר השתחויה בפישוט ידים ורגלים או בלא פישוט ידים ורגלים משעה שיכבוש פניו בקרקע נסקל:

vapulat, ſed rebellionis ictibus percutitur. At idololatriam exercens, ubi ſe proſtraverit, ſive manibus pedibuſque extenſis, ſive iis non extenſis, ab ea hora, qua faciem ſolo admoverit, lapidandus erit.

Non vapulat, ſed percutitur ictibus rebellionis.] מכת מרדות *ictus rebellionis* infliguntur ob tranſgreſſionem præcepti, ut loquuntur, affirmantis; id eſt, cum Deus jubet aliquid facere, & negligit homo. Tales percutiebantur, non XL ictibus, ut cæteri, qui לא תעשה, id eſt, *ne facias*, ſeu interdictum tranſgreſſi erant; verum uſque dum exſpirarent. Eadem pœna quoque ſtatuta erat in eos, qui Rabbinorum ſtatutis non parebant. Vide Aruch.

יב הנוטע אילן אצל המזבח או בכל העזרה בין אלן סרק בין אילן מאכל אע"פ שעשאו לנוי למקדש וליופי הרי זה לוקה שנאמר *Deut. 16. 21. לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך מפני שהיה זה דרך עכ"ום נוטעין אילנות לצד מזבח שלהן כדי שיקבצו שם העם:

XII. Qui arborem juxta aram plantat, vel in atrio; ſive arbor ea ſterilis, ſeu frugifera fuerit; quamvis id fecerit, quo templum ornatus pulchriuſque redderet; nihilominus plectendus eſt. Quia dicitur, *Ne * plantes lucum qualiſcunque arboris juxta aram Domini Dei tui.* In cauſſa eſt, quod mos ille idololatris eſſet, plantare arbores ſecundum altare ſuum, ut ibi populus congregaretur.

יג אסור לעשות א אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושין בחצרות אע"פ שהוא כבנין ואינו עץ נטוע הרחקה יתרה היא שנאמר כל עץ אלא בכל

XIII. Vetitum etiam in templis facere è ligno porticum intercolumniis diſtinctam, quomodo exſtrui atria ſolent; utcumque ædificii forma ſit, nullaque plantata ſit arbor: qua ratione plurimum receditur. Quippe dicitur, *Omne lignum.*

האכסדראות והסבכות ה
היוצאות מן הכותלים שהיו
במקדש של אבן היו לא
של עץ :

lignum. Ideoque omnia atria cum intercolumniis, & perplexum opus ad ramorum formam ex parietibus procedens, è lapide, non è ligno erat.

Vetitum etiam in templo facere è ligno porticum intercolumnio diſtinctam.] אכסדרא Davidi de Pomis exponitur, אולם מסבב עם עמודים *porticus cincta columnis.* Vox haud dubiè facta ex ἐξέδρα, de qua pluribus non agam. Vide quæ ad Middoth cap. I. comm. V, & VII, notavit vir ut genere, animi integritate, doctrinaque egregius, ita præclare de Hebræis literis meritus Conſtantinus l'Empereur.

Qua ratione plurimum receditur.] Verba hæc, הרחקה יתרה היא, ſignificare puto, *Qui receſſus valde eſt longinquus.* Si mentem requiras, ea idem notant, quod Latinis *ſuperabundans cautela eſt.* Lex dixerat: *Ne plantes lucum qualiſcumque ſigni apud aram Domini Dei tui.* Hebræi non modo arborem plantatam refugiunt; ſed & columnas è ligno factas, ac ſtatutas. Scilicet ne ad illicita veniretur, etiam iis abſtineri jubent, quæ per ſe licita erant. Hinc in Pirke Aboth cap. I, §, I. עשו סיג לתורה, *ſepem facite pro lege.* Vbi *Sepem* de traditionibus accipiunt, quæ legis tranſgreſſione hominem arcent.

פרק שביעי

CAPVT VII.

מצות עשה היא לאבד
עבודת כוכבים ומשמשיה
וכל הנעשה בשבילה שנא'
אבד תאבדון את כל
המקומות כי אם כה תעשו
להם וגו' ובארץ ישראל
מצוה לרדוף אחריה עד
שנאבד אותה מכל ארצנו:
אבל בחוצה לארץ אין
אנו מצווים לרדוף אחריה

IN mandatis eſt, ut tollatur idololatria, & huic inſervientia, & quicquid ejus cauſſa fit. Quia dicitur, *Perdendo * perdes omnia loca. Sic enim facietis illis*, &c. In terra autem Iſraelis perſequi eos jubemur, donec ditione omni exegerimus. Extra vero terram noſtram non jubemur eos perſequi, præterquam iis in locis, quæ armis noſtris ſubjecimus. Quia dicitur, *Et * perdetis nomen eorum ex loco* ISTO.

* *Deut.* 12. 2.

* *Ibid.* 12. 13.

אלא כל מקום שנכבוש אותו נאבד כל עבודת כו"ס שבו שנא' ואבדתם את שמם מן המקום ההוא בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריהן ואי אתה מצוה לרדוף אחריהן בחוצה לארץ:

Itaque tantum juberis idololatriam exſcindere in terra Iſrael; non item extra eam.

Extra vero terram noſtram non jubemur eos perſequi.] Mens autoris eſt, teneri Iſraelitas ex terra ſancta exſtirpare idola, & miniſtros ejus, atque adeo omnem illorum memoriam. At in cæteris, quæ ſubigerent, locis, tantum obligat eos ad amovenda idola.

ב עבודת כו"ס ומשמשיה ותקרובת שלה וכל הנעשה בשבילה אסור בהנאה שנ' ולא תביא תועבה אל ביתך וכל הנהנה באחד מכל אלו לוקה שתים אחת משום ולא תביא ואחת משום ולא ידבק בידך מאומה מן החרם:

II. Idolis, & eo quod illorum uſibus ſervit, quodque oblatum illis eſt, omnique eo, quod illorum cauſſa factum eſt, quæſtum facere prohibemur: quia dicitur, *Neque* * *adduces abominationem in ædes tuas.* Quique uno omnium iſtorum quæſtum fecerit, bis vapulat: primum propter verba illa, *Non adduces:* iterum ob verſiculum, *Neque* * *adhærebit manibus tuis quicquam ex anathemate.*

* Deut. 7. 26.

* Ibid. 13. 19.

Quæſtum facere prohibemur.] אסור בהנאה formula Hebræis uſitata, qua denotant, nec vendere rem aliquam, neque uti nos ea poſſe, quomodocumque id fiat. Ita lapidibus delubrorum idolis dicatorum, alias ad ædes extruendas, uti vetitum erat. Cibos quoque diis falſis ſacratos religioſe cavebant veteres Chriſtiani. Vnde B. Martyr Iuſtinus, dialogo cum Tryphone Iudæo: Ὅπερ οὐχ ὑπομένουσι πρᾶξαι οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διὰ Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπιγνόντες τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων Θεὸν, ἀλλὰ πᾶσαν οἰκίαν καὶ τιμωρίαν μέχρις ἐσχάτου θανάτου ὑπομένουσι περὶ τοῦ μήτε εἰδωλολατρῆσαι, μήτε εἰδωλόθυτα φαγεῖν. *Quod in ſe admittere non audent, qui ex gentibus per Ieſum Chriſtum crucifixum cognoverunt conditorem rerum univerſarum Deum; ſed cruciatum & ſupplicium omne*

potius

potius ad extremam uſque mortem toleraverint, quàm vel ſimulachra colant, vel ſimulachris immolata comedant. Subdit porro, pro Chriſtianis veris haut duci oportere, qui εἰδωλολύθοις veſcantur. Quæ verba eo ſpectant, quia dixerat Trypho, eſſe Chriſtianos, qui dicerent, iis ſe citra culpam, vel noxam, veſci poſſe. Sed vel beatus Martyr rigidius aliquanto locutus, vel verba ejus ſic capere oportet, plane iis abſtinendum eſſe, ſi res ea ſcandalum ſit præbitura. Quod fiat, ſi idolis oblata in εἰδωλείῳ comedantur: ubi Sacerdotes in idoli honorem ſolent epulari. Ac propterea etiam videtur addidiſſe diſertim, *qui ex gentibus Ieſum cognoverunt:* nempe ut oſtenderet, Iudæis ad Chriſtum converſis licere quidvis edere extra εἰδωλεῖον. Sane reſcriptum Apoſtolorum de abſtinendo ab εἰδωλοθύτοις, quod eſt Actorum xv, 29. ſolum loquitur de iis, qui ex pago deditis ſeſe Chriſto aggregaſſent. Optime hæc intelligi poſſunt ex beati Pauli epiſt. 1 ad Corinth. cap. VIII, & x. Quæ inter ſe collata oſtendunt, ſanctum Apoſtolum voluiſſe, ut Chriſtiani in εἰδωλείῳ, ſeu fano, aut delubro idolorum minime comedant oblata idolis. Vnde ait cap. x. Ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ Θεῷ· οὐ θέλω ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι. *Quæ immolant gentiles, dæmoniis immolant, & non Deo: nolim autem vos participes dæmoniorum eſſe.* Rurſum paullo poſt: Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ᾽ οὐ πάντα συμφέρει. *Omnia mihi licent; at non omnia conferunt.* Videantur tota duo capita, quæ allegavi. Porro ut Iudæi, & Chriſtiani, εἰδωλοθύτοις, ita & gentiles ex hoſtia piaculari aliquid edere nefas habuere: uti & illa in cujus ſanguine jusjurandum conceptum erat, quia execrationes in illius caput redundare credebant, qui violaſſet religionem jurisjurandi. Vnde tales hoſtias ab indigenis defoſſas, ab peregrinis in mare projectas, docet Euſtathius: Τὰ ἐπὶ ὅρκοις σφαγιαζόμενα, inquit, οἱ μὲν ἐγχώριοι κατώρυττον, κρύπτοντες ὑπὸ γῆν· οἱ δὲ ἐπήλυδες κατὰ σχῆμα σύνηθες, ἢ ἄλλο τι ὅμοιον ὁποῖον, ὡς ἐκ τοῦ κάπρου δῆλον ἔσται, ὃν ἐπὶ ὅρκῳ σφάξαι πρὸ ὁ βασιλεὺς, γεύσασθαι δὲ ὅλως ἀπόμωτον ἦν. Idem rurſum: ἐπεὶ τοῖς γε ἀρχαιοτέροις ἐς τὰ ἱερεῖα ἦν καθεστηκὸς, ἐφ᾽ ὧ τις ὅρκον ἐποιήσατο μηδὲ ἐδώδιμον εἶναι τοῦτο ἔτι ἀνθρώπῳ.

Quique uno omnium iſtorum quæſtum fecerit, bis vapulat.] In Maccot, cap. III, §, 2. vapulare is dicitur, qui פיגול, id eſt, *abominabile,* comederit.

III. De

ג בהמה שהקרבוה לעבודת כו"ם כולה אסורה בהנאה אפילו פרשה ועצמותיה וקרניה וטלפיה ועורה הכל אסור בהנאה לפיכך אם היה בעור סימן שיודע בו שזה העור תקרובת כו"ם הוא כגון שהיו עושין שקורעין קרע עגול כנגד הלב ומוציאין הלב הרי כל אותן העורות שהן כך אסורין בהנאה וכן כל כיוצא בזה:

III. De juramento, quod obtulerunt ad quæſtum, quicquam lucrifacere, prohibitum eſt: etiam de ſtercore, oſſibus, cornibus, ungulis, pelleque ejus; de omnibus, inquam, iſtis quæſtum facere vetamur. Quod ſi in pelle nota foret, & indicatum, pellem eam idolis eſſe oblatam; ut fiebat, cum rotundo foramine, ex adverſo cordis facto, cor per illud extrahebant: ex pelle hujuſmodi inconceſſum erat lucrum, ut & cæteris talibus.

Cum rotundo foramine ex adverſo cordis.] Tradit Maimonides in notis ad Miſnajot, ע"ז פ"ב ס"ג, hunc fuiſſe cultum gentilium. הוא מין מעבודת הבעלים *eſt ſpecies idololatræ.* Videntur gentiles (ſi Hebræos audimus, qui tamen, unde illud hauſerint, neſcio) ad extrahendum cor animantis; foramen circuli, aut potius cordis forma feciſſe; & ſi foramen illud per errorem in longum diſruptum fuiſſet, illam pecudem pro inutili ad ſacrificia habuiſſe. Habes idem in Aboda Zara, cap. 11, §, 4. רבן שמעון בן גמליאל אומר בזמן שהקרע שלו עגול אסור משוך מותר *Raban Simeon Ben Gamliel ait, quando inciſura eſt orbicularis, prohibitas eſſe* (pelles,) *ubi oblonga, licitas.* Pelles eæ, quibus inciſura rotunda eſt, vocantur ibidem עורות לבובין, *pelles cordium.*

ד מה בין עבודת כו"ם של גוי לעכו"ם של ישראל עבודת כו"ם של גוי אסורה בהנאה מיד שנא' פסילי אלהיהם תשרפון באש משפסלו נעשה לו אלוה ושל ישראל אינה

IV. Quod diſcrimen eſt inter idololatriam gentilis, atque Iſraelitæ? Idola gentilium ſimpliciter ſunt prohibita ad quæſtum. Quia dictum, *Sculptilia * Deorum eorum igne exurentur.* (Nimirum) ſimulac ſculpta, pro Diis habebantur. At ſculptili Iſraelis non ante quæſtum facere

* *Deut. 7. 25.*

אסורה בהנאה עד שתעבוד שנאמר ושם בסתר עד שיעשה לה דברים שבסתר שהם עבודתה ומשמשי עבודת כו"ם בין של גוי בין של ישראל אינן אסורין עד ש שישתמשו בהן לעבודה זרה:

facere prohibemur, quàm cultus ei exhibitus ſit. Quia dicitur, * *Expoſuerit in occulto.* Hoc eſt, donec in occulto ſervierit recepto colendi modo. Sed ea, quæ inſerviunt cultui idolorum, ſeu gentilium, ſeu Iſraelitarum, non ſunt interdicta, priuſquam in cultu ea more gentium fuere adhibita. *Ibid. 27. 15.

Idola gentilium ſimpliciter ſunt prohibita ad quæſtum,] Sumtum ex Aboda Zarâ cap. IV. §. 4. ע"ז של נכרי אסורה מיד ושל ישראל אינה אסורה עד שתעבד Non interpretor, quia verba eadem ſunt. Cur מיד i.e. *è manu* ſimulatque perfectum eſt, illicitum habeatur gentilis idolum; Iſraelitæ non antequam cultus ei exhibitus ſit; ratio eſt, quia ille, ut ait Autor, id pro Deo mox habet; Iſraelita non item. Poteſt enim pœnitentiâ duci, antequam colat. Vnde requiritur, ut priùs idolum in occulto loco ponat; quia, publicè colere id metu judicum non auſus, videtur clam habere, ut colat. Conſtat autem, gentiles ſolitos quoque domi ſuæ habere ſimulacra deorum. Vnde Plinius tertio epiſtolarum libro: *Emi autem, non ut haberem domi, verùm ut in patria noſtra celebri loco ponerem.* Non mirum autem, Deum vetuiſſe, ne quis domi ſuæ haberet talia: quando & legibus apud Romanos cautum id fuit: *Separatim nemo habeſſit Deos: neve novos, ſed ne advenas, niſi publicè adſcitos, privatim colunto.*

ה העושה עבודת כ"ום לאחרים אע"פ שהוא לוקה שכרו מותר ואפילו עשאה לגוי שהיא אסורה מיד מפני שאינה נאסרת עד שתגמר ומכוש אחרון שגומרה אין בו שוה פרוטה:

V. Ejus, qui idolum aliis fabricat, tametſi ipſe vapulet, merces tamen conceſſa eſt: imò etiamſi gentili illud idolum fecerit, ipſumque continuò prohibitum ſit. Nec enim prohibitum eſt, niſi fuerit perfectum: ictus autem ultimus, quo perficitur, non cenſetur unius oboli.

Ejus, qui idolum aliis, &c.] Traditur idem in Gemara Aboda Zarâ

cap.1.§.8. ע"ז מאן קא גריס לה גמר מלאכה ואימת הויא גמר מלאכה במכים אחרון מכים אחרון לית בה שוה פרוטה. i. e. *Quid eſt, quod efficit idolum? conſummatio operis. Quando autem conſummatur opus? ictu extremo. Ictus autem extremus non valet obolum.* Mens eſt, idoli pretium licitum eſſe, quia quamdiu idolum perfectum non eſt, nequeat opifex mercedem exigere. Et quia conſummatur extremo ictu, pro illo autem ictu ne obolus quidem ſolvatur; eſſe licitam mercedem.

Ictus autem ultimus, quo perficitur.] מכום & מכם David de Pomis exponit מקבת של פעמון *malleum campanæ* â radice מכם i.e. *percutere.* Vnde מכום, vel מכים, *ictus, percuſſio.*

ז הלוקח גרוטאות מן
הגוים ומצא בהן עבודת
כו"ם אם נתן מעות ולא
משך יחזירם לגוי וכן אם
משך ולא נתן מעו' אע"פ
שמשיכת גוי קונה כמקח
טעות הוא נתן מעות ומשך
יוליכם לים המלח:

VI. Qui comparat ſibi ferramenta à gentili, atque inter ea invenerit aliqua cultus idololatrici; ſi jam dederit pecuniam, ac necdum (ille ferramenta) acceperit, reddet ea gentili. Vti & ſi acceperit, ac necdum ſatisfecerit. Licet enim, ſimulatque acceperat, (verè) poſſideat; (nihilominus tamen) hoc pro erronea emtione cenſetur. Si jam dederit pecuniam, & (ferramenta) acceperit; projiciunt ea in mare mortuum.

Qui comparat ſibi ferramenta.] גרוטאות ſunt *fragmenta ferri.* Vnde David de Pomis גירוטא exponit שברין של מתכת *fragmenta metalli.* Vox haud dubiè ſumta à Græca voce γρύτη, quod *ſcruta* Latinis, unde *ſcrutarii,* qui omnis generis ſcruta & frivola vendunt. Confirmat ſententiam meam Natan autor Aruch, qui ait, גרט מסמרות שבורין ושברי ברזל אשר יתאספו ויתקבצו ולשון יון הוא ויש אומרין כל מיני מתכות בין כסף בין זהב *Clavi fracti, & fragmenta ferri, quæ collecta & coacervata ſunt. Vox Græca. Sunt qui dicant, eſſe omnem ſpeciem metalli, ſive argentum, ſeu aurum ſit.*

Si jam dedit pecuniam, & nondum accepit.]In Sulchan Aruch Halachoth מקח וממכר ſect. 142. legas, contractum verbis non conſummari, quamvis teſtes adſint; ſed varias requiri conditiones. In rebus immobilibus quidem, ut emtor vendenti det nummum, licet tantum obolus ſit, in teſtimonium emtionis. II. chirographum. III. ut poſſeſſionem capiat:

i.e. præ-

i.e. præſente venditore in re emta deſtruat, vel mutet aliquid: quemadmodum ſi, emtâ domo, partem aliquam ejus deſtruat, vel dejiciat, aut inſtauret, vel ſimile quidpiam agat. IV. ut vas aliquod (non aliam rem) det, quæ ſignum ſit peracti contractus. In jumentis, aut beſtiis requiri, ut vel ea attollat, vel ex loco, in quo erant, abducat. In rebus autem mobilibus; ut eas vel tollat, vel ex loco ſuo auferat, vel denique vas aliquod det, quod ſignum ſit conſummati contractus. Hoc loco ait Maimonides, ſi quis ferramenta emens, pecuniam dederit, & ea nondum acceperit; aut ea acceperit, & pecuniam non dederit; nondum contractum pro rato haberi. Quamvis, ut ipſe ait, מְשִׁיכָה בְּגוֹי קוֹנָה, i.e. emtor accepta re, quam emit, eo ipſo tempore poſſeſſor fiat: Sed ratio irriti hujuſmodi contractus eſt, quia fraus fuit: nam idololatrica ferramenta ignarus emit: à contractu autem abeſſe debet omnis dolus: ut teſtatur Maimonides in Iad Chazaqua Halachut Mechira cap. xv. At ſi & merces acceperit, & ſimul pecuniam dederit, reſcindi contractus nequit, eoque ipſe poſſeſſor manet. Et quia vendere ea, aut in uſum ſuum convertere nequit, abjicienda ſunt in mare.

ז וכן גוי וגר שירשו את אביהן גוי יכול הגר לומר לגוי טול אתה עבודת כו"ם ואני מעות טול אתה יין נסך ואני פרות ואם משבאו לרשות הגר אסור :

VII. Sic etiam, ubi gentilis, & Iſraelita peregrinus adeunt hæreditatem patris ſui gentilis, dicet gentili peregrinus: Accipe tu idolis dicata; ego pecuniam ſumam. Tibi vinum cedat libationis; mihi fructus. Quod ſi eorum hæreditas obtigit peregrino, vetita ſunt.

Sic etiam ubi gentilis, & peregrinus.] Hæc iiſdem verbis legas in Codice דמאי *Demai*, ſeu de rebus dubiis, cap. VI, §. 10. Ratio autem, ob quam permutatio iſta concedatur, eſt, ne de more hæreditatis paternæ ad paganiſmum iterum delabatur. Sed hoc tantùm licet, quamdiu nondum in poſſeſſionem ejus venerit: ubi ſemel poſſedit, nefas eſt: nam ſic ex rebus idololatricis quæſtum caperet.

ח צורות שעשאום גוים לנוי מותרין בהנאה וצורות שעשאום לעבודת כו"ם אסורין כיצד כל הצורות

VIII. Imagines à gentilibus ornatus cauſſa factæ, licitæ ſunt ad quæſtum; prohibitæ, quæ cultus ergo fabricatæ. Quemadmodum

הנמצאים בכפרים אסורים בהנאה מפני שחוקתם של עבודת כו"ם הן עשויין והנמצאות במדינה אם היו עומדין על פתח המדינה והיה ביד הצורה צורת מקל או צפור או כדור או סייף או עטרה וטבעת חוקתו שהוא לעבודת כו"ם ואסור בהנאה ואם לאו הרי הוא בחוקת לנוי ומותר.

& omnes imagines in pagis repertæ ſunt ad quæſtum illicitæ, quia ſolent eæ ad cultũ fieri. Quæ verò inveniuntur urbium portis impoſitæ; ſi in manu fuerit forma virgæ, vel avis, vel pilæ, vel gladii, vel coronæ, aut annuli; arguuntur eo ad cultum factæ, eoque illicitæ ſunt ad quæſtum. Sin minus, colligitur ornatus cauſſa factas, eoque ſunt licitæ.

Quia ſolent eæ ad cultum fieri.] שחוקתן של עכו"ם הן עשויין. De voce חזקה conſule Davidem de Pomis. Iuriſdictionem & poſſeſſionem denotat. Item conſuetudinem & receptum morẽ. unde מעמידין את האדם על חוקתו *ſtatuunt hominem ſuper conſuetudinem ſuam.* i.e. judicant eum על מעשיו הטובים או הרעים שהחזיק בם ימים רבים *ſecundum opera bona aut mala, quibus aſſuevit, multo tempore.*

Vrbium portis impoſitæ.] Mos is Orientis videtur, ut Deum tutelarem portis urbium imponerent. Sinenſes hodieque ſimulachrum Dei imponere iis teſtis Gonzalus Mendoza de Sinenſium moribus lib. 11. cap. 11. Exiſtimat autem Maimonides, ſimulachra publico loco collocari ad cultum.

Si in manu fuerit forma virgæ.] Colligit hic Maimonides indicia, unde quis conjicere poſſit, utrùm ſimulachra ad cultum, an ſolùm ad ornatum facta ſint. Primo loco virgæ meminit: de qua in Gemara Aboda zara cap. 1. §. 1. מקל שרודה את עצמו תחת כל העולם כולו כמקל *virga, quæ dominatur toti mundo, ut ſceptrum.* Ita enim hæc transferenda ſunt. Nam, ut ait Raſchi in notis לשון גנאי נקיט כלומר שרודה על כל *verbis ignominioſis,* (ſeu ad contemtum) *utitur, & vult, quæ dominatur ſupra omnem.* i.e. cum Gemara vellet dicere, מקל שרודה על כל העולם dixit contemtu idoli, שרודה את עצמו תחת כל העולם. Nam alioqui hæc conſtructio non ſatis ſit congrua.

Vel avis.] Nam, ut in v. Æn. ait Servius, *nulla avis caret conſecratione, quia ſingulæ aves numinibus ſunt conſecratæ.* Solitum quoq; Homero,

Deos

Deos avibus comparare: unde Euſtath. ad Il. 11. Συνήθες τῷ ποιητῇ ὄρνισιν ἐξομοιοῦν τοὺς παρ' αὐτῷ Θεούς, καὶ ἐστὶ τοῦτο σεμνότερον. οἰκεῖα γὰρ τοῖς οὐρανίοις τὰ ὑψιπέτη. *Conſuetudo eſt poetæ, avibus aſſimilare, quos pro Diis habet. Eſtque hoc iis dignius: quia altivolantia ſunt cœleſtibus propria.* Hinc & Porphyrius ſtellis aves immolandas exiſtimavit. Et Ægyptii, teſte Oro Apolline, Θεὸν βουλόμενοι σημῆναι, ἱέρακα ζωγραφοῦσι. *Volentes ſignificare Deum, accipitrem pingunt.* Et apud Euſebium lib. 1. de Præparatione Euangelica cap. ult. legas: Ζωροάστρης δὲ ὁ Μάγος ἐν τῇ ἱερᾷ συναγωγῇ τῶν Περσικῶν φησὶ κατὰ λέξιν: Ὁ δὲ Θεός ἐστι κεφαλὴν ἔχων ἱέρακος. *At magus Zoroaſtres ad verbum ſic ait in ſacris collectaneis de rebus Perſicis: Deus verò caput habet accipitris.* Complexus igitur hoc avis vocabulo Maimonides videtur Deos iſtos, quibus avis appingeretur. Vti Iovem, cui aquila; Minervam, cui noctua; Iunonem, cui pavo; Apollinem, cui corvus, appingi ſolebat. At in Gemara Aboda zara cap. III. §. I. cauſſa redditur, quid avis imago apud idolum notet מתופש את עצמו תחת כל העולם כולו כצפור. *quæ occupat totum mundum, ut avis*: ad verbum, *quæ occupat ſeipſam ſub toto mundo, ut avis.* Sed mens eſt, quæ, ut avis, alas ſuas extendit ſuper mundum, eumq; velut protegit. Nam, ut ſuprà notavi, לשון גנאי, ad contemtum eſt prolatum. Sed non intellexit Autor Gemaræ, quid ſibi avis vellet, quæ ſtatuis ſolebat adjungi.

Vel gladii.] Qui non Marti modò ſacer, ſed etiam Themidi erat: ut Clemens Alexandrinus teſtis Admonitione ad gentes. Vbi quatuor ejus Deæ arcana refert ſymbola; origanum, lucernam, enſem, & pectinem, ſive τὸ αἰδοῖον γυναικεῖον.

Vel pilæ.]Fortaſſis Fortunã deſignat, aut Iovem; qui, ut orbis Dominus, cũ globo pingi ſoleat. Vnde Gemara loco ſupra citato כדור מתופש את עצמו תחת כל העולם כולו ככדור *Quæ complectitur totum mundum, ut globus.*

Vel coronæ.] Bacchum conſtat coronatum fingi, ut eum forſitan ſignet. Niſi potius capiendus Iupiter, rex hominumq; Deumque. Sanè corona hic, ut ſignum imperii, ponitur; uti eſt in Gemara AbodaZara cap. III. §. I. Nam inquit eſt כעטרת כלב *ut corona canis.* Vox *canis* uſurpatur pro מלך *Rex*, per contemtum; ut notat ibidem Raſchi. Nec corona ſolùm Deorum erat: ſed coronati quoque, qui Deos colerent. Vnde Lucian. de Dea Syria: Βωμὸς ἔστεπται ἀεί, καὶ θυώματα ἔχει. πολλοὶ δὲ καὶ ἑκάστης ἡμέρης καί σφεας εὐχὴν ἐς αὐτὸν νηχόμενοι, στεφανηφορέουσι. *Ara ſemper coronata eſt, & ſuffitus habet: multique ſingulis diebus eo natantes ad precandum coronas ferunt.* Hunc coronarum uſum gentilibus objectãt

Iuſtinus Martyr in Apologia, ut alios taceam. Sed & victimæ coronari ſolitæ. Maro 11. Æn.

Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.

Et ibidem de Minervæ ſimulachro:

Virgineas auſi divæ contingere vittas.

ט צלמי כו״ם הנמצאים מושלכים בשוקים או בתוך הגרוטאות הרי אלו מותרין ואין צריך לומר שברי צלמיהן אבל המוצא עבודת כו״ם או רגלה או אבר מאבריה מושלך הרי זה אסור בהנאה הואיל וידע בודאי שזה האבר מן הצורה הנעבדת הרי היא באיסורה עד שיודע לו שהגוים בטלוה:

IX. Imagines idololatricæ, quæ abjectæ in plateam, vel inter ſcruta reperiuntur, licitæ ſunt: nec dicere opus, ea eſſe idolorum fragmenta. Sed cum invenitur manus idoli, aut pes, aut aliud quodlibet è membris, quæſtum inde facere eſt nefas: quandoquidem certò conſtat, eſſe membrum imaginis, cui quondam cultus præſtitus ſit. Eoque vetitum, uſque dum conſtet, (idolum) à gentilibus eſſe abolitum.

Imagines idololatricæ, quæ abjectæ in plateam.] Imagines in plateam conjectæ, aut inter ſcruta repertæ, licitæ ſunt; quia duplex in iis dubitatio eſt: prior, utrum unquam cultæ fuerint, (nam potuere ornatus tantùm cauſſa fieri) altera utrùm per contemtum à gentilibus ſint abjectæ. At imago ſtellæ, aut planetæ, vel membri ejus, quamvis projecta ſit, vetita eſt: quia tales tantum cultus causâ fiunt. Eoque una modo dubitatio eſt, an à gentilibus per contemtum, & quaſi indignæ religione, rejectæ ſint.

Nec dicere opus.] ואין צריך לומר phraſis Rabbinica, quam Latinè expreſſeris: *Manifeſtius eſt, quàm ut admoneri oporteat*: vel, *Hinc, utut non dicatur, ſequi quiſque videt*, &c.

י המוצא כלים ועליהן צורת חמה ולבנה ודרקון אם היו כלי כסף וזהב

X. Si inveniantur vaſa imagine Solis, Lunæ, vel draconis ſignata, eaq; ſint argentea, vel aurea: vel (ſi reperiantur ſic ſignata) veſtimenta coc-

או בגדי שני או שהיו חקוקי׳ על הנזמים ועל הטבעות הרי אלו אסורין ועל שאר הכלים מותרין מפני שחוקתן לנוי וכן שאר הצורות הנמצאות על כל הכלים חוקתן לנוי ומותרין׃

ta coccinea, aut monilia, aut ita cælati annuli: ea prohibita ſunt. Cætera vaſa licet habere, quia ad ornatum fieri ſolent. Vti & reliquæ imagines, quæ vaſis imprimuntur, quia id ornatus cauſſa fit, pro licitis habentur.

Si inveniantur vaſa, &c.] Eo prohibita vaſa imagine ejuſmodi inſignita, quia illis libari Deo illi, vel heroi, cujus imaginem haberent, ſoleat. Hujuſmodi crateres vel ſcyphos dixere *ſigillatos*. In quibus religionem poſuiſſe gentiles, ſatis indicat hoc Ciceronis VI. in Verrem: *Appoſuit patellam, in qua ſigilla erant egregia: iſte continuò, ut vidit, non dubitavit illud inſigne penatium hoſpitaliumque Deorum, ex hoſpitali menſa tollere.* Porrò non Deorum modò, ſed heroum quoque imaginem aut geſta in ſcyphis, quibus libare mos Diis, cælari ſolere, indicat Statius Papinius lib. I. Theb. verſ. 540.

-----Pateram famulos ex more popoſcit,
Qua Iaſides libare Deis ſeniorque Phoroneus, Aſſueti.

Cui pateræ Perſei geſta inſculpta erant. Verùm non arbitror, Hebræos putâſſe tales ſcyphos eſſe illicitos: niſi heroes illi in Deorum eſſent numerum relati.

Imagine Solis, vel Lunæ.] Nec tamen vas illicitum, cuicumque Solaris circulus vel Lunaris inſculptus: ſed, ut Maimonides ipſe explicat in Miſnaiot, ſi ex gentilium ritu id fiat: ut, ſi Sol, vel Apollo, exprimatur currui inſiſtens, aut cum capite radiis cincto: cujuſmodi annulos plurimos cernere eſt in Dactyliotheca Abrahami Gorlæi.

Vel draconis.] Draco in Aboda Zara cap. III. dicitur eſſe figura ſerpentis, collo tenus, ſquammoſi, inſtar piſcis. Draconem autem divinitatis fuiſſe ſymbolum, vix ulli puto ignotum.

Veſtimenta coccinea.] Ab Hebræis in Rabot traditum eſt, Mardochæum eò ſe Hamani proſternere noluiſſe, quia veſtis ejus intextam haberet falſi Dei imaginem. Sed hoc ſimilibus eorum commentis accenſendum. Solere tamen gentiles, etiam Deorum geſta veſtibus eorum intexere, vel argumento erit Palladis ille peplus, quem Maro, vel alius, in Ciri deſcribit.

Moni-

Monilia.] Monilia à fronte uſq; ad nares dependentia. Hieronymus in Ezech. XVI, 12. *Verbum Ebraicum NEZEM, excepto Symmacho, qui interpretatus eſt, ἐπιῤῥίνιον, omnes inaurem tranſtulerunt: non quo inaures ponantur in naribus, quæ ex eo, quòd de auribus pendeant, inaures vocantur: ſed quo circulus in ſimilitudinem factus inaurium, eodem vocabulo nuncupetur. Et uſque hodie inter cætera ornamenta mulierum, ſolent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus.*

Cætera vaſa.] Omnia, inquit, vaſa, præter aurea, & argentea. Sed quid ſi eadem imago in fictilibus? Nam & iſtorum uſus in ſacris; præſertim apud priſcos Romanos. Imò & in Codice Aboda Zarà cap. II. 9. 4. inter ea, unde fructum capere nefas ſit, reponuntur חרס הדרייני *fictilia Hadriani:* quæ puto vaſa fuiſſe, quibus Hadrianus, vel Cæſares Romani, uterentur ad libandum Diis vinum.

יא עכו"ם ומשמשיה וכל התקרובת שלה אסורין בכל שהן כיצד עבודת כ"ום שנתערבה בצורות של נוי אפילו אחת בכמה אלפים יוליך הכל לים המלח וכן אם נתערב כוס של עבודת כו"ם בכמה כוסות או חתיכה מן הבשר שנתערבה בכמה חתיכות יוליך הכל לים המלח:

XI. Idolum, omniaque eò pertinentia, & quicquid ei oblatum, omnino prohibetur: uti ſi idolum imaginibus ornatus cauſſâ factis immiſtum fuerit; quamvis unum inter multa millia ſit; omnia in mare mortuum præcipitantur. Sic quoque ſi calix idololatricus magno calicum numero, vel fruſtum carnis multis fruſtis additum fuerit; cuncta in mare mortuum projici oportet.

Quamvis unum inter multa millia ſit, omnia illa.] Cur ita ſtatuatur, cauſſa eſt iſta, quòd fruſtum idolorum cultui deſtinatum, ſi aliis permiſceatur, illa etiam contaminet: præſertim cum diſcerni non poſſit à cæteris, eóque grave ſit periculum, ne pro licito comedatur, quod edere eſt nefas.

יב וכן עור לבוב שנתערב בכמה עורות הכל אסור בהנאה עבר ומכר

XII. Itidem ſi pellis perforata pellibus ſit aliis admixta, uſus omnium earum eſt interdictus. Si quis

עבודת כו"ס או אחד ממשמשיה או תקרובת שלה הרי הדמים אסורין בהנאה ואוסרין בכל שהן כעבודת כו"ס שנאמר והיית חרם כמוהו כל מה שאתה מביא מעבודת כו"ס ומכל משמשיה ותקרבתה הרי היא כמוה:

quis adverſus legem idolum, aut aliquid ejus cultui inſerviens, vel quod ei offeratur, vendiderit: contracti inde uſus quantacunque ſumma fuerit, haut minùs quàm idolum ipſum, prohibetur. Quia dicitur: * *Et erit anathema, ſicut ipſe.* Quicquid ex idolis, vel ejus cultui inſervientibus ſumitur, item oblationes ejus, inſtar idoli habentur.

Pellis perforata.] De qua dictum §. 3.
Si quis adverſus legem vendiderit,&c.] Hauſtum ex 11. cap. Kiduſin.

יג עבודת כו"ם או אשרה שנשרפה אפרה אסורה בהנאה וגחלת של עבודת כו"ם אסורה והשלהבת מותרת מפני שאין בה ממש:

XIII. Vſus cineris ex idolo, aut luco combuſto, prohibitus eſt. Pruna quoque idololatrici cultus vetita eſt. Flamma autem conceſſa: ut cui nihil inſit ſolidi.

Pruna quoque idololatrici cultus vetita eſt.] Vide Tractatum Thalmudicum יום טוב Iom tob cap. v. §. 5.

יד ספק עבודת כו"ם אסור ספק ספקה מותר כיצד כוס של עבודת כו"ם שנפל באוצר מלא כוסות כולן אסורות מפני שעבודת כו"ם וכל משמשיה אסורין בכל שהן פירש כוס אחד מן התערובת ונפל

XIV. Ea, quæ ſuſpicio eſt ad idololatricum cultum pertinere, prohibita ſunt. Sed licita, de quibus ſuſpicio eſt, ea ad illud pertinere, de quo ſuſpicio eſt. Exempli gratiâ. Si calix idololatrici cultus inciderit in capſam aliis calicibus plenam, cuncti ſunt prohibiti; quia idola, & quæcunque cultui eorum inſerviunt, interdicuntur, quanta-

 cun-

לכוסות שניים הרי אלו מותרין׃

cunque fuerint. Si quis vero unum ex mixtis illis calicibus deſumſerit, atque is (infortunio) in calices ſecundarios inciderit, hi erunt conceſſi.

Sed licita, de quibus ſuſpicio.] Diſputant VIII. cap. Zebachim Rab, & R. Simeon: ille licitum contendit, hic illicitum, uſque ad finem mundi.

טו טבעת של עבודת כו״ס שנתערבה בכמה טבעות ונפלו שתים מהן לים הגדול הותרו כולן שאני אומר אותה הטבעת היתה בכלל השתים נתערבה במאה ונתחלקו ארבעים למקום אחד וששים למקום אחר ונפלו הארבעים כולן לטבעות אחרות כלן מותרות שאני אומר אותה הטבעת האסור׳ ברוב היא נפלו הששים לטבעות אחרות כולן אסורות׃

XV. Si annulus idololatricus aliis multis annulis fuerit permiſtus, ac duo eorum in mare magnum inciderint; omnes liciti ſunt: quia dicere liceat, annulum illum idololatricum fuiſſe alterum illorum, qui mari inciderint. Si mixtus fuerit annulis centum; atque iſti dividantur in partes duas, ita ut hinc ſint annuli XL, inde LX; XL autem annuli miſceantur aliis ab illis ſexaginta: univerſi iſti erunt conceſſi; quia dicere poſſis, annulum vetitum eſſe in parte majori. Sed ſi LX illi in alios, atque alios; & hi, & iſti, ſunt illiciti.

Si annulus idololatricus.] Quæritur, cur ſi ex ſenis annulis, in quibus unus ſit idololatricus, duo in mare ceciderint, quatuor ſalvis; præſumatur, ex duobus deperditis, non item ex quatuor ſalvis, eſſe idololatricum illum; utcumque exiſtimari poſſit, potius eſſe in numero majori, quàm minori: & tamen, ſi ſeni ſint annuli, quorum unus idolorum cultui dicatus; atque hi in duas dividantur partes inæquales, ita ut hinc duo ſint, inde quatuor; præſumatur annulum idololatricum potiùs eſſe in parte majori; eóque pars minor, hoc eſt ea, in qua duo annuli, pro licita habeatur. Nempe eo ſpectâſſe videntur, quòd in ſuſpicione

prima

prima debeat ſiſti, ne ſuſpicio ſuſpicionem gignat, & illa aliam, atque aliam, & ita in infinitum. At cùm è ſenis annulis duo non dico, in fluentum, aut puteum, unde aliqua eos recuperandi ſpes; ſed in mare Mediterraneum vel Oceanum prociderint, unde ſpes recipiendi nulla; ſuſpicio eſt, in duobus illis deperditis annulis etiam fuiſſe idololatricum. Quid ergo, poſtquam ſuſpicio eſt, annulum illum fortaſſe non amplius eſſe in rebus humanis, ita ut inde nemo poſſit inquinari, etiam aliam concipiamus ſuſpicionem, quaſi ſit in annulis ſalvis, eóque uſus eorum ſit interdictus? Diſpar verò ratio, ſi omnes annuli ſint ſalvi. Nullâ enim ratione tum evitaveris, quin ſi annulos in duas dividas portiones, & hic unam, & alter alteram obtineat partem; alteruter inde fructum capiendo, delinquat. Quare hic ita judicatum, in alterutra ſolùm parte eſſe poſſe: ac veriſimilius videri, ineſſe majori parti, quàm minori; eóque portionem, ubi quatuor, non eſſe licitam; at licitam eſſe partem, ubi duo ſolum; in qua idololatricum illum eſſe, minus fiat veriſimile.

יו האשרה בין שהיתה נעבדת בין שהיתה עבודת כו"ם מונחת תחתיה אסור לישב בצל קומתה ומותר לישב בצל השרינים והעלים שלה ואם יש לו דרך אחרת אסור לו לעבור תחתיה ואם אין שם דרך אחרת עובר תחתיה כשהוא רץ:

XVI. Si vel arbor ipſa culta fuerit, vel poſitum ſub ea idolum; in umbra trunci ejus conſidêre prohibemur: at (ſub umbra) foliorum & ramorum licet. Si via ſit alia, tranſire ſub ea nefas: ſin alia deſit, curſim ſub ea tranſeundum.

Si vel arbor ipſa culta fuerit.] אשרה hic pro arbore ponit, quod alioqui ἄλσος ſeu lucum notat. Notum, & arborem unicam ſacrari ſolere: unde de platano ſic Theocritus in Helenæ epithalamio:

Γράμματα δ᾽ ἐν φλοιῷ γεγράψεται, (ὡς παριών τις
Ἀν γνοίη) Δωριστί, Σέβου μ᾽· Ἑλένας φυτὸν εἰμί.
Literæ verò in cortice ſcribentur, (ut quis præteriens
Legat) Doricè: Venerare me: nam Helenæ arbor ſum.

In umbra trunci ejus conſidêre prohibemur.] Hæc, & quæ deinceps ſequuntur, iiſdem propè verbis leguntur in Aboda Zara cap. III. Sed quod dicitur, nefas eſſe, ut ſub umbra ejuſmodi arboris ſedeamus, id

non videtur ratione ullius ponderis niti. Siquidem Maimonides ſuprà dixit, flammam ignis, idolorum honore accenſi, licitam eſſe, מפ׳ שא״ב ממש *quia ſubſtantia caret*. Quanto igitur magis umbræ uſus conceſſus! Nam flamma eſt fumus accenſus. At fumus eſt corpus, etſi imperfectè mixtum. Vmbra autem non eſt corpus: unde poeta, * *Prenſantem nequicquam umbras*. Sanè umbra non eſt aër lumine carens, ut quidam definiunt (ſi enim aër genus ſit, corpus erit) ſed eſt privatio, vel imminutio luminis in aëre ex opaci corporis objectu.

* Georg. 4.

יז אפרוחים שקננו בה ואין צריכים לאמן מותרין והאפרוחים והביצים שצריכין לאמן אסורין שהרי האשרה כמו בסיס להן והקן עצמה שבראשה מותר מפני שהעוף מביא עציו ממקום אחר נטל ממנה עצים אסורין בהנאה:

XVII. Pulli in ea nidificantes, ſi matris non amplius indigi, liciti ſunt: ſin pulli matris egeant, hi, uti & ova, prohibentur: quia arbor iis eſt quaſi baſis, ſive fulcimentum. Nidus, qui in ejus eſt cacumine, licitus habetur; quia materies ejus aliunde apportata. Nam ſi ex arbore ea fuerit, prohibetur.

Pulli in ea nidificantes liciti ſunt.] Sumtum ex III. cap. Metila. Extendebat gentilium ſuperſtitio ſeſe ad ipſas aves uſque. Itaque in templis nidificantes violare, aut inde tollere, nefas erat. Vnde apud Herodot. cum Ariſtodicus in templum, quod in Chio erat, veniens, nidos, & aves illic nidulantes abriperet; audivit vocem ex adyto: Ἀνοσιώτατε ἀνθρώπων, τί τάδε τολμᾷς ποιέειν; τοὺς ἱκέτας μου ἐκ τοῦ νηοῦ κεραΐζεις. *Impiiſſime mortalium, quomodo audes ſupplices meos ex templo diripere?* Ergo cenſebantur aves tunc, ut ſupplices; & templum iis, ut aſylum erat. Ac par ratio in arboribus ſacris.

יח הסיק בהן את התנור יוצן ואח״כ יסיק בעצים אחרים של התר ויאפה בו את הפת אפה בו את הפת ולא צננו הפת

XVIII. Si quis arboris talis materiem furno impoſuerit, frigefieri eum patietur: nec priuſquam lignis licitis denuo calefecerit, panem coquet. At ſi panis coctus, priuſquam furnus frigefactus, panis u-

אסורה בהנאה נתערבה
באחרות יוליך דמי אותה
הפת לים המלח כדי שלא
יהנה בה ושאר הככרות
מותרין:

nis uſus interdicitur. Quod ſi panis ejuſmodi aliis permixtus fuerit: contractum inde æs projicietur in mare mortuum, nequa inde capiatur utilitas: cæteri tamen panes ſunt conceſſi.

Si panis coctus, &c.] Ex Veneta majori, verba hæc, quæ typographi culpa in minori deſiderantur, ſupplevimus: אפה בו את הפת
In mare mortuum.] Iam diximus de eo §. v.

יט נטל ממנה כרכר
וארג בו את הבגד
אסור בהנאה נתערב
בבגדים אחרים יוליך דמי
אותו הבגד לים המלח
ושאר כל הבגדים מותרין
ומותר ליטע תחתיה ירקות
בין בימות החמה שהן
צריכין לצל בין בימות
הגשמים מפני שצל
האשרה שהוא אסור עם
הקרקע שאינה נאסרת
גורמים לירקות אלו לצמוח
וכל שדבר אסור ודבר
מותר גורמין לו הרי זה
מותר בכל מקום לפיכך
שדה שזבלה בזבל עבודת
כו"ם מותר לזרוע אותה
ופרה שפטמה בכרשיני עבודת כו"ם תאכל וכן כל כיוצא בזה:

XIX. Si radio quis ex ea arbore ſumto texuerit, uſus veſtis ex (tela) iſta prohibitus eſt. Si veſtibus ſit aliis permixta, pecunia (inde acquiſita) projiciatur in mare mortuum: cæteræ tamen veſtes ſunt conceſſæ. Permiſſum autem eſt olera ſub ea arbore ſerere, tam tempore æſtivo, cùm illa indigent umbrâ; quàm hyberno. Quippe umbra arboris prohibita, & ſolum non vetitum, in cauſſa ſunt, cur ſata proveniant. Quicquid autem ex una re illicita, alteraque licita, producitur, id quovis loco licitum habetur. Ea de cauſſa agrum fimo idololatrico ſtercoratum fas eſt conſerere. Vacca itidem leguminibus idololatricis ſaginata comedi poteſt. Ac par in ſimilibus ratio eſt.

Permiſſum autem eſt olera ſub hac arbore ſerere.] Vide Aboda Zara cap. III.

כ בשר או יין או פרות שהכינום להקריבם לעבודת כו"ם לא נאסרו בהנאה אע"פ שהכניסום לעבודת כו"ם עד שיקריבו לפניה הקריבום לפניה נעשו תקרובת אע"פ שחזרו והוציאום הרי אלו אסורין לעולם וכל הנמצא בבית עבודת כו"ם אפילו מים ומלח אסור בהנאה מן התורה והאוכל ממנו כל שהוא לוקה:

XX. Caro, vinum, aut fructus, non ſunt ad quæſtum interdicta, licet idoli ſint cultui deſtinata, & jam illata ante illud, uſque dum ei necdum ſint oblata. Sin jam illi ſint data, dicata: utcunque dein auferantur, nihilominus perpetuò prohibita ſunt. Itidem quodcunque in delubro idoli reperitur, ſive aqua, ſive ſal fuerit, lege, nequid ex eo lucri petamus, interdicitur. Ac qui aliquid inde comederit, vapulat.

Caro vinum, &c.] Vide Aboda Zara cap. II.

Nequid ex eo lucri petamus.] Nempe ab idolis & vaſis idololatricis, uſque adeo abhorrere oportet, ut abominationes haſce nolimus recipere, inque uſum familiæ convertere: ſed ad deteſtationem noſtram ſignificandam, ea abſumamus flammis; vel aliter perdamus; ne vel memoria eorum ſuperſit.

כא המוצא כסות וכלים ומעות בראש כו"ם אם מצאן דרך בזיון הרי אלו מותרין ואם מצאן דרך כבוד הרי אלו אסורין ·כיצד מצא כוס תלוי בצוארו כסות מקופלת ומונחת על ראשו כלי כפוי על ראשו הרי זה מותר מפני שהוא

XXI. Si quis operimentum, aut vas, aut pecunias idoli capiti impoſitas per contemtum, repererit; his uti licebit. Sin venerationis ergo id factum, prohibentur. Quemadmodum ſi invenerit collo dependentem crumenam, operimentum duplex, aut vas inverſum capiti impoſitum; licita ſunt illa, quia eſt ſpecies contemtus: atque ita in cæteris. At ſi offenderit

דרך בזיון וכן כל כיוצא
בזה מצא בראשו דבר
שכיוצא בו קרב לגבי
המזבח הרי זה אסור :

derit aliquid capiti impoſitum, ſimile ei quod in ara offertur : id interdictum eſt.

כב בד"א בזמן שמצאן
חוצה למקום עבודתו אבל
מצאן בפנים בין דרך כבוד
בין דרך בזיון בין דבר
הראוי למזבח בין דבר
שאינו ראוי כל הנמצא
בפנים אסור אפי' מים
ומלח ופעור ומרקולים כל
הנמצא עמהן בין בפנים
בין בחוצה אסור בהנאה
וכן אבני מרקולים וכל אבן
הנראית שהיא עמו אסורה
בהנאה :

XXII. Cæterùm hæc intelligenda ſunt, ſi extra locum idolorum cultui ſacratum reperiantur. Nam ſi intra ejuſmodi locum inveniantur, ſive cum veneratione (repoſita) ſive per contemtum; ſive item aræ idonea, ſive ſecus; prohibita ſunt, etiam aqua & ſal. Quicquid verò apud Peorem, vel Mercurium, fuerit inventum, ſeu id intra ſit, ſeu extra locum ſacratum: uſus ejus eſt interdictus. Proinde lapis Mercurio ſacer, vel ei appoſitus, prohibetur.

Apud Peorem.] Nam cum credatur ei ſordidis rebus cultum præſtari, ut ſuperius dictum; dijudicari nequit, ecquid honoris ergo, an per ludibrium fecerint.

Vel Mercurium.] Quia nec hic diſcernere poſſis, utrùm lapis appoſitus ſit ex religione, an contemtu.

כג עכו"ם שהיה לה
מרחץ או גינה נהנים בהם
שלא בטובת כוהנם ואין
נהנין בהן בטובתם
היה לה ולאחרים נהנים
בהן אפילו בטובת כוהנם

XXIII. Si delubro fuerit balneum, vel hortus: uti eo licet, dummodo ne pro eo gratiæ agantur ſacerdoti. Cum gratiarum verò actione uti non licet. Sin locus is ſacerdoti cum aliis fuerit communis, etiam gratias agere li-

ובלבד שלא יתן שכר:

re licebit, modò merces nulla detur.

Sin locus is ſacerdoti cum aliis fuerit communis.] Eo tum gratias agere conceditur, quia ſacerdos conſideratur non ut ſacerdos, ſed ut unus è multis.

כד מרחץ שיש בה
עכו"ם מותר לרחוץ בה
מפני שהיא נעשית שם לנוי
ולא לעבודה שנ' אלהיהם
בזמן שנוהגים בהן מנהג
אלהות ולא בזמן שמבזין
אותו כגון זו שהיא עומדת
על הביב והכל משתנין
בפניה ואם היתה דרך
עבודתה בכך אסור ליכנס
בו:

Deut.7.25.

XXIV. In balneo,ubi idolum eſt, lavare ſe permittitur, quia id factum videtur ornamenti, non cultus gratiâ. Nam dicitur, **Deos eorum*: puta quando peragunt coram iis ritus divini cultus, non ubi illos contemnunt. Vti cum idolum inſiſtit canali, & coram eo omnes urinam reddunt. At ſi cultus ejus hac in re conſiſtit, eò intrare ſit nefas.

In balneo,ubi idolum,lavare ſe permittitur.] Aboda Zara cap. III. narratur, R. Gamlielem reprehenſum, quòd ſe lavaret in balneo, in quo Veneris ſtatua eſſet: eumque ad purgationem ſui tria attuliſſe. Primum, quod balneum ad lavandum exſtructum eſſet, & poſtea demum ſtatua ibidem collocata. Deinde,quòd ſtatua ornatus,non cultus cauſſa iſtic loci poſita eſſet. Poſtremo, quod ſtatuæ collocari ſolerent locis iis, queîs cum munditia adorari poſſent; illic autem ablui ſordes, & unumquemque lotium coram ea reddere. Ex his rationibus R.Moſes primam,ut minus prægnantem, omiſit.

כה סכין של עכו"ם
ששחט בה הרי זה מותר
מפני שהוא מקלקל ואם
היתה בהמה מסוכנת הרי
זה אסורה מפני שהוא

XXV. Idolis conſecratus culter,quo jugulantur animalia, licitus eſt,quia perdit.Sin beſtia in vitæ periculo ſit, prohibetur, quia meliorem ejus conditionem reddit: eaque melioratio eſt ex uſu eo-

מתקן והרי זה התיקון מהנאת משמשי עכו"ם וכן אסור לחתוך בה בשר מפני שהוא מתקן ואם חתך דרך הפסד והשחתה מותר:

eorum, quæ ad idola pertinent. Itidem interdictum eſt, eo carnem præſcindere, quia & illud meliorat. Quod ſi præſciderit perdendi & corrumpendi animo, pro licito habetur.

Idolis conſecratus culter, quo jugulantur animalia.] Hujuſmodi erat, qui Romanis *ſeceſpita* dicebatur. Vide, quæ de eo ex Antiſtio Labeone refert Feſtus Pompejus,

פרק שמיני

כל שאין בו תפיסת ידי אדם ולא עשאו אדם אע"פ שנעבד הרי זה מותר בהנאה לפיכך ה הגוים העובדים את ה ההרים ואת הגבעות ואת האילנות הנטועין מתחלתן לפרות ואת המעינות הנובעין לרבי' ואת הבהמה הרי אלו מותרים בהנאה ומותר לאכול אותן הפרות שנעבדו במקום גדילתן ואותה הבהמה ואין צריך לומר הבהמה שהוקצת לעכו"ם שהיא מותרת באכילה בין שהקצוה לעבודה בין שהקצוה להקריבה הרי זו מותרת:

CAPUT VIII.

QVicquid manu prehendi nequit, nec ab homine eſt confectum, utcunque illud colatur, ad uſum nihilominus conceditur. Ac proinde, quos gentiles venerantur montes, colles, arbores primò fructuum cauſsâ plantatas, fontes in publicum fluentes, atque adeo jumenta, etiam ad uſum permittuntur. Atque edere licet fructus in loco, ubi nati, cultos; ut & beſtias. Vnde conſequitur, comedi etiam poſſe animal, idololatricè ſive ad cultum, ſive ad oblationem, ſegregatum.

Quicquid manu prehendi nequit, nec ab homine eſt confectum.] Ratio eſt, quia ea, quæ humano generi utilia ſunt, iniquum fuerit ob quorundam malitiam omnibus eripi. Sic Solis lumine privari non debent pii,

quia illo gentiles abutantur. Huc reſpiciunt, quæ cap. IV Aboda Zara §. 7. leguntur his verbis : שאלו את הזקנים ברומי אם אין רצונו בע"ז למה אינו מבטלה אמרו להן אילו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים אמרו להן אם כן יאבד דבר שאין צורך לעולם בו ויניח דבר שצורך העולם בו אמרו להן אף אנו מחזיקין ידי עובדיהן של אלו שאומרים תדעו שהן אלהות שהרי לא בטלו : i.e. *Interrogarunt ſapientes Romæ, quandoquidem illi* (Deo) *diſpliceret idololatria, cur non aboleret eam : qui reſponderunt : ſi rem mundo non neceſſariam colerent, utique eam deſtrueret : nunc cùm colant ſolem, lunam, ſtellas, ac planetas, cur perderet mundum ſuum propter inſipientes ? Rurſum dixerunt, ſi hoc ita eſſet, perderet ſaltem rem mundo non neceſſariam, relictâ eâ, quæ neceſſaria. Ad hoc reſponſum eſt : imò verò opinio idololatrarum ita confirmaretur: quia & illi dicerent, jam intelligitis illos eſſe Deos, qui non aboliti ſunt.* Ad rationem allatam referre poſſis, quòd talia, & imprimis flumina, fontes, ac ſimilia, publica ſint : unde illud,

—*Vſus communis aquarum eſt.* Ea autem conſtitutio olim Iudæis valde fuit neceſſaria, peregrinantium cauſſa. Etenim poterant per loca arida proficiſci, ubi nulla flumina, ſed tantùm fontes eſſent : Durum ſane iis fuiſſet, in ſiti extrema non poſſe uti aquâ fontis, quia ille conſecratus eſſet ; uti omnes penè fontes ſacri gentilibus erant : quin & amnium capita, ut vel liquet ex illo IV. Georg.

—*Ad extremi ſacrum caput adſtitit amnis.*

Et Horatii iſtoc od. 1. lib. 1. —*Nunc ad aquæ lene caput ſacræ.*

In cauſſa eſt, quod ab aquis alimonia ſit, & incrementum. Quæ res magnum Dei eſt beneficium. Vnde & nationes cultum iis divinum tribuerunt : Ægypti ſub nomine Oſiridos : Romani Græcique ſub nomine Neptuni, Amphitrites, Naiadum, & aliis : Peruani ſub vocabulo Mammacocha.

Edere licet fructus illos in loco, ubi nati, cultos.] Hoc eſt, fructus natos in arbore culta. Nam quamdiu fructus ſunt in arbore, quaſi pars ejus ſunt; ut dum arbor tota colitur, fructus etiam coli videantur. Non injuria fortè adverſari his aliquis dicat, quod cap. VII. §. 17. dictum ſit, homini nefas eſſe vel conſidêre in umbra ſacræ arboris. Nam conſequi inde videtur, multò minùs licere comedere de fructu arboris conſecratæ. Neque enim umbra pars arboris dici poteſt : at fructus in arbore ſunt haut aliter pars arboris, quam embryon pars matris cenſetur. Saltem ſimiliter ea ſe habere, etiam eſt Stoicorum mens : de quibus ſic Plutarchus lib. V. de Placitis Philoſ. cap. XV. Οἱ Στωικοὶ τὸ ἔμβρυον φασὶ μέρος εἶναι τῆς γαστρός· ὥσπερ γὰρ τοὺς καρ-

καρπὺς μέρη τῶν φυτῶν ὄντως πεπαινομένυς ἀποῤῥεῖν, ὕτω καὶ τὸ ἔμβρυον. *Stoici aiunt, fœtum in utero partem eſſe ipſius uteri, non animal: & ſicut fructus arborum partes dicimus, videmusque maturos decidere, ſic & fœtum.* Cenſeo, iſtis non melius occurri, quam ſi dicamus, eo ſpectâſſe Iudæos, quod qui conſideat ſub arbore conſecrata, videri poſſit iſtic hærere cultus ergo. Omnis verò idololatriæ ſuſpicio quoque eſt fugienda. At non facile hæc oritur ſuſpicio, ſiquis fructus edat, quos dixi. Neque enim diſcernere eſt fructus arboris communis: atque ut conſtaret pluribus, ex ſacra arbore diſcerptos, ſatis liquet, ἁπλῶς comedi, ut fructus; non ut ſacræ arboris fructus.

Comedi etiam poſſe animal, idololatricè ſive ad cultum ſ.a.o.ſ.] Quod apud Ægyptiorum antiquiſſimos fieri ſolitum, tradit in Euterpe Herodotus cap. LXV. Νόμος δὲ ἐστι περὶ τῶν θηρίων ὧδε ἔχων, Μελεδωνοὶ ἀποδεδέχεται τῆς τροφῆς χωρὶς ἑκάστων, καὶ ἔρσενες καὶ θήλεαι τῶν Αἰγυπτίων, τῶν παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδέκεται τὴν τιμήν. οἱ δὲ ἐν τῇσι πόλισι ἕκαστοι εὐχὰς τάς δέ σφι ἀποτελέυσι, εὐχόμενοι τῷ θεῷ ὗ ἂν ᾖ τὸ θηρίον, &c. *Conſuetudo eſt, quæ de beſtijs ita habet. Eas ſeorſim ſingulas educandi curam Ægyptij, atque Ægyptiæ, ſuſcipiunt: in quo honore filius patri ſuccedit. His beſtiis unuſquiſque, qui in urbibus eſt, vota perſolvit, ſupplicans illi Deo, cujus ea beſtia eſt.* Addit Maimonides de ſegregatis ad oblationem: quas Romani *hoſtias eximias* dixere. Nam, teſte Macrobio Saturn. lib. III. cap. V. *Veratius in pontificalibus quæſtionibus docet, eximias dictas hoſtias, quæ ad ſacrificium deſtinatæ eximantur è grege; vel quod eximia ſpecie, quaſi offerendæ numinibus, eligantur. Hinc ait: Quatuor eximios præſtanti corpore tauros.*

ב בר"א שאין הבהמה
נאסרת כשלא עשה
בה מעשה לשם כו"ם
אבל עשה בה מעשה כל
שהוא אסורה כיצד כגון
ששחט בה סימן לכו"ם
עשאה חליפין לכו"ם
אסרה וכן חליפי חליפין
מפני שנעשית דמי כו"ם

II. Quod verò jumentum non eſſe prohibitum diximus, id ita capiendum; ſi quis eo nullum fecerit opus, quod ad idoli cultum pertineat. Aliter ſi eſt, qualecunque id opus, prohibitum eo nomine cenſetur. Vt ſi præſciderit ei gulam, vel illud permutârit re quapiam inſerviente cultui idolorum; eâdem fecit, ut ſit interdictum: ac ſimilis ratio, ſi permutatum

בד"א בבהמת עצמו אבל אם שחט בהמת חברו לכו"ם או החליפה לא נאסרה שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו:

illud altero commutetur, quia lucrum eſt ex idoli cultu. Atque hoc accipiendum de proprio jumento. At ſi quis jumentum ſocii ſui idolo obtulerit, vel re idololatricâ permutârit, non propterea inconceſſum erit: quandoquidem nemini id poteſtatis,ut ex licita illicitam rem reddat alienam.

Si præſciderit ei gulam.] Ita vocabulum סימן tranſtuli, quod proprie *ſignum* notat. Quippe factum ex Græco *σημεῖον*. Niſi malis deducere à נסמן *ſignari*, quod in S. Scriptura occurrit. Sed Rabbini quoque סימן aliâ ſignificatione uſurpant. Nam סימנין illis ſunt *gula*, & *guttur*. Alioqui proprio vocabulo *gulam*, ſeu *œſophagum*, nuncupant ושט : *guttur* autem,vel *aſperam arteriam*, per quam vox egreditur, קנה. Vnde in libro כל בו *Kol bò* Halahoth Sechitah, ſeu de jugulatione cap. CVII. וכמה הוא שעור שחיטה שני הסימנין שהן הקנה והושט השחיטה המעולה שיחתכו שניהם לגמרי i.e. *Quæ eſt autem menſura jugulationis? duæ* סימנין *Simain; videlicet œſophagus,& arteria aſpera. Iugulatio perfecta eſt, ut præſcindant penitùs utramque.* Proinde perfecta eſt, cùm œſophagus, & arteria aſpera, abſcinduntur: imperfecta, cùm סימן *alterutrum*, i.e. gula, vel guttur præſcinditur.

ג המשתחוה לקרקע עולם לא אסרה חפר בה בורות שיחין ומערות לשם כו"ם אסרה מים שעקרן הגל והשתחוה להן לא אסרן נטלן בידו והשתחוה להן אסרן אבני הר שנדלדלו ועבדן במקומן מותרות שהרי אין בהן תפיסת ידי אדם:

III. Qui ſe proſternit humi, non eo illicitum ejus uſum facit: qui in ea puteos, foveas, vel antra idolorum gratiâ fodit, illicitam efficit. Qui aquas, quas fluctus expulit,ſe incurvando honorat, non eo illicitas reddit: quas tamen manu ſuſtulerit, atque ita fuerit veneratus, illicitæ erunt. Saxum ingens monte erutum, ſi colatur, ubi ſitum fuit,non eo ſit illicitum, quandoquidem manu nequit attolli.

Qui

Qui ſe proſternit humi.] קרקע עולם proprie verteris, *humum mundi*, & denotatur humus, qualis natura eſt; non teſtis aridis ſtructa ac pavita, non lateribus, aut ſilicibus, aut ligno ſtrata, multoque minus pavimentum teſſellatum, muſivum, vel aſarotum.

Qui aquas, quas fluctus expulit.] Puta ſi alliſu maris vel amnis quicquam in littore vel ripa ſit relictum, ac ab reliquis aquis ſecretum.

Saxum ingens monte erutum.] דלדל eſt *infirmari*, *ſuſpendi*: unde אבן נדלדל lapis emotus, aut qui ſua ſponte à monte recedens hiatum facit, vel ruinam minatur, nec ſatis firmus conſiſtat. Habes hoc tertio cap. Aboda Zara.

ה ישראל שוקף לבינה להשתחות לה ולא השתחוה לה ובא גוי והשתחוה לה אסורה בהנאה שוקיפתה מעשה וכן אם זקף ביצה ובא גוי והשתחוה לה אסורה חתך דלעת וכיוצא בה והשתחוה לה אסורה השתחוה לחצי הדלעת וחצי האחר מעורה בו הרי זה אסור מספק שמא זה החצי כמו יד לחצי הנעבד:

IV. Si ab Iſraelita lapis fuerit erectus animo eum colendi, necdum tamen adoraverit; attamen gentilis acceſſerit, qui ſe illi incurvârit: lapidis illius uſus eſt interdictus; quoniam erectio ipſa opus eſt malum. Itidem ſi ovum conſtituerit, atque id coluerit gentilis; uſus ejus eſt interdictus. Si diſſciderit cucurbitam, vel ſimile quippiam, ſeque ei incurvârit; uſus eſt illicitus. Si dimidiam adorârit cucurbitam, necdum ab altera parte abſciſſam; etiam alterius partis uſus eſt prohibitus; quia ea cultæ partis baſis ac fulcimentum videtur.

Si ab Iſraelita erectus fuerit lapis.] Supra cap. VII. §. 4. vidimus, idola gentilium, ſimulatque conſummata ſint, illicita dici: at Iſraelitarum non antequam culta ſint. Vnde quæri poſſit, cùm autor §. 2. hujus capitis dixerit, in nullius eſſe poteſtate, ut res aliena ex licita fiat illicita; cur hoc loco lapis ab Iſraelita erectus, ſi ſolus gentilis tum adoret, nihilominus prohibitus dicatur. Ratio autem eſt, quia eo ipſo actu erigendi Iſraelita videtur oſtendiſſe gentili, hanc ſuam eſſe voluntatem, ut colatur.

Si ovum conſtituerit,&c. ſi diſſciderit cucurbitam.] Poſterius hoc petitum ex Holin cap. IV. Non videntur autem hæc exempla de ovo, & cucurbita, à Maimonide eò allata, quia gentiles ea colerent: ſaltem nihil tale reperio; eoque cenſeo eſſe, quam dicunt Synecdochen ſpeciei, certo poſito pro incerto; ut dijudicari de cæteris poſſet. Quemadmodum juriſperiti ſubinde caſus proponunt, de quibus dubites, an eveniant.

ה אילן שנטעו מתחלה שיהא נעבד אסור מהנאה וזו היא אשרה האמורה בתורה היה אילן נטוע וגדעו ופסלו לשם כו״ס אפי׳ הבריך והרכיב בגופו של אילן והוצי׳ שריגי׳ כורת את השריגים והם אסורו׳ בהנאה ושאר האילן מותר:

V. Arbore plantatâ cultus cauſſâ uti eſt nefas. Ac hujuſmodi eſt lucus, de quo Lex loquitur. Si arborem quiſpiam ad cultum idoli putaverit, vel inciderit, quamvis propago ſit, & trunco inſerta, unde rami pullulent, non tamen ſurculis illis præciſis uti licebit: reliqua verò arbor non eſt interdicta.

Arbore plantata, &c.] Sententia eſt, Arbor non redditur illicita, niſi cultus cauſſa fuerit plantata. Sed quid ſi arbor quidem non fuerit plantata ad cultum idoli: verùm fuerit reciſa pars, ac ramus alius ejus loco ſit trunco inſertus ad idoli cultum: hoc eſt; ut fructus inde provenientes huic vel illi idolo offerantur? Ad hoc reſpondet Maimonides, ſurculos quidem illos, ut Tertulliani voce utar, ita propaginatos, atque item fructus in iis creſcentes, eſſe interdictos: at verò conceſſum eſſe truncum arboris, quia illa primitus non fuit idolatriæ ergo plantata.

Quamvis propago ſit, & trunco inſerta.] הבריך ברך unde David de Pomis interpretatur טמן בעפר נצר של גפן והוציא ראש הגפן במקום אחר *Abſcondere ſub terra ſurculum vitis, ita ut alio loco ex terra ſeſe referat.* הרכיב eſt *inſerere, componere*: unde הרכבה inquit idem David de Pomis, שמרכיבין שני מיני אילנות יחד cùm diverſi generis arbores inſerendo conjunguntur. Hinc illud, אין מרכיבין עץ מאכל על גבי עץ מאכל *Non inſerunt arborem fructiferam arbori fructiferæ.*

VI. Ita

ו וכן המשתחוה לאילן אע״פ שלא נאסר גופו של אילן כל השריגים והצלים והלולבין והפרות שיוציא כל זמן שהוא נעבד הרי אלו אסורין בהנאה:

VI. Ita & cum quis adorat arborem; quamvis ejus truncus non ſit prohibitus; omnes tamen ſurculi ejus, folia, flores, & fructus, quamdiu ea colitur, ratione uſus interdicuntur.

Adorat arborem.] Quod à Peruanis fieri, teſtis Ioſephus Acoſta lib.v. cap.11. Niſi forte id de vulgo verius, quam prudentioribus: uti Ægyptii porrum, ac cœpe, dicuntur invocâſſe; qui tantum ea, ut Deorum ſymbola, venerati.

ז אילן שהיו גוים משמרין את פרותיו ואומרים שהם מוכנים לעשות שכר לבית כו״ם פלוני׳ ועושין מהן שכר ושותים אותו ביום אידם הרי זה האילן אסור בהנאה מפני שסתמו שהוא אשרה ולפיכך עושין בפרותיו כך שזו היא חוקה של אשרה:

VII. Arbor ſit, cujus fructus cuſtodiant gentiles, dictitantes eos ſervari ad faciendum inde potionem pro hujus, vel illius idoli delubro: ſi de potione ex iis confecta biberint die feſto; uſus illius arboris interdicitur. Hoc enim quodammodo indicio eſt, arborem illam idolo eſſe ſacratam, eoque fructus ejus uſui eſſe juxta ritum, qui eſt in lucis.

Quia hoc quodammodo indicio eſt.] מפני שסתמו שהוא אשרה *quia hoc ſubindicat lucum eſſe*. Mens Maimonidæ eſt: Si qua arbor ſit, ex cujus fructu ſe gentiles dicant potionem facere, ut bibant eam die feſto: his verbis (tametſi non nominent diſertim arborem ſacratam idolo) ſatis innui, eam arborem idololatriæ cauſsâ plantatam eſſe, & talem, quæ inter eas ſit, quas vocabulum אשרה complectitur. Eo autem ſignificatur, tum arbor unica falſo numini dicata: tum ſylva ſacra, quam lucum dicimus. סתם, quod hic Auctor uſurpat, David de Pomis exponit, כשאדם מזכיר איזה ענין או שם ואינו מבאר על איזה ענין הוא מדבר אמרו עליו. סתם פי׳ שהדבר סתום ואינו מבואר אלא שנתנו בו כלל, i. e. *cùm aliquis meminit alicujus rei, aut nominis, nec tamen diſertè explicat, quâ de re loquatur:* (interpretes)

pretes) *dicere ſolent,* סתום,*Senſus eſt, rem illam innui, non autem diſertim expreſſam eſſe.* Nimirum dupliciter aliquid indicatur, vel diſertim & apertè, vel obſcuriùs, & ſic, ut potius inde colligatur. Vti hic, cum ex effecto de cauſſa conjicitur. Nam ait, ſi ex fructu arboris gentiles parent potionem, collige eam arborem illicitam eſſe, & plantatam eo fine, ut idolis ſacra eſſet. Addit David de Pomis, hujus tropi ſpeciem eſſe, cùm נהר ſeu *flumen*, ponitur pro Euphrate : i.e. genus pro individuo aliquo, *καθ' ἐξοχὴν.*

Iuxta ritum, qui eſt in lucis.] עושין בפירותיו כך וזו היא חקה של אשרה *Faciunt cum fructibus ejus juxta ſtatutum lucorum.* Cenſet Maimonides, gentiles fructibus arborum, quæ ſacræ eſſent, uſos ad exprimendum liquorem, quem die feſto biberent. Quod non temere alibi legas. At conſtat, plerumque lucos fuiſſe ex glandiferis & infructuoſis arboribus : nimirum quercu, ilice, abiete, fago, & aliis id genus. Nec obſcura ejus ratio eſt, quandoquidem arbores hæ ſunt longiſſimæ, & umbras faciunt denſiſſimas; unde arbores fructiferas, *καλάς*, ſed infructiferas *μακράς* Homerus vocavit. Nihil autem ad majeſtatem arborum perinde facit, quàm earum proceritas; unde arbitror, vix aliis lucos conſtitiſſe. Maximè verò, cùm lucum violare crimen tantum fuerit apud gentiles; quis credat, frugiferas arbores fuiſſe? quando eæ multos illecturæ erant ad decerpendos fructus; atque id ubi fiat, rami facilè frangantur. Præterea extremæ foret dementiæ, cædere arbores frugiferas. In ſteriles facile aliquis injurius ſit : quia vix ullum videantur homini uſum præſtare, nullum ſaltem ad alimoniam. Proinde de his cavendum ſeverioribus legibus fuit. Nec tamen anxiè adeo ubique id terrarum obſervatum, ut ne ullæ arbores felices aliis miſcerentur. Sanè in Ægypto & procerarum, ut dixi, arborum uſus fuit : & tamen quædam iis frugiferæ circa templa. Fidem de utroque fecerit Herodotus in Euterpe. De priori ſic loquitur : Ἔστι δ' ἔσωθεν ἄλσος δενδρέων μεγίστων πεφυτευμένων περὶ νηὸν μέγαν· ἐν δὲ τῷ δὴ τὤγαλμα ἔνι· *interius autem lucus eſt ingens maximarum arborum, plantatarum circa templum.* Ac paulo pòſt οὐρανομήκεα δένδρεα, *arbores aërias, cœloque caput inferentes,* vocat plantatas ad viam, quâ Mercurii templum aditur. At de altero colligimus ex eo, quod eodem libro dicat δένδρεα καὶ καρποφόρα καὶ ἄφορα πολλά; *arbores tum frugiferas, tum infrugiferas multas.*

ח אילן שמעמידין תחתיו עכו"ם כל זמן שהיא	VIII. Arbor, ſub qua idolum eſt collocatum, quamdiu illud ſub ea eſt,

תחתיו אסור בהנאה
נטלה מתחתיו הרי זה
מותר מפני שאין האילן
עצמו הוא הנעבד:

ea eſt, ad uſum interdicitur. Ubi verò id remotum, uſus ejus conceſſus; quandoquidem ipſa arbor non eſt culta.

Arbor, ſub quâ collocatum eſt idolum.] Hoc intelligendum eſt de arbore, quæ eo fine plantata eſt, ut ſub eâ collocaretur idolum. Alioqui enim ſibi adverſaretur Autor. Nam ſuprà dixit, arborem fructuum cauſsâ ſatam, tametſi colatur, licitam nihilominus eſſe. Cæterum quod ait, amoto idolo ceſſare arboris conſecrationem, id contra Romanorum Græcorumque opinionem eſt, quibus lucus & citra idolum ſacer erat.

ט בית שבנאו מתחלה
שיהיה הבית עצמו נעבד
וכן המשתחוה לבית בנוי
הרי זה אסור בהנאה היה
בנוי וסיידו וכיירו לשם
כו"ם עד שנתחדש נוטל
מה שחידש והחידוש אסור
בהנאה מפני שעשאהו
לעובדו ושאר הבית מותר
הכניס כו"ם לתוך הבית
כל זמן שהיא שם הבית
אסור בהנאה הוציאה הותר
הבית:

IX. Interdictus eſt uſus domus exſtructæ ad cultum idololatricum, vel cui quis ſe incurvârit. Quod ſi quis (alio fine) ſtructæ, tectorium induxerit, inque eo pinxerit idololatrici cultus ergo: (interdicitur) donec fuerit renovata. Cum amovetur, quod renovavit; illud quidem, quia factum eſt ob cultum idololatricum, prohibetur; domus verò conceditur. (Itidem) ſi idolum illatum eſt in domum; quamdiu hoc permanet, interdicitur: ubi elatum eſt, permittitur.

Dum fuerit renovata.] Sive dum permanet in ea tectorium cum pictura idololatrica, quæ domum alio fine exſtructam innovarant, aliamque faciem, alium quoque uſum induxerant. Sed reductâ veteri facie, hoc eſt, tectorio cum picturis abraſo; domus ad civilem uſum conceditur.

י וכן אבן שחצבה
מתחלה לעבודה אסורה

X. Item & lapide, cultus cauſſâ inciſo, uti nefas. Si jam dolatum

בהנאה היתה חצובה וציירה וכיירה שתעבד אפילו צייר וכייר בגוף האבן ולא צריך לומר אם כייר עליה נוטל מה שחדש והוא אסור בהנאה הואיל ונעשה שיעבד ושאר האבן מותר: אבן שהעמיד עליה כו"ס הרי זו אסורה כל זמן שהיא עליה סלקה האבן מותרת:

tum quiſpiam calce incruſtet, & pingat, ut colatur: ſive hæc materiæ lapidis inhæreant; ſive extrinſecus admoveantur; ubi ablatum erit, quod innovat, illud quidem ſit vetitum; quia factum eſt, ut coleretur; at lapide ipſo uti licet. Lapis item, cui impoſitum eſt idolum, prohibetur, quamdiu ei impoſitum: ſed amoto illo, conceſſus eſt.

Si jam delatum quiſpiam calce incruſtet.] Si quis lapidem vulgarem, nec cultus cauſsâ factum, tectorio incruſtet, & pictura exornet cultus idololatrici cauſſa: interdictus eſt lapidis uſus, uſque dum amoto tectorio, & pictura, lapidi vetus redierit facies.

יא מי שהיה ביתו סמוך לעכו"ם ונפל אסור לבנותו כיצד יעשה כונס לתוך שלו ובונה ואותו הריוח ממלאהו קוצים או צואה כדי שלא ירחיב בבית כו"ס היה הכותל שלו ושל כו"ס נידון מחצה על מחצה מחצה שלו מותר ושל כו"ס אסור בהנאה אבניו עציו ואפרו הכל אסור בהנאה:

XI. Cui domus contigua eſt delubro; ſi ea corruit, inſtaurare eam nequit. Quid ergo aget? Contrahet eam intra proprios fines; quodque ſpatium eſt intermedium, ſpinis ac excrementis replebit, ne fines delubri proferantur. Si & illius, & delubri, paries fuerit communis; judicio ſtatuetur de pariete in duas partes dividendo: ac dimidia pars, quæ domus eſſe cenſetur, licita erit: illicita ad uſum altera, quæ eſt delubri: cujus lapides, ligna, atque adeò cinis, uſibus ſunt interdicta.

Si ea corruit, inſtaurare eam nequit.] Vide Aboda Zara cap. III. Mens eſt, ſi delubrum, & domus privata, unum eundemque parietem habent, & ille corruit, inſtaurare nefas eſt; quia hoc cedit in utilitatem delubri: ideoque aliquanto interiori ſpatio eriget murum, ita ut fundi ſui partem vacuam relinquat: & ne otioſus is locus à delubri antiſtite occupetur, ſpinis lolioque conſerendus eſt. Vbi quæri poſſit, an ille, qui locum ſic conſerit, nihilominus maneat dominus ejus loci. Videtur aliquod ei dominii indicium ſtatuendum: ut ſi ſepem, aut ſimile quid, obducat: alioqui deſerta loca occupantis fiunt: eoque poſſint idololatræ ad illius domum uſque proferre templum ſuum. Sed in pariete communi ſi dignoſci poſſit, qui lapides ab una, qui ab altera muri parte fuerint, volunt Hebræi dividi lapides, ut quiſque ſuum habeat: & ſuis poſtea uti licet poſſeſſori. Sin internoſci nequeunt; poteſt Iſraelita alteri, cui libuerit, ſuum jus divendere.

יב כיצד מאבד כו״ם ושאר דברים האסורין בגללה כגון משמשיה ותקרובת שלה שוחק וזורה לרוח או שורף ומטיל לים המלח. דבר שאין בו תפיסת ידי אדם שנעבד כגון הרים ובהמה ואילן אע״פ שהנעבד עצמו מותר בהנאה צפויו אסור בהנאה והנהנה בכל שהוא מהן לוקה שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם וכל צפוי כו״ם הרי הן בכלל משמשיה:

XII. Quo pacto perdenda ſunt idola, & quæcumque eorum cauſſa interdicuntur: puta, quæ cultui eorum inſerviunt, ut & oblationes? Comminuenda hæc, & diſpergenda in ventos: aut comburenda, ac projicienda in mare mortuum. Quod autem homo nequit manibus prehendere; uti montes, jumentum, arborem; tametſi ea homines coluerint, conceſſa tamen ſunt uſibus humanis. At tegumentum ejus interdictum; ita ut qui vel minimâ ejus particulâ utatur, vapulet. Quia dicitur, *Non * deſiderabis argentum, & aurum, quod ſupra eos.* * Deut. 7.25. Omneque operimentum idoli eſt inter ea, quæ ejus uſibus inſerviunt.

Comminuenda hæc, & diſpergenda in ventos.] Cap. III. Aboda Zara.

Non ſolum iis adimet figuram, ut ne ſint, quod erant: ſed combuſtorum etiam cineres in auras diſperget, ne uſibus cujuſquam inſerviant.

Vti montes.] Nam & montibus quibuſdam divinus tribuebatur cultus. Talis mons Κωγαίωνον, quem Getæ vocant ἱερὸν: ut eſt apud Strabonem in VII. Imò Cappadocibus quoque mons καὶ θεὸς, καὶ ὅρκος καὶ ἄγαλμα: ut eſt apud Maximum Tyrium diſſertat. XXXVIII.

Iumentum.] Vt Apis & Mneuïs, duo vivi boves, imagines gemini numinis, Apis quidem Lunæ, Μνεῦις Solis. Vide Herodoti Euterpen, & Thaliam, Strabonis lib. XVII, & alios.

Arborem.] Non luci modò Diis ſacri; ſed & certa arbor numini conſecrabatur; ut antè dictum. In Oriente autem imprimis hanc ſuperſtitionem viguiſſe certum. Nec abſurdè aliquis ſuſpicetur, ab eodem fonte promanâſſe, quod Muhammedes ſub arbore ſit inauguratus; ut tradit Elmacinus lib. I hiſt. Sarac. كانت البيعة تحت الشجرة *inauguratio ſub arbore facta eſt.*

יג׳ בו״ם של כום שבטלוה גוים קודם שתבא לידי ישראל הרי זו מותרת בהנאה שנ׳ פסילי אלהיהן תשרפון באש כשבאו לידינו והן נוהגין בהם אלהות אבל אם בטלום הרי אלו מותרין׃

XIII. Idolum, quod gentiles ipſi, priuſquam in Iſraelitæ manum veniret, profanum judicarunt, in uſum ſuum convertere licet. Dictum enim eſt, *Sculptilia* * *Deorum illorum igne exuretis.* Quibus verbis ſignificatur, (exurenda,) ſi venerint in manus noſtras, quo tempore iis cultus tribuebatur divinus. Nam, eo deſinente, licita habentur.

* Deut. 7.25.

Idolum, quod gentiles ipſi profanum judicarunt, in uſum ſuum convertere licet.] Thalmudiſtæ id colligunt ex loco, quem hic R. Moſes allegat: פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך *Sculptilia deorum illorum igne comburetis, non cupies argentum & aurum, quod ſupra illa, & accipies tibi.* Cum, inquiunt, interdicat Deus, ne auri illius idololatrici cupiditas nos inceſſat: quanto minùs fas erit accipere illud! Quia igitur ſic reſecanda viderentur hæc verba, *Et accipies tibi*: duplicem

cem inde ſenſum eruunt: prior eſt, ut פסילי ſint *ſculptilia*: alter, ut ſignentur inepta profanaque. Priori modo ſententia ſit, *Sculptilia Deorum illorum igne comburetis.* Poſteriori mens erit, *Profanatos illorum Deos accipies tibi.* Nempe ut illud, *accipies tibi,* referatur ad vocem פסילי, quatenus *profana* notat. Nam פסל Rabbinis eſt *ineptum ac profanum reddere.* Et hinc in Gemara Aboda Zara cap. IV. §. אמר אביי. legas: מנין לגוי שמבטל אלוהו שנ׳ פסילי אלהיהם תשרפון באש *Vnde conſtat, poſſe gentilem profanare idolum ſuum? Ex verbis, Sculptilia Deorum illorum igne exuretis.* Quo loco iſta פסילי אלהיהם interpretanda ſunt, *profanata idola eorum.*

יד׳ עכו״ם של ישראל אינה בטלה לעולם אפילו היה גוי בה שותפות אין בטולו מועיל כלום אלא אסורה בהנאה לעולם וטעונה גניזה׳ וכן עבודת כו״ם של גוי שבאת לידי ישראל ואח״כ בטלה הגוי אין ביטולו מועיל כלום אלא אסורה בהנאה לעולם ואין ישראל מבטל כו״ם ואפי׳ ברשות הגוי׃

XIV. Idolum Iſraelitæ nunquam profanari poteſt; tametſi in ejus proprietate partem quoque habeat gentilis, atque ille hoc profanet. Nam profanationis illius non habetur ratio: ſed in perpetuum uſus idoli ejus eſt interdictus; eoque neceſſe eſt abſcondi. Itidem, ſi idolum gentilis, poſtquam in manus pervenerit Iſraelitæ, ab gentili fuerit profanatum, profanatio talis nihil ad rem facit: quia (nihilominus) eſt interdictum. Iſraelita verò idolum nullum valet reddere profanum, ne quidem conſentiente gentili.

Nunquam profanari poteſt.] Ex ſacro reddi profanum, ex illicito licitum, & humanis uſibus conceſſum.

Eoque neceſſe eſt abſcondi.] Sub terram defodi, ita ut nullus illud in uſum ſuum poſſit convertere.

Iſraelita verò nullum idolum reddere valet profanum.] Siquidem non habuit ei honorem divinum: quod gentilis proprium eſt; ut ſolus etiam, præcipuè ſi cultui renunciet gentili, reddere illud profanum poſſit. Quamquam neque gentilis profanare valeat, ſi non ipſe poſſideat. Quippe ſi idolum jam in alîus ſit poteſtate, qui unum colat Iſraelis de-

lis Deum ; ut maximè aliqua agat, quibus pro rejectitio habere idolum videatur : ſuſpicio nihilominus oborietur, eo feciſſe, quia ſpes recuperandi foret nulla. Vt præteream, quòd gentilis, præſertim nec ſuorum numinum cultor admodum religioſus, videri etiam poſſit mercede ad hoc conductus. Nec magnopere his adverſari cenſeo, quod inferiùs dicat Maimonides, idolum etiam haberi profanum, licet gentilis ab Iſraelita adactus illud profanarit. Nam loquitur iſtic loci de idolo, quod etiamnum in poteſtate ſit hominis gentilis.

טו גוי קטן או שוטה אינו מבטל כו"ס גוי שבטל כו"ס בין שלו בין של גוים אחרים בעל כרחו אע"פ שאנסו ישראל על כך הרי זו בטילה ובלבד שיהא גוי המבטל עובד כו"ס אבל מי שאינו עובד אין בטולו בטול :

XV. Gentilis minorennis, aut ſtultus, profanum facere idolum nequit. At ſi gentilis profanârit idolum vel ſuum, vel alterius gentilis, quamvis invitus, & ab hoc compulſus ; certè idolum hoc fuerit profanum : ſic tamen, ſi gentilis ille, qui profanet, ipſe ſit idololatra. At ejus, qui idola non colit, profanatio non attenditur.

Gentilis minorennis, aut ſtultus.] Quippe qui non ſit ſuus ; ſed alienæ obnoxius poteſtati. Atque idem cenſendum de gentili, qui in Iſraele commoretur.

Vel ſuum, vel alterius gentilis.] Tamen ſupra dixit, אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. *nullus rem alienam prohibitam facit.* Niſi fortaſſe poteſt licitam facere rem àlienam ; quia hoc pium, illud impium eſt.

Et ab Iſraelita ad hoc compulſus.] Talia tamen, ſi Iuris intelligentes audimus, perinde habentur, ac ſi acta non fuiſſent.

יו המבטל עבודת כו"ם ביטל משמשיה ביטל משמשיה משמשיה מותרי' והיא אסורה בהנאה כמו שהיתה עד שיבטלנה ותקרובת עכום אינה בטלה

XVI. Qui profanat idolum, eâdem omnia, quæ uſibus illius ſerviunt, profana reddit. Sin ea profana, quæ ſerviunt ejus uſibus ; illa quidem licita ſunt, idoli verò uſus eſt interdictus, uti ante erat: atque id uſque dum ipſum profanetur.

Etiam

לעולם כיצד מקטלה קטע ראש אונה ראש חוטמה ראש אצבעה פחסה בפניה אע"פ שלא חסרה או שמכרה לצורף ישראל הרי זו בטלה אבל אם משכנה או מכרה לגוי או ישראל שאינו צורף או שנפלה עליה מפולת ולא פינה גנבוה ליסטים ולא תבעוה רקק בפניה השתין בפניה גררה זרק פה את הצואה הרי זו אינה בטלה:

Etiam oblata idolis profanari nequeunt. At quomodo fit idoli profanatio? Præciſâ parte imâ vel auris, vel naſi, vel digiti. Tum & contundendo faciem ejus, licet non mutiletur: aut vendendo illud fuſori Iſraelitæ. Et hæc qui agunt, profanant idola. Cæterùm ſi oppigneraverit, vel vendiderit illud gentili, vel Iſraelitæ, qui faber non ſit; aut ſi quid ruinâ inciderit, nec tamen id amoverit; ſi item latrones abſtulerint, atque ab iis repetitum non ſit; ſi in faciem ejus exſpuerint, vel coram minxerint, humive raptarint, vel fædarint injectis excrementis; non eo fuerit profanum.

Qui profanat idolum, &c.] Quia inſtrumenta, idoli; non hoc illorum cauſsâ, paratur. Sublatâ cauſsâ tollitur cauſatum; at non contrà.

Oblata idolis profanari nequeunt.] Probatur id in Gemara AbodaZara ex verbis S. Scripturæ: *congregati ſunt ad Baal Pehor, & comederunt ſacrificia mortuorum.* Quo loco ajunt Thalmudici, ſacrificia idololatrica mortuis æquari: quia quemadmodum ſemper mortui immundi manent; ita & idolis oblata expiari nequeant, ſed æternùm ſint immunda.

Cæterum ſi oppigneraverit.] Quia redemturus videtur. Ita & quamvis à latronibus non repetierit. Fortaſſis enim putat, eos illud colere velle; vel religioſis hominibus magno pretio vendere.

In faciem ejus exſpuerint, vel coram minxerint.] Rationem in hoc non video, niſi quòd credi poteſt imprudens conſpuiſſe. Quod ad mictionem attinet, potuit in balneo fieri, & ſine contemtu idoli: alioqui conſpuere, & lotio idolum perfundere, ſunt contemnentis indicia; uti & humi raptare.

יז עכו"ם שהניחוה עובדיה בשעת שלום מותר בהנאה בטלוה

XVII. Idolum tempore pacis à cultoribus ſuis derelictum, conceditur uſui humano. Sin belli tem-

בשעת מלחמ' אסורה מפנ'
שלא הניחוה אלא מפנ'
המלחמה:

tempore ſit profanatum, vetatur: quia nonniſi propter bellum videtur relictum.

Propter bellum videtur relictum.] Quippe eo, ut poëta * ait,

* 1. Georg.

—*ſquallent abductis arva colonis:* Patriamque fugientes non aras minus relinquere coguntur, quàm focos.

יח עכום שנשברה
מאיליה שבריה אסורין
בהנאה עד שיבטלוה
לפיכך המוכר שברי כו"ם
הרי אלו אסורין בהנאה
שמא לא בטלוה גוים
ואם היתה של פרקי' והדיוט
יכול להחזירם צריך לבטל'
כל פרק ופרק מפרקיה
ואם אינו יכול להחזירם כיון
שבטל אבר ממנה בטלו
כל השברים:

XVIII. Fragmenta idoli ſuâ ſponte confracti inconceſſa ſunt uſui, donec ipſum idolum profanetur. Iccirco fragmenta idoli à quopiam inventa habentur illicita: fortaſſe enim necdum profana habita à gentilibus. Vtcunque enim in varias fractum ſit partes: tamen aliquis ex imperitis poſſit fragmenta colligere. Itaque neceſſum eſt profanare partem quamque ejus. Quod ſiquis nequeat reperire, inque unum cogere univerſas: uno profanato fragmento, cætera etiam habentur pro profanis.

יט מזבח עכו"ם
שנפגם עדין הוא אסור
בהנאה עד שינתץ רובו
ביד גוים ובימוס שנפגם
מותר איזהו בימוס ואיזהו
מזבח בימוס אבן אחת
מזבח אבנים הרבה: וכיצד

XIX. Misbeah ſive altare idololatricum, quamvis mutilatum, uſui interdicitur, donec major ejus pars ipſis gentilium manibus fuerit everſa. At bimos, ſive ara diſrupta conceditur uſui. Qualis verò *bimos?* quale item *misbeah? Bimos* eſt unius lapidis: *misbeah* eſt lapidum multorum. Quo-

מבטלין אבני מרקולים כיון שבנה מהן בנין או חפרה בהן את הדרכים וכיוצא באלו הרי הן מותרין בהנאה:

Quomodo profani redduntur lapides Mercurii? quando iis exſtruitur domus, aut viæ ſternuntur, aut aliquid fit ſimile, habentur profani, & uſibus conceſſi.

Qualis verò ara? quale item altare?] Diſtinguit inter מזבח & בימוס & illud quidem ex multis lapidibus, hoc uno tantùm conſtitiſſe putat. Vox poſterior haud dubiè Græcæ originis ex *βωμός*. Mirum tamen, quòd eo ait notari aram ex uno ſaxo factam. Quanquam non negem, tales etiam gentilibus fuiſſe aras. David de Pomis בימוס exponit, אבן נגזר לעשות אליל או מזבח אלילים *Lapidem inciſum ad faciendum idolum, aut aram idolorum.* Eo autem ara unius lapidis eſt licita, modò diſrupta, quia ſic eſſe deſinit: ſed altare lapidum multorum permanet altare, niſi major lapidum pars fuerit avulſa.

כ כיצד מבטלין את האשרה קרסם ממנה עלה או זירד ממנה יונק נטל ממנה מקל או שרביט או ששפאה שלא לצרכה הרי זו בטלה שפאה לצרכה היא אסורה ושפאיה מותרין ואם היתה של ישראל בין לצרכה בין שלא לצרכה בין היא בין שפאיה אסורה לעולם שעכו"ם של ישראל אין לו ביטול לעולם:

XX. Quomodo profanum reddunt lucum? Decerpendo ex eo folium, aut præſcindendo ramum, conficiendoque inde ſcipionem, aut virgam, vel putando ſuperflua. Atque hæc verè eſt profanatio. Sin eo quis animo amputarit, quia indigeret: lucus permanet interdictus; ſed quæ amputata, conceduntur. Quod ſi Iſraelis ſit lucus, ſive neceſſariò, ſive ſuperfluè id fiat: tum lucus, tum quæ amputata, in perpetuum ſunt interdicta: quia ab Iſraelitis divino honore culta, nunquam poſſunt profanari.

Quomodo profanum reddunt lucum?] Quæ hic dicit autor, conſiſtere nequeunt, niſi intelligas lucum, cujus privatus aliquis dominus ſit.

Nam nullus dixerit, lucum publicâ autoritate conſecratum, fieri profanum, quia ab uno aliquo violetur. Quod tantundem eſſet, ac ſi dicas, legem aliquam, aut ſtatutum magiſtratus, irritum fieri, quia hic vel ille id tranſgreditur. Porrò ſtatuit, decerpendo folium, aut præſcindendo ramum, profanari lucum. Certè violari conſtat. Vnde apud veteres Romanos lucum in ſuo agro nullus ſuccidebat, niſi antè oblatâ ad placandos Deos porcâ. Qui autem lucum rite exſcindebant, *conlucare* eum dicti. Vnde Cato de re ruſtica cap. CXXXIX. *Lucum conlucare Romano more ſic oportet. Porco piaculo facito. Sic verba concipito: Si Deus, ſi Dea es, quoium illud ſacrum eſt, uti tibi jus ſiet porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercendi ergo. Harumce rerum ergo, ſive ego, ſive quis juſſu meo fecerit, uti id rectè factum ſiet. Ejus rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, uti ſies volens propitius mihi, domo, familiæque meæ, liberisque meis. Harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando eſto.*

Decerpendo ex eo folium, aut præſcindendo ramum.] קרסם, & זירד, ſignificant, *putare, incidere*, חתך. Sed illud, notantibus Hebræis, נופל בעשבים ובעלות *uſurpatur de herbis ac foliis*; ut *decerpere*, aut *ſtringere*, vertendum ſit: זירד autem, ביונקות ובשריגים *de ramis, & ſurculis*; vnde & à Davide de Pomis exponitur per זמר *putare arborem*, quod à זמרה *ſurculus, ramus*.

פרק תשיעי

שלשה ימים לפני
אידיהם לש גוים אסור
ליקח מהם ולמכור להם
דבר המתקיים וללוות מהן
ולהלוותן ליפרע מהן
וליפרוע להם מלוה בשטר
או על המשכון אבל
מלוה על פה נפרעין בהן
מפני שהוא כמציל מידם
ומותר למכור להן דבר
שאינו מתקיים כגון ירקות
ותבשיל עד יום אידם:

CAPVT IX.

TRiduo ante feſta gentilium idola colentium, prohibemur aliis emere, illisve vendere rem ullam duraturam; mutuo quid accipere, vel dare; capere ſolutionem, aut ſolvere mutuum, ſcripto, vel pignore: ſed, quod verbis ſolum mutuo datum eſt, exigere licet; quia manibus eorum hoc eripi videtur. Licitum & eſt vendere illis, quod nequit durare: ut olera, vel aliquid coctum; atque id uſque ad feſtum eorum diem.

Triduo ante feſta gentilium, idola colentium, prohibemur aliis emere, illisve vendere, rem ullam duraturam.] Hauſtum ex Aboda Zara cap. 1. §. Non modò Hebræus idolum venerari nequit; ſed nec cauſſa eſſe debet, cur à gentili colatur. Ideoque vetantur Iſraelitæ negotiari cum gentilibus triduo ante feſta eorum: ne, vel ſi emerint ab iis quicquam, pecuniâ illa feſti tempore ſe oblectent; vel ſi vendiderint, lætentur gentiles ob rem bono pretio comparatam, ac hilariores ad feſtum contendant, & diis ſuis, (uti Mercurio, præſidi mercaturæ, aut aliis) gratias ac laudes pro rerum proſpero agant ſucceſſu. Tantùm vendere licebat illo ſpatio res parum durabiles: ut olera, carnes coctas, ſimiliaque; quæ die illo abſumenda erant, quo, veniente feſto, gentilis nec pecuniam haberet, nec merces pro eâ comparatas. Ne debita quidem illis tribus diebus ſolvere licebat, eandem ob cauſſam; uti nec debitorum ſolutionem accipere. Quod tamen R. Iehuda licere putabat: ut cap. 1. Aboda Zara eſt: מפני שמיצר הוא לו, *quia hoc dolori illi eſt.* Sed reſponderunt ſapientes: אע"פ שמיצר הוא עכשיו שמח הוא לאחר זמן *quamvis hoc dolori ſit ei, poſtea lætatur alio tempore:* quia, ſolutis debitis, defecatiore eſt animo. Mutuum dare, & accipere, non licebat: quia ſive gentilis acciperet, poterat eo uti ad colendum Deum ſuum: ſive daret, lætior ad feſtum iret, quaſi Deo ſuo gratias acturus, quod tanto felicior eſſet Iſraelitâ, ut ille ſui indigeret. Excipitur caſus unus, ſi debeat gentilis, nec Iſraelita debiti ullum habeat teſtimonium; ut chirographum, aut ſimile quidpiam. Tale enim volunt recipi poſſe; quia periculum in mora eſt, & illa res pro perdita habetur. Ratio verò, cur triduum ante feſta Hebræi nefaſtum ponant, profluxiſſe inde videtur, quia Deus ipſe Exod. XIX, 10. populum à Moſe in diem tertium ſanctificari juſſerat: ideoque putabant, nefas eſſe habere quidquam commune cum gentilibus triduo illo, quod feſtum præcedebat.

Triduo ante feſta gentilium.] Quæ alio vocabulo Hebræi אידין vocant. איד *calamitas, perditio, ſive exitium* eſt: quod nomen fortaſſis feſtis impoſuerunt, quia putabant, ea exitii cauſſam eſſe gentilibus. Sic quoque חגא, quod eodem ſignificatu de feſto uſurpant, denotat etiam גבר confractionem, & contritionem. Solent enim Hebræi, talibus nomina per contemtum imponere.

Feſta gentilium.] Ea commemorantur Aboda Zara cap. 1. §. 3. קלנדא וסטורנליא וקרטיסים ויום גנוסיא של מלכים ויום הלידה ויום המיתה *Kalendæ, Saturnalia, inauguralis Kartiſim dies, natalis regum, magiſtratuum natalis, & emortualis.* Quo loco miror, quid ſibi illud קרטיסים velit. Gemara habet eſſe מאי diem שתפסה בו רומי מלכות, *qua Roma*

regnum apprehendit. Ibidem autem ait Rab Ioſeph, bis hoc accidiſſe בימי קלפטרא מלכתא *temporibus Cleopatræ reginæ* : & primùm prœlio Actiaco, ex quo Cæſar Auguſtus imperium Romanum obtinuit ſolus: deinde בימי יוניס *temporibus Græcorum* : Quod Rab Iehuda dixit eum diem eſſe, quo Roma regnum acciperet: congruit cum comitiis curiatis, quibus creatos olim Reges Romanorum, ex Halicarnaſſeo, & Livio, diſcimus: nec procul diſtant קרטיסים *Kirtiſim*, & *Curiatis* : nec novum eſt Iudæis, depravare voces externas: quomodo ex *Saturnalia*, quoque fecerunt סטורנורא *Saturnora.* Nam ita hoc loco in Thalmud legitur. Sane curiatis comitiis poſtea item magiſtratuum multi, qui in provincias mittebantur, delecti ſunt. Ea verò, quæ ab R. Ioſeph de Græcorum temporibus addidit, neſcio quorſum referenda. Sed de iſto potiùs ita cenſeo קרטיסים factum ex κράτος, vel κρατυσμὸς, & denotari hac voce diem inauguralem. Diem גנוסיא ait R. Iehuda eſſe שמעמידין בו את המלך *quo Regem conſtituunt.* Quod non admitto, niſi גנוסיא & כנוסיא idem ſint, & congregationem notent. Vnde infra §. 4. Maimonidæ dies inauguralis eſt יום שמתכנסין בו להעמיד המלך *dies, quo congregantur ad creandum Regem.* Mihi tamen hæc vox merè Græca videtur. nam γενέσια diem notant natalitium: qui & γενέθλια: unde apud Matth. XIV. 6. γενεσίων δὲ ἀγομένων τοῦ ἡρώδου. Quare rectè in Aruch exponitur, יום הולדת *dies natalis.* Quod ſi quis quærat, cur mox ſubjungatur, יום הלידה, *dies natalis* : dixero, prius accipiendum videri de genethliis principis; alterum de privatorum, quæ privatim celebrantur.

ב בד"א בארץ ישראל אבל בשאר ארצות אינו אסור אלא יום אידם בלבד עבר ונשא ונתן עמהן באותן הג׳ ימים הרי זה מותר בהנאה והנושא ונותן ביום אידם עמהן הרי זה אסור בהנאה ואסור לשלוח דורון לגוי ביום אידו אלא אם כן נודע לו שאינו מודה.

II. Hoc in Iſraelitarum regione locum habet: at in reliquis terris vetitum non eſt, niſi feſto eorum die. Si quis tranſgreſſus ſit negotiando cum iis illo triduo, mercibus uti licet: ſin aliquis cum iis negotietur eorum die feſto, res uſui ſunt interdictæ. Nefas quoque eſt, munus gentili mittere feſto ejus die: niſi conſtet, eum non profiteri cultum idolorum, nec iis ſervire. Quod ſi gentilis quiſpiam die

לעכ"ום ואינו עובדה וכן גוי ששלח דורון לישראל ביום אידו לא יקבלנו ממנו ואם חשש לאיבה נוטל מפניו ואינו נהנה בו עד שיודע לו שזה הגוי אינו עובד כו"ם ואינו מודה בה:

die ſuo feſto miſerit munus Iſraelitæ: ne illud ab eo accipiat; niſi ſuſpicio ſit, offenſum iri. Nec tamen utetur, donec conſtiterit, gentilem non colere idola, nec pro diis illa habere.

ג היה אידם של אותן הגוים ימים הרבה שלש או ארבעה או עשרה כל אותן הימים כיום אחד הן וכולן אסורין עם שלשה ימים לפניהן:

III. Si feſtum hoc idoli multorum ſit dierum; ut trium, quatuor, aut decem: perinde habetur, ac unius ſi diei foret: eoque omnes ſunt interdicti, unà cum triduo, quod præceſſit.

ד יום שמתכנסין בו הגוים להעמיד להן מלך ומקריבין ומקלסין לאלהיהם יום אידם הוא והרי הוא כשאר אידהם אבל גוי שעושה הוא איד לעצמו ומודה לכו"ם שלו ומקלסה ביום שנולד בו ויום תגלחת זקנו או בלוריתו ויום שעלה בו מן הים או שיצא מבית האסורים ויום שעשה בו משתה לבנו וכיוצא באלו אינו אסור אלא אותו היום ואותו האיש בלבד: וכן יום שימות להן בו מת ויעשוהו

IV. Illa quoque dies, quâ idololatræ ad regem conſtituendum conveniunt, ſacrificant, ac Deos ſuos laudant; cæteris feſtorum accenſetur. Quod ſi idololatra ſibi ipſi feſtum diem indixerit, ut veneretur idolum ſuum, ac laudet illud natali ſuo, aut quo die barbam tondet, vel comam, aut quo advenit è mari, vel carcere egreſſus, quo item convivium inſtituit filii cauſsâ, & ſiqui id genus alii ſunt; non interdictum eſt (negotiari) niſi illo tantummodo die, & cum viro iſtoc. Vti & vetitum id cum iis, qui defuncti ergo domi

איד אותם העושים אסורין אותו היום וכל מיתה ששורפין בה כלים ומקטרין קטורת בידוע שיש בה עבודת כוכ׳:

ſuæ feſtum celebrant. Quocunque autem in funere vaſa comburunt, & ſuffitum offerunt, apertum eſt idolo cultum præſtari.

Quo die barbam tondet.] Apollini plerumque barbam detonſam ſacrabant. Is dies inter lætos. In luctu verò promittebant eam Romani: ut notum ex reis ſquallidis ac ſordidatis. Atque eo fortaſſe referendum, quod mox ſubjungit de egreſſis è carcere.

Aut comam.] בלורית *coma* Rabbinis eſt. qualis ſit, indicat Autor noſter infra, cap. XI. לא יגלח מן הצדדין ויניח השער באמצע *non tondebitur à lateribus relicta in medio coma, quæ dicitur* בלורית. Vide infrà: item Cochum in Maccoth cap. III *. Sacrâſſe comam, indicat Pollux lib. III. tmem. 5. ἔτρεφον δέ τινες ἐκ πλαγίου κόμην, ἢ κατόπιν, ἢ ὑπὲρ τὸ μέτωπον ποταμοῖς, ἢ θεοῖς· καὶ ὠνομάζετο πλοχμὸς, ἢ σκόλυς, ἢ σειρὰ τριχῶν. *Alebant autem nonnulli comam in obliquum vergentem, aut ſuper tergum, aut frontem; fluminibus ſcilicet, aut diis conſecratam:* πλοχμὸς *aut* σκολὺς *nominabatur, aut pilorum catena.*

*p.124.

Quo advenit è mari.] Poſt peregrinationem Deorum templa adibant gratias acturi pro incolumitate: comam quoque tum præſcindebant, ac Diis dicabant. Notiora hæc, quam ut teſtimoniis ſit opus.

Quo convivium inſtituit.] Rectè. nam feſti dies, teſte Macrobio lib. I. Saturnalium cap. XVI, dividuntur in *ſacrificia, epulas, ludos, ferias.* Atque inter ferias quoque privatas erant natales, & funebres. Ergo & hi feſti dies.

Quocunque in funere comburunt vaſa.] Pleni talium exemplorum autores: nec quicquam vulgatius Romanis, quam pyram, cui cadavera ſuperimpoſita erant, liquoribus pretioſis perfundere, & aurum, veſtes, arma, quæque alia defunctus, dum viveret, chara habuerat, ſimul comburere. Contrà quem morem legibus XII Tabularum cautum legimus: *Ne ſumptuoſa reſperſio fieret*: uti &, *ne aurum adderetur*, aliáque id genus.

ה אין יום האיד אסור אלא לעובדיה בו בלבד אבל הגוים ששמחים בו

V. Dies feſti non ſunt nefaſti, niſi ratione ejus, qui illos colunt. Cum illis verò idololatris, qui hilares eum tranſigunt diem, ac edunt

ואוכלין ושותין ומשמרין אותו מפני מנהג או מפני כבוד המלך אבל הם אין מודין בו הרי אילו מותרים לשאת ולתת עמהן:

edunt, bibunt, eumque diem obſervant, ſive ob conſuetudinem, ſive in regis honorem, nec tamen pro ſacro habent; negotiationem licet exercere.

Ob conſuetudinem.] Non religione aliquâ: eoque, ubi de animo conſtiterit, non laborandum de eo, quod cum cæteris ferietur.

In regis honorem.] Soli enim dies illi cenſentur ſacri, quibus ſacrificia, epulationes, ludi, aut feriæ, in Deorum honorem fiunt.

ו. דברים שהן מיוחדין למין ממיני כו״ם שבאותו מקום אסור למכור אותן לעובדי כו״ם שבאותו המקום לעולם׳ ודברים שאינן מיוחדין לה מוכרין אותם סתם ואם פירש הגוי שהו׳ קונה אותם לעכו״ם אסור למכור לו אלא אם כן פסלום להקריבו לעבודת כו״ם לפי שאין מקריבין חסר לע״א היו מעורבין דברים המיוחדין עם דברים שאינן מיוחדין כגון לבונה זכה בכלל לבונה שחורה מוכר הכל סתם ואין חוששין שמא ילקט הזכה לבדה לעכ״ום וכן כל כיוצא בזה:

VI. Quæ peculiariter addicta ſunt certo generi idololatriæ loci cujuſpiam, ea idololatris iſtic loci agentibus divendere, perpetuò eſt interdictum. Res verò non addictas, ſimpliciter vendere licitum eſt. Quod ſi idololatra diſertè dixerit, ſe idolis iſta comparare; divendere erit nefas, niſi prius inepta reddantur ad offerendum idolis; quandoquidem non offerunt iis, quæ mutila ſunt. Si ea, quæ certò addicta ſunt idolo, permiſceantur rebus ei non ſacratis; ut thus purum cumulo thuris nigri: junctim ea vendere fas eſt, quamvis ſuſpicio oboriatur, ne fortaſſe alter thus purum ſeligat ad idoli cultum. Eadem in cæteris ratio eſt.

Quæ peculiariter addicta ſunt certo generi idololatriæ.] Declarantur hæc Aboda Zara cap. 1. §. 5. nimirum. אצטרובלין וכנו׳ סוח ופטוטרותיס׳ ולבונה ותרנגל

ותרנגול לבן *Fructus cedri, ficus cum pedunculis, thus & gallus albus.* Vbi אצטרובלין Rabbini exponunt פריא דארזא *fructum cedri.* Sed vox haud dubie eſt facta ex στρόβιλος, quomodo Græci *nucem pineam* vocant. Itaque malim vertere hoc modo. Pinum Cybelæ apud antiquos ſacram fuiſſe, notiſſimum eſt: unde Dea illa apud Virgil. lib. IX. Æneid.

Pinea ſylva mihi eſt multos dilecta per annos.

Vbi Servius: *Pinus in tutela matris Deûm eſt.* Eandem apud Græcos & Romanos Pani, Fauno, imò & Neptuno, ſacratam fuiſſe, conſtat. Etiam thyrſi à תריא *pinus:* ſed hoc nihil ad hunc locum. Pinus erat arbor luctus. An Rabbini reſpexerint ad funera, quîs *reſina*, addi ſolebat, non facilè dixerim. Nam eſt quoque reſina, quam *ſtrobilinam* medici vocant. בנות מוח David de Pomis interpretatur תאנים לבנים *ficus albas.* מוח haud dubie ex Græco σῦκα. Ficus autem prohibere videntur Hebræi, eò quod ſummo in honore eſſe gentilibus conſpicerent. Repeperiſſe ajunt Bacchum: unde Διόνυσος Συκίτης ſive *Ficulnus* Lacedæmoniis colebatur. Naxii verò eundem Μειλίχιον nuncuparunt, quia hominibus monſtraſſet μείλιχα: quod eorum linguâ *ficus* notabat. Eapropter etiam cum Bacchi ſtatua apud eos caput haberet è vitis ligno: Baccho tamen Μειλιχίῳ id erat è ligno ficulno. Apud Athenienſes quoque ſacram fuiſſe ficum, proditum eſt à Plutarcho Sympoſ. lib. VII problem. IV. Potuere etiam Hebræi reſpicere ad ficum Ruminalem, quam Romani pro certiſſimo divini numinis ſigno coluere: unde prodigii loco, quod ea exaruiſſet, habitum eſt, cùm annis ſtetiſſet IↃCCCXL: ut eſt apud Tacitum, & alios. Ficus albas eſſe inter arbores felices, & diis inferis ſacratas, ex pontificum libris docet Macrobius lib. III. Saturn. cap. XX. פטוטרות interpretantur עוקצים, id eſt, *pediculos*, vel *pedunculos.* פטטר ex Græco ποδάριον, quod idem notat, & reperitur apud Pollucem, alioſque. תרנגול Gallum Marti ſacratum fuiſſe conſtat: unde Lacedæmonii eum parta victoria ſacrificare ſoliti. Apud Syros pro Deo colebatur. Apud Romanos magno in honore habitus: unde Plin. lib. X. cap. XXI: *Hi (* Galli *) magiſtratus noſtros quotidie regunt, domoſque ipſis ſuas claudunt, aut reſerant: hi faſces Rom. impellunt, aut retinent; jubent acies, aut prohibent, victoriarum omnium toto orbe partarum auſpices: hi maximè terrarum imperio imperant, extis etiam fibriſque haud aliter, quàm opimæ victoriæ, diis grati.* Quin Marti, Nocti, & Laribus, aliiſque diis, eadem avis ſacra habebatur. Pyrrhum galli albi immolatione lienoſos curare ſolitum, tradit Plutarchus in vita ejus. Fortaſſe, quia Æſculapius medicinæ Deus; cui peculiariter, & præ reliquis, gallus ſacer erat.

Sim-

Simpliciter vendere.] Citra interpretationem, vel conditionis additionem. Quod ſequens antitheſis oſtendit.

Non offerunt rem mutilam iis.] Veriſſimum hoc, unde Suidas: Κόλουρα, ait, τὰ μὴ ἔχοντα κέρκον, ἢ τὰ κολοβὴν ἔχοντα οὐρὰν, ἅπερ ἐν ταῖς ἱερουργίαις οὐ θύεται. καθόλου γὰρ εἰ μὴ ἦν τέλειον καὶ ὑγιὲς οὐκ ἐθύετο τοῖς θεοῖς. *Colura, non habentia caudam, vel habentia mutilam caudam, quæ in ſacrificiis non mactantur. Univerſè enim, niſi eſſet perfectum ac ſanum, non ſacrificabatur diis.* Vnde apud Athenæum lib. xv, cap. v, ex Ariſtotelis Sympoſio: οὐδὲν κολοβὸν προσφέρομεν πρὸς τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ πάντα τέλεια καὶ ὅλα. *Nihil mutilum offerimus diis; ſed omnia perfecta atque integra.* Plinius lib. VIII; hiſt. Natural. cap. XLV: *Vitulos ad aram humeris hominis allatos non ferè litare; ſicut nec claudicante, nec alienâ hoſtiâ, Deos placari.*

Thus purum copiæ thuris nigri.] Thus purum eſt candidum: contrà minus purum, quod rufum, & nigrum. Plinius lib. XII. cap. XIV: *Autumno legitur ex æſtivo partu. Hoc puriſſimum, candidum. Secunda vindemia eſt vere, ad eam hyeme corticibus inciſis. Rufum hoc erit, nec comparandum priori.* Thus autem puriſſimum, & quod candidum, ſolum diis offerebatur; unde ibidem Plinius: *Quod ex eo rotunditate guttæ pependit, maſculum vocamus; cùm alias non fere mas vocetur, ubi non ſit fœmina. Religioni tributum, ne ſexus alter uſurparetur.* Idem oſtendunt verba ſequentia Maimonidæ: *Vendere poteſt conjunctim: neque ſuſpicio erit, ne forſitan eligat purum ſolum ad idololatriam.*

ז כשם שאין מוכרין
לגוים דברים שמחוקין בהן
ידיהן לעבודת כו"ם כך אין
מוכרין להן דבר שיש נזק
לרבים כגון דובים ואריות
וכלי זין וכבלים ושלשלאות
ואין משחיזין להם את הזיין
וכל שאסור למכרו לגוי אסור
למכרו לישראל החשוד
למכור לגוי וכן אסור למכור
כלי נזק לישראל ליסטס :

VII. Quemadmodum non licet idololatris vendere, quæ eos in idolorum cultu confirment: ita nec vendendum iis, quo nocere publico valeant. Vt ſunt urſi, leones, arma, compedes, aut catenæ. Ne quidem acuenda iis arma. Quicquid autem idololatræ vendere prohibemur: idem nec vendendum Iſraelitæ ejuſcemodi, quem ea gentili venditurum ſuſpicio eſt. Itidem nefas ducitur arma divendere Iſraelitæ latroni.

ח היו ישראל שוכנים בּיני גוים וכרתו להן ברית מותר להן למכור כלי זיין לעובדי המלך וגייסותיו מפני שעושין בהן מלחמה עם צרי המדינה להצילה ונמצאו מגינין עלינו שהרי אנו שרויין בתוכם׳ עיר שיש בה עכו״ם מותר להלך חוצה לה ואסור להכנס בתוכה היה חוצה לה כו״ם מותר להלך בתוכה :

VIII. Si Iſraelitæ inter gentiles habitent, quibuſcum fœdus percuſſerint: licebit arma vendere ſervis Regis, ejuſque copiis militaribus; ut iis pugnent adverſus illos, qui urbem obſideant; quò ita periculo liberetur, noſque protegamur, quandoquidem ibi ſedem fiximus. Vrbem, in quâ idololatria exercetur, ingredi nefas: fas egredi. At ſi idolum fuerit extra urbem, intrare etiam licet.

Licebit arma vendere ſervis Regis.] Nititur hoc Ierem. XXIX. 7: *Quærite proſperitatem iſtius civitatis, quò vos deportavi, & orate pro ea Dominum: nam in proſperitate ejus futura eſt vobis proſperitas.*

ט ההולך ממקום למקום אסור לו לעבור בעיר שיש בה עכו״ם בד״א בזמן שהדרך מיוחדת לאותו מקום אבל אם יש דרך אחרת ונקרה והלך בזו מותר׳ אסור לבנות עם גוים כיפה שמעמידים בה עכו״ם ואם עבר ובנה שכרו מותר אבל בונה הוא לכתחלה הטרקלין או החצר שיש בה אותה הכיפה :

IX. Iter facienti inconceſſum eſt tranſire urbem, ubi idolum colatur. Quod ſic capere oportet, ſi ea illi loco via fuerit peculiaris. Sin & alia ſit via, ac fortè fortuna per alteram ierit; nullum hîc crimen eſt. Nefas enim unà cum gentili exſtruere fornicem, ubi idolum collocetur. Siquis verò jam exſtruxerit; licitum percipere mercedem. Conſultò tamen ædificare poſſit triclinium, vel atrium, in quo fornix ille.

Nefas enim unà cum gentili exſtruere fornicem.] כפה fornix eſt à curvatura. Nam כפה *curvare.* David de Pomis exponit, בית הסוהר *domus carceris,*

cippus

cippus, factus in modum fornicis lapidei. Vnde & כפה pro convexo cœli, ut עשרה מלכים מלכו בכפה *decem reges regnarunt in omnia, quæ ſub cœlo ſunt.* Balnea veterum quinque partibus conſtabant, Ἀποδυτηρίῳ ſeu ſpoliario; cellâ, quæ, teſtudinis inſtar ædificata, *πυριατήριον* & hypocauſtum vocabatur, aut ſudatorium; cellâ caldariâ; frigidario; & deterſorio, quod & unctuarium, & *ἀλειπτήριον*. Hic fornicem non referendum eſſe ad cellam primam, ſeu *ὑπόκαυστον*, ex ſequentibus paret. Sed potius ad fornices, qui in parietibus: uti ſi ſtatuam ad egerendas aquas collocarent; quod magis ſolitum in caldaria cella, aut frigidario. Vetantur autem hic Iſraelitæ extruere fornicem ejuſmodi, quia ſervit idolo: at cellam non item, quia ſervit ſervienti idololatriæ.

ו. עיר שיש בה עכו"ם והיו בה חנויות מעוטרות ושאינן מעוטרות המעוטרות אסור ליהנות בהן ובכל מה שבתוכן מפני שחוקתן שבגלל עכו"ם נתעטרו ושאינן מעוטרות מותרות בהנאה׃ חנויות של עכו"ם אסור לשוכרן מפני שמהנה עכו"ם׃ המוכר ביתו לעכו"ם דמיו אסורים בהנאה ויוליכם לים המלח אבל גוי שאנסו ישראל וגזלו ביתו והעמידו בו עכו"ם דמיו מותרין וכותב ומעלה בערכאות שלהן וחלילין של עכו"ם אסור לספוד בהן׃

X. Si in urbe idololatrica tabernæ aliæ ſint coronatæ, aliæ non coronatæ: prioribus illis non licet uti, neque illis, quæ eis inſunt; quia idololatriæ cauſsâ ſolent coronari: at non coronatis uti conceſſum. Tabernas idololatricas conducere prohibitum eſt, quia id fit cum idololatrarum quæſtu. Siquis vendiderit domum ſuam idolorum cultori; pecuniâ inde proveniente uti interdicitur: ſed in mare mortuum præceps danda. Quod ſi gentilis per vim eripuerit Iſraelitæ domum ſuam, collocaritque in ea idolum; pecuniâ uti poterit. Denique & poterit ſcribere contractum, atque ire cum eo ad judices illorum. Tibiis verò idololatrarum vetitum eſt lugubre carmen canere.

Tabernæ coronatæ.] Neſcio, quò reſpexerit Maimonides, niſi fortè ad mo-

ad morem veterum, qui coronis ſanctimoniam rei indicabant; adeò ut ſtatuas, victimas, ſacerdotes, imò magiſtratus, & Imperatores coronarent. Vnde & Palilibus ovilium fores Ovidius coronari juſſit Faſt. IV.

Paſtor oves ſaturas ad prima crepuſcula luſtret:
Vnda prius ſpargat, virgaque verrat humum.
Frondibus & fixis decorentur ovilia ramis;
Et tegat ornatas longa corona fores.

Tertull. quoque de corona militis; *Ipſæ denique fores, ipſæ hoſtiæ & aræ, ipſi miniſtri & ſacerdotes eorum coronantur.* Vide accuratiſſimum opus Paſchalii de Corona.

Ire cum eo ad judices.] ערכאות *tribunalia, judicem.* ערך, inquit David de Pomis. בערכאות של גוים פי' מושב הערוך וקבוע לשרים ולשופטי העיר לדון שם *In conſtitutionibus gentium: expoſitio; ſedes eſt ordinata, & conſtituta principibus, & judicibus civitatis, ut judicent ibi.* Diſpiciendum, unde vox originem trahat.

Tibiis verò idololatrarum vetitum eſt lugubre carmen canere.] חלילין, quod *tibias* verti, exponunt, כלי שיר שהיו נוהגים בהספדו' לקונן עליהם כדי לעורר הבכי: *inſtrumenta ad canendum, quibus in luctu cantabant ad minuendum fletum.* Hujuſmodi inſtrumentum tibia fuit: quæ propterea *luctus ſignum* vocatur Papinio in VI. Thebaidos. Indeque Artemidorus quoque lib. I. cap. LVIII ait: Αὐλεῖν πυθικοῖς αὐλοῖς πένθος σημαίνει. *Pythicis canere tibiis luctum ſignat.* Ovid. VI. Faſt.

Cantabat mœſtis tibia funeribus.

Plutarchum, Gellium, Feſtum, alios, ad partes advocare, in re nota, ut puto, nihil attinet. Ambroſius lib. V. in Lucæ cap. IX, ait id factum, *ad incendendos excitandoſque luctus.* Hunc morem, quamvis lege Dei prohibitum, ipſos Iudæos à gentibus hauſiſſe, uſurpaſſeque, diſcimus ex Evang. Matth. IX. 23: ubi ait de præfecti Synagogæ ædibus: Ἐλθὼν δ' Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἄρχοντος, καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς, καὶ τὸν ὄχλον θορυβούμενον, λέγει αὐτοῖς, Ἀναχωρεῖτε. *Cum autem veniſſet Ieſus, in domum principis, & vidiſſet tibicines, & turbam tumultuantem; dicit eis, Recedite.*

יא הולכים ליריד של גוים ולוקחין מהן בהמה עבדים ושפחות בגיותן

XI. Ad nundinas gentilium ire licet, atque emere ab iis beſtias, ſervos, ancillas, quamvis adhuc ſint gentiles: etiam domos, cam-

ובתים ושדות וכרמים
וכותב ומעלה בערכאות
שלהן מפני שהוא כמציל
מידם: בד"א בלוקח מבעל
הבי' שאינו נותן מכס אבל
הלוקח שם מן התגר אסור
מפני שהוא נותן מכס והמכ'
לעכו"ם ונמצא זה מהנה
עכו"ם עבר ולקח מן התגר
אם בהמה לקח נושר
פרסותיה מן הארכובה
ולמטה ואם כסות וכלים
לקח ירקבו׳ לקח מעות
וכלי מתכות יוליכם לים
המלח לקח עבד לא
מעלין ולא מורידין.

campos, vineas. Scribendis quoque (contractibus) permiſſum eſt adire eorum judicia: quia res veluti eripiuntur eorum manibus. Quod ita capiendum, ſi ematur à cive ædium domino, nec detur vectigal. Eoque ab eo, qui negotiandi cauſsâ varia circuit loca, emere non licet; quandoquidem is vectigal ſolvit; vectigal autem idololatriæ gratiâ ſolvitur: ac proinde hinc quæſtus eſt idololatris. Siquis tamen hæc tranſgrediens, ab extraneo aut vago ejuſmodi mercatore emerit jumentum; ungulas amputabit à junctura ad imum uſque. Si veſtes; aut vaſa emerit; putreſcere ea ſinet. Si pecuniam acquiſivit, aut vaſa è metallo; projiciet ea in mare mortuum. Si ſervum; non educent eum, neque (in puteum) detrudent.

Ad nundinas gentilium ire licet.] יריד David de Pomis interpretatur משא ומתן שנעשה במקום ובזמן קבוע פעם או פעמים בשנה: *Negotiatio, quæ fit loco, ac tempore certo, ſemel aut bis in anno.* Vocem deductam à ירד *deſcendere* arbitror; quia confluunt illuc omnis generis homines. Ait autor, poſſe beſtias, ſervos, agros, alia, emi in nundinis gentilium. Rationes afferunt, tum quia is, qui ea vendit, ex indigentia id faciat, ita ut jacturam ſæpe patiatur: tum quia in nundinis minori pretio pleraque veniunt. Sed hoc ita accipiunt, ut emtor ad proprios uſus, non ad vendendum ea comparet. Vide Gemaram cap. 1. Aboda Zara.

Quia res veluti eripiuntur ex manibus eorum.] Hoc eſt, rem pro perdita habitam recipit: nimirum chirographo: quia alioqui, quamvis pretio perſoluto, ſi chirographum non eſſet, poſſet gentilis inficiari emtam eſſe rem. Per בעל הבית; *dominum ædium*, intelligitur civis, aut

 alius,

alius, qui propriam domum, vel fixam ſedem habet, ad diſtinctionem negotiatorum, qui tantum parvum ad tempus in aliquo loco morantur.

Vngulas amputabit.] Non licet uti hujuſmodi rebus à mercatore comparatis. Itaque jumento ungulæ, aut poplites ſuccidi jubentur, ut ſponte moriatur: veſtes, vaſa lignea, ſimiliaque, abjicienda; ut exedantur à vermibus, ac putreſcant. Pecunia abjicienda in mare; ut & vaſa ex metallo. Servum verò, ſi in puteum inciderit, non educent: at ſi non inciderit, neutiquam eo præcipitabunt. Nempe nec bene, nec male de eo merebuntur; ſed negligent, nec eo utentur.

יב גוי שעשה לבנו ולבתו משתה אסור ליהנות מסעודתו ואפילו לאכול ולשתות הישראל משלו שם אסור הואיל ובמסיבת גוים אכלו ומאימתי אסור לאכול אצלו משיתחיל לעסוק ולהכין צרכי סעודה וכל ימי המשתה ולאחר ימי המשתה ל׳יום ואם עשה סעודה אחרת מחמת הנשואין אפילו לאחר ל׳יום אסור עד י״ב חדש וכל ההרחקה הזאת מפני עכו״ם הוא שנ׳ וקרא לך ואכלת מזבחו ולקחת מבנותיו לבניך וזנו וגומר:

XII. Si gentilis, filii filiæve cauſsâ, convivium inſtituerit, nefas eſt ejus cibis uti. Quin & interdictum Iſraelitæ, ſua illic comedere, quia comederet ea aſſidens gentili. Quando autem comedere ea non licet? ex quo occupari cœperit neceſſaria convivio præparando; omnique convivii tempore; ac à convivio diebus proximis triginta. Quod ſi alterum quoque convivium inſtituerit propter nuptias: alteris etiam xxx diebus, hoc eſt, uſque dum exacti ſint menſes duodecim, id vetitum eſt. Hoc autem intervalli ſtatuitur idololatriæ ergo: quia dicitur, *Et * vocet te, & comedas de ſacrificio ejus, & accipias filias ejus filiis tuis, iique errent,* &c.

* Exod. 34. 15.

XII. Si gentilis, filii aut filiæ cauſſa, convivium inſtituerit, nefas eſt uti cibis ejus.]Exemplum habes in Daniele cap. 1. 9. Apoſtolus 1. Corinth. x. 27. minus hic rigidus eſt. Εἰ δέ τις inquit, καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίςων, καὶ

θέλετε

θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. Ἐάν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ, τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι᾽ ἐκεῖνον τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν. τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Συνείδησιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλά τὴν ἑτέρου. *Quod ſi quis infidelium vos vocat, & vultis ire; quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conſcientiam. At ſi quis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum eſt, ne edite, propter illum qui indicavit, & propter conſcientiam. Domini enim eſt terra & plenitudo ejus. Conſcientiam autem dico non tuam, ſed illius alterius.* Verùm Iudæis non videtur tantum licuiſſe; quos vetuerat Deus communionem habere cum gentilibus.

יג: בת ישראל לא תניק את בנה של נכרית מפני שמגדלת בן לעכו"ם ולא תילד את הנכרית אבל מילדת היא בשכר משום איבה והנכרית מילדת את בת ישראל· ומניקה את בנה ברשותה כדי שלא תהרגנו:

XIII. Mulier Iſraelitica non lactabit filium idolis ſervientis; quia is filium ad idololatriam educat. Itidem nec obſtetricabitur paganæ idola colenti. Sed licet pro mercede odii cauſſa obſtetricari. Paganæ verò obſtetricis operâ uti mulieri Iſraeliticæ licet. Etiam ad lactandum filium ſuum uti eâ licet: ſed domi matris, ne occidat eum.

Odii cauſſa obſtetricari.] Cur ex odio permittit obſtetricari? Num quia occaſionem ſic habitura interimendi fœtus, vel etiam puerperæ, aut parturientis? Vix perſuadere mihi poſſum, rem adeo deteſtabilem à Maimonide præcipi. Vera proinde interpretatio eſt, odii cauſſa poſſe obſtetricari, hoc eſt, ad odium effugiendum. Sive ne odium gliſcat, ſed potius occurratur iis, qui, ſi negetur hoc officium, pejus odiſſent, magiſque malefacerent. Neque hic gratificari me Maimonidæ, ſed re verâ hanc ejus fuiſſe ſententiam; liquet ex capitis ſequentis ſectione ſecunda; ubi clarè ait, ſiquis ſibi metuat ab iis, qui religionis ſunt diſparis; poſſe ad odium evitandum medicam admovere manum; non gratis tamen, ſed pro mercede.

יד: ההולכין ליריד אסור לשאת ולתת עמהן

XIV. Cum euntibus ad nundinas idololatrarum non licet nego-

והבאין מותרין והוא שלא
יהו קשורין זה בזה שאם
היו קשורין שמא דעתן
לחזור וישראל ההולך
ביריד בהליכה מותר לשאת
ולתת עמו שמא יחזור בו
ובחזירה אסור :

negotiari : at cum redeuntibus inde, conceditur ; dummodo ne ſit tota ſocietas. Nam id ſi fuerit, fortaſſe ea cupiet reverti. Cum Iſraelita ad nundinas tendenti licet negotiari. Fieri quippe poſſit, ut deſerat hoc propoſitum. At cum revertenti inde eſt interdictum.

Cum euntibus.] Puta idololatris ; ut intelligitur ex antitheſi Iſraelitarum; quæ ſubjicitur.

Non licet negotiari.] Ne idololatras pecunia augeas, qua in nundinis promoveant idololatriam.

Cum redeuntibus conceditur.] Quia, nundinis exactis, nihil periculi eſt, ne in idololatricis nundinis idola emant, vel quomodocunque idolorum cultum roborent.

Dummodo ne ſint pars ſocietatis.] קשורין זה בזה *ligati alter ad alterum* : i.e. ut vulgo dicimus, *en compagnie*. Porrò eo, ſi alligati aliis ſint, interdicitur, quia pars fortaſſe ſocietatis in nundinis remanſit : atque ad eam poſſit reverti ; pecuniâque, qua eos auxeris, ad idololatriam abuti.

Vt deſerat hoc propoſitum.] Nempe ubi vidit humanitatem tuam, quâ cum eo, licet ad nundinas idololatrarum tendente, ſeque conjiciente in periculum cultus idololatrici, nihilominus negotieris.

Cum referenti eſt interdictum.] Quia iam ab inſtituto revocare ſerum eſt, poſtquam ad nundinas idololatrarum ivit, & ea egit, quibus idolorum cultus gliſcat. Atque hæc plus lucis accipient ex §. ſeq.

טו ישראל משומד
בין בהליכה בין בחזירה
אסור׃ ישראל שהלך ליריד
של גוים בחזירה אסור
לשאת ולתת עמו שמא
עבודת כו"ם מכר להן שם
ודמי עבודת כו"ס ביד

XV. Cum Iſraelita, qui ad idolorum cultum defecit, tam in abitu, quàm reditu, negotiari interdictum eſt : cum Iſraelita alio, ad nundinas gentilium eunti, tantummodo in reditu negotiari prohibemur. Fortaſſe enim idolorum, vel aliquid ejus cultui dicatum, vendi-

ישראל אסורים בהנאה
וביד גוי מותרין בהנאה:
ומפני זה נושאים ונותנין
עם הגוי הבא מן היריד של
עכו"ם ואין נושאין ונותנין
עם ישראל הבא מן היריד
ההוא ולא עם המשומד לא
בהליכתו ולא בחזירתו:

vendiderit: unde æs conflatum ab Iſraelita eſt uſui inconceſſum: ſin æs fuerit penes gentilem, uti eo licebit. Iccirco negotiandum cum idololatris, quando à nundinis idololatricis veniunt: non item cum Iſraelita religionem ſuam deſerente, ſive ad nundinas tendat, ſive inde redeat.

פרק עשירי

אין כורתין ברית
לעובדי כו"ם כדי שנעשה
עמהן שלום ונניח אותם
לעובדם שנאמר לא תכרות
להם אלא יחזרו מעבודתם
או יהרגו ואסור לרחם
עליהם שנאמר ולא תחנם
לפיכך אם ראה גוי עובד
כו"ם אובד או טובע בנהר
לא יעלנו: ראהו נטוי למות
לא יצילנו אבל לאבדו בידו
או לדפחו וכיוצא בזה
אסור מפני שאינו עושה
עמנו מלחמה:

Caput X.

NE paciſcantur cum idololatris, ita ut iis concedant idola colendi licentiam: quia dicitur, *Non *percuties cum eis*, &c. Sed vel à cultu avertant, vel occidant. Nec eorum miſereri licet: quia dicitur, *Nec *miſereberis eorum*. Iccirco, ſiquis viderit gentilem pereuntem, vel aquis demerſum, ne opem ferat. Si eum morti proximum viderit, ne eripiat morti. Attamen manu ſuâ eum perdere, præcipitem in puteum dare, vel ſiquid huic ſimile, nefas eſt, quia nobiſcum bellum non gerit.

* Deut. 7. 2.

* Ibid.

Noti paciſcentur cum idololatris.] Interdictum, quod eſt Exodi XXIII. 2. ſolùm refertur, ad ſeptem nationes terræ Canaan. Ad omnes verò gentiles, aut idololatras, extendere illud velle, planè fuerit crudele. Quia igitur, ibi mandatum id non habet locum; habebit alterum, quod non Scriptura ſolum, ſed ratio etiam nos docet. Eſt illud,

 Ne oc-

Ne occidas. Nam occidit etiam, qui cum opitulari perituro alioqui poſſet, id negligit. Maimoniden hic qui purgem, non ſatis video. Non eum de ſolis Cananææ gentibus, ſed universè de gentilibus idola colentibus, locutum eſſe; vel illud fidem fecerit, quod initio ſequentis paragraphi generatim dicat, *Hæc dicta ſunt de idololatris.*

ב בד״א בע״כום אבל המוסרים והאפיקורוסין מישראל מצוה לאבדן ביד ולהורידן עד באר שחת מפני שהן מצירין לישראל ומסירין את העם מאחרי ה׳. מכאן אתה למד שאסור לרפאות עובדי כו״ם אפילו בשכר ואם היה מתיירא מהן או שהיה חושש משום איבה מרפא בשכר אבל בחנם אסור: וגר תושב הואיל ואתה מצווה להחיותו מרפאים אותו בחנם:

II. Hæc dicta ſunt de idololatris. Sed Iſraelitarum illos, qui à religione deſciverint, vel Epicurei evaſerint, trucidare, atque ad inferos uſque perſequi jubemur. Quippe affligunt Iſraelem, populumque à Deo avertunt. Hinc diſcere eſt, prohibitum quoque eſſe, ne medicinam idololatris faciamus, utcunque mercedem reciperemus. Cæterùm ſiquis ſibi ab iis metuat, ac ſe propterea fore credat exoſum: mercede ſanabit, gratis verò non licet. Proſelytum autem inter Iſraelitas degentem, quia incolumem eum ſervare jubentur, gratis etiam curabunt.

Proſelytum autem inter Iſraelitas degentem.] Duplices Hebræis ſunt peregrini. Eorum alii, religione priori deſertâ, prorſus ſe legi Moſaicæ ſubjiciunt, ac ceremonias quoque Iudaicas ſervant. Tales nuncupantur גרי צדק *peregrini juſtitiæ.* Alii autem ſolùm obſervant ſeptem præcepta Noacho data: nam abſtinent idolorum cultu, cæde, furto, & adulterio; nec vivo animali membrum amputant ad comedendum; nomini divino non maledicunt; & judices inſtituunt, quorum curâ hæc præcepta conſerventur. Atque appellantur גרי תושבים *peregrini habitantes* ſive *habitationis*: quia habitare inter Iſraelitas iis licebat. Autor VII §. hujus capitis: &c. לא יעבור בארצינו עד שיקבל עליו ז׳ מצות שנצטוו בני נח אם קבל עליו שבע מצות הרי זה גר תושב *Non tranſibit per terram noſtram, donec ſuſceperit* VII *præcepta Noachidis data*, &c. *Si ſuſcepit ſeptem præcepta, eſt peregrinus*

regrinus habitationis. Atque hæc non parum capient lucis ex iis, quæ diſſerit vir nobilis, atque eximium ſeculi decus, Hugo Grotius, de Iure belli & pacis cap. I, ſect. XVI.

ג. אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל ובסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות ומשכירין להם בתים בארץ ישראל ובלבד שלא יעשם שכונה ואין שכונה פחות משלשה ואין משכירין להם שדות ובסוריא משכירים להם שדות ומפני מה החמירו בשדה מפני שיש בה שתים מפקיעה מן המעשרות ונותן להם חנייה בקרקע ומותר למכור להם בתים ושדות בחוצה לארץ מפני שאינה ארצינו:

III. Idololatræ non vendentur domus, vel agri in terra ſancta. In Syria autem domos quidem vendent, at non agros. Locabunt autem iis domos in terra Iſrael: cæterum ita, ut ne fiat vicinia: vicinia autem minimùm è tribus conſtat. Nec agros hic iis elocabunt: in Syria tamen id conceditur. Cur verò gravati id ſint in agris permittere, gemina ratio concurrit. Siquidem immunem eum à decimis reddit, ſedemque ei in ſuo concedit. In iis tamen locis, quæ ſunt extra terram ſanctam, licet iis domos divendere atque agros: quia illa non ſunt ſoli noſtri.

Idololatris non vendentur domus, aut agri.] Hauſtum ex primo cap. Aboda Zara. Ratio nititur Deut. VII. 2: לא תכרת להם ברית ולא תחנם *Non percuties cum eis fedus, neque gratiam iis facies.* Quoniam autem τὸ תחנם varia recipit puncta; quadruplicem hujus loci ſenſum Hebræi faciunt. Primus eſt, ut תחנם juxta vulgatam ſcripturam notet, *gratiam iis facias*, aut *miſericordia ducaris.* Alter eſt, ſignificatione deducta à חנה, *caſtra metari.* Quare exponunt, *ne des illis locum morandi*: unde inferunt, nefas eſſe campum, aut domum, in terra ſancta gentili vendere. At in Syria, ſeu Aram, quam David ſubegit, permittunt venum dare; quia non ejus ſit ſanctimoniæ, cujus ſancta terra: ſed agros non item; quoniam in damnum Levitarum, & pauperum, id redundet: quippe gentiles decimas non pendunt. Tertia interpretatio eſt, *ne des illis gra-*

tioſè. i.e. ne dones illis. Quarta, *ne tribuas illis gratiam*, à חן deductâ ſignificatione, i.e. ne ea laudes, ne ullam in oculis tuis gratiam inveniant, neque tibi placeant. Has omnes expoſitiones locum habere Thalmudici volunt, quia תחנם ſine ו ſcriptum eſt: ſi ו adeſſet, tantum primæ interpretationi locus eſſet.

ד אף במקום שהתירו להשכיר לא לבית דירה התירו מפני שהוא מכניס לתוכה עכו"ם ונאמר לא תביא תועבה אל ביתך: אבל משכיר להן בתים לעשותן אוצר ואין מוכרין להן פירות ותבואה וכיוצא בהן במחובר לקרקע אבל מוכר הוא משיקוץ או מוכר לו על מנת לקוץ וקוצץ ומפני מה אין מוכרין להן שנאמר ולא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא:

IV. Cùm verò locum iis ſtatuunt locari poſſe, non intelligitur ad inhabitandum. Siquidem poſſet gentilis inferre in eam idola. Atqui dictum eſt: *Ne* * *inferas abominationem in domum tuam*. Sed elocabunt iis domos eâ lege, ut pro horreis utantur. Nec fructus, ſimilesve proventus, aut ulla è terra naſcentia, divendere iis licet, quamdiu adhærent ſolo: ſed demum vendere conceſſum, ubi præſcideris, vel conditione eâ, ut continuò præſcindant. At cur aliter vendere prohibentur? Quia dicitur לא תחנם; hoc eſt, *Ne* * *des iis locum morandi in ſolo*. Nam ſi terra eorum non ſit propria, ex accidenti ſolum fit, ut in ea moram trahant.

* Deut. 7. 26.

* Deut. 7. 2.

Ex accidenti.] Ex occaſione fit, non primò vel præcipuè proponitur.

ה וכן אסור לספר בשבחן ואפילו לומר כמה נאה גוי זה בצורתו קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהם

V. Itidem nec conceſſum, aliqua profari in laudem idolorum, atque adeò dicere, Quàm bella hæc figura! Quanto minus laudare (licet) opera ipſa, vel aliquid eorum cultui inſerviens! Siquidem dicitur,

לא

שנאמר ולא תחנם לא יהיה להם חן בעיניך מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים ואסור ליתן להם מתנות חנם אבל נותן הוא לגר תושב שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי במכירה ולא בנתינה:

לא תחנם, *Ne gratia ulla iis ſit in oculis tuis.* Quippe id occaſio fit adhærendi iis, & mala addiſcendi opera eorum. Prohibitum quoque munera illis gratuita donare. Sed licet ea donare proſelyto, qui inter Iſraelitas habitet. Quia dicitur,* *Peregrino, qui in civitatibus tuis eſt, ea dabis:* ut comedat ea, aut vendat gentili: vendat autem, non donet. * Dent.14.19.

Quanto minus laudare.] קל וחומר *leve, & grave,* i. argumentum à minori ad majus, aut contrà. Reſpondet autem Latinorum huic phraſi, *quanto minus.* Vti in Pirke Aboth.cap.1. באשתו אמרו קל וחומר באשת חבירו *propria dixerunt: quanto minus cum uxore proximi!*

ו מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום ואין ממחין בידי עניי גוים בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום ושואלין בשלומם ואפילו ביום אידם מפני דרכי שלום: ואין כופלין להן שלום לעולם ולא יכנס לביתו של נכרי ביום אידו לתת לו שלום מצאו בשוק נותן לו שלום בשפה רפה ובכובד ראש:

VI. Suſtentabuntur egeni gentilium unà cum egenis Iſraelis, pacis cauſſa: nec obſtandum, quo minus gentium egeni in angulis relicta colligant, atque id quietis ergo. Cujus gratiâ etiam ſalutabunt eos feſto illorum die. Nec tamen bis eos ſalutabunt: aut die feſto ſalutandi ergò eorum ingredientur domos. Si quis in plateis offenderit, ſubmiſsâ voce, & capite ſubmiſſo, ſalutem dicet.

Quo minus gentium egeni in angulis relicta.] שכחה *quod per oblivionem in agro relictum eſt,* & viduis, orphanis, ac egentibus cedit. הפאות *anguli* agrorum, quos domino demetere non licebat; ſed pauperibus relinquendi erant.

Nec tamen bis eos ſalutabunt.] Pacis cauſſa ſemel ſalutem dicendam ajunt, ſed non geminandam, quia שלום *pax*, vocabulum quo Hebræi ſalutant, eſt inter attributa Dei, quæ temere apud gentiles uſurpanda non ſint. Iud. VI. 24. *Et vocavit illud, Dominus pacis.*

ז אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין האומות או שיד הגוים תקיפה על ישראל אבל בזמן שיד ישראל תקיפה על אומות העולם אסור לנו להניח גוי עובד כו״ם בינינו אפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו עד שיקבל עליו שבע מצות שנצטוו בני נח שנאמר לא ישבו בארצך אפילו לפי שעה ואם קבל עליו ז׳מצות הרי זה גר תושב ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד:

VII. Hæc locum non habent, niſi Iſraelita à gentilibus detineatur captivus, vel ii Iſraelitis fuerint potentiores. At ubi Iſraelitæ viribus prævalent, nefas ullum inter nos relinquere idololatram; etſi tantummodo forte fortunâ inter nos commoretur, aut uno ex loco in alterum commeet mercaturæ gratiâ. Imò nec pertranſire terras finemus, niſi antè receperit ſeptem præcepta Noachidis data. Quia dicitur, * *Ne commorentur in terra tua:* ne horæ quidem ſpatio. Si ſeptem illa præcepta receperint; pro peregrinis ejuſmodi habentur, quibus habitare in Iſraelitarum terra liceat. Nec habitare permittitur ejuſmodi peregrino, niſi tempore jubilæi: extra id tempus nullus recipitur, niſi peregrinus juſtitiæ.

* Exod. 23. 33.

Niſi tempore Iubilæi.] Arachin cap. VIII, & Auctor noſter in Halachoth Hiſure Biha cap. XIV. In cauſſa eſt, quod Iſraelita adſtringatur ad victum iis ſuppeditandum. Id autem facilius fieri poteſt tempore Iubilæi; quo agros colere, & fructus colligere Iſraelitis non licebat.

Niſi peregrinus juſtitiæ.] Quomodo differat peregrinus juſtitiæ à peregrino habitationis, dixi ad §. 2.

CAPVT

פרק אחד עשר

Caput XI.

אין הולכין בחקות גוים ולא מדמין להן לא במלבוש ולא בשער וכיוצא בהן שנאמר ולא תלכו בחקות הגוים ונאמר ובחוקותיהם לא תלכו ונאמר השמר לך פן תנקש אחריהם הכל בענין אחד הוא מזהיר שלא ידמה להן אלא יהיה הישראל מובדל מהן וידוע במלבושו ובשאר מעשיו כמו שהוא מובדל מהן במדעו ובדעותיו וכן הוא אומר ואבדיל אתכם מן העמים:

NOn ſequentur (Iſraelitæ) gentium ſtatuta, nec ſimiles erunt vel veſtium habitu, vel capillis, & aliis id genus. Quia dicitur, * *Neque ambulabitis in ſtatutis gentium.* Dictum quoque: *Cave ne poſt eas illaqueeris.* Vtrumque hoc eodem ſpectat: nimirum nequis in re quapiam iis aſſimiletur, ſed diſſimilis ſit; atque id ex habitu, & actibus reluceat; uti doctrina ac ſententia longe alia eſt. Vnde dictum eſt, * *Et ſeparabo vos à gentibus.*

* Levit. 20.23.

* Ibid. 20.26.

ב לא ילבש במלבוש המיוחד להן ולא יגדל ציצת ראשו כמו ציצת ראשם ולא יגלח מן הצדים ויניח השער באמצע כמו שהן עושין וזהו הנקרא בלורית ולא יגלח השער מכנגד פניו מאזן לאזן ויניח הפרע מלאחריו כדרך שעושין הן ולא יבנה מקומות כבנין היכלות של עכו"ם כדי שיכנסו בה רבים כמו שהן עושין וכל העשה אחת מאלו וכיוצא בהן לוקה:

II. Non veſtem induet gentilibus peculiarem, non eorum inſtar capillis erit promiſſis, non utrimque tondebitur, relictis in medio capillis, nec à fronte præcîdet capillos ab una aurium ad alteram, relicta occipitis coma, quandoquidem is mos gentilibus. Non ad modum, quo delubra idololatrica exſtruuntur, ædificaturus eſt, quò multitudo iſtic conveniat juxta ritus gentium. Quiſquis aliquid iſtorum, vel his ſimile committit, vapulat.

Non

Non utrimque tondebitur relictis in medio capillis.] Raſuræ ſimilis meminit Herodotus lib. IV. Macæ, inquit, λόφους κείρονται· τὸ μὲν μέσον τῶν τριχῶν ἀνιέντες αὔξεσθαι, τὰ δὲ ἔνθεν καὶ ἔνθεν κείρονται ἐν χροΐ. *Criſtas tondendo efficiunt. Nam in medio capillos ſinentes creſcere, hinc & inde ad cutem uſque raduntur.* Rectiſſime doctiſſimus Cochus obſervat, λόφον hîc criſtam eſſe; quod malè Valla verterat *verticem capitis*. בלורית unde originem trahat, ignoro.

Nec præcîdet capillos ab una aurium ad alteram.] Tonſuram deſignat, quam veteres nuncupavere. Ἑκτόρειον κουράν. De qua Iulius Pollux: Ἐκαλεῖτο δέ τις κουρὰ καὶ Ἑκτόρειος κόμη περὶ ἧς φησιν Ἀναξίλας·

Τὴν Ἑκτορείην τὴν ἐφίμερον κόμην.

Τίμαιος δὲ τὴν κουρὰν ταύτην περιεστάλθαι μὲν δεῖν περὶ τὸ μέτωπον λέγει, περικεχύσθαι δὲ τῷ τραχήλῳ· *Hectorea verò tonſura quædam, ac coma item vocabatur: de qua Anaxilaus ait: Hectoream & amabilem comam. Timæus autem ait, in tonſura hac circa frontem quidem præcidi comam: ac poſteriorem per cervicem diffluere.* Tonſura hujuſmodi etiam dicta eſt Theſeia. Cujus rei cauſſam adfert Plutarchus in vita Theſei, his verbis: Ἔθους δὲ ὄντος ἔτι τότε τοὺς μεταβαίνοντας ἐκ παίδων ἐλθόντας εἰς Δελφοὺς ἀπάρχεσθαι τῷ Θεῷ τῆς κόμης, ἦλθε μὲν εἰς Δελφοὺς ὁ Θησεὺς, καὶ τόπον ἀπ᾽ αὐτοῦ τὴν Θησείαν ἔτι νῦν ὀνομάζεσθαι λέγουσιν. ἐκείρατο δὲ τῆς κεφαλῆς τὰ πρόσθεν μόνον, ὥσπερ Ὅμηρος ἔφη τοὺς Ἄβαντας, καὶ τοῦτο τῆς κουρᾶς τὸ γένος Θησηῒς ὠνομάσθη δι᾽ ἐκεῖνον. *Cum verò conſuetudo foret, ut qui ex pueris excederent, Delphos profecti comæ primitias Deo conſecrarent; adiit & Theſeus Delphos, & locum hac quoque memoria ab eo Theſeam vocari arbitrantur. Tonſum autem ſinciput ſolum; ut de Abantibus refert Homerus: atque hoc eſt tonſuræ genus, quod ab eo dicitur Theſeis.* Negat Maimonides, Iudæis hunc morem ſequi licere. Fecere tamen, ſi Nonno credimus, paraphraſi Ioan. cap. II: ubi Galilæos ὀπισθοκόμους appellat:

Χριστὸς ὀπισθοκόμων μερόπων θοινήτορι λαῷ
Κλητὸς ἔην σύνδορπος.
Chriſtus retrocrinitorum hominum epulanti populo
Vocatus erat conviva.

Non tamen aſſentio viro eruditiſſimo, qui exiſtimat, idem eſſe ὀπισθοκομᾶν, & περικυκλοῦν τῆς κεφαλῆς. Siquidem poteſt quis promittere retro pendulos crines, etſi κυκληδόν, ſive περιτροχαλὸν, hoc eſt, in orbem non fuerit detonſus.

III. Iſ-

ג מי שהיה מסתפר מישראל כיון שהגיע לבלוריתו קרוב לשלוש אצבעות לכל רוח שומט את ידו׃ ישראל שהיה קרוב למלכות וצריך לישב לפני מלכיהם והיה לו גנאי לפי שלא ידמה להן הרי זה מותר ללבוש במלבושן ולגלח כנגד פניו כדרך שהן עושין׃

III. Iſraelita gentilem tondens, ubi quaſi ad tertium ab omni parte comæ digitum pervenerit, reliquo ſuperſedebit. Iſraelita regi (gentili) familiaris, quem coram rege conſidere eſt neceſſe, ſi turpe fuerit non ſequi morem iſtic receptum, licebit indui habitu, qui ibi obtinet, ac eorum inſtar caput tondebit.

ד אין מנחשין כגוים שנאמר לא תנחשו כיצד הוא הנחש כגון אלו שאומרים הואיל ונפלה פתי או נפל מקלי מידי איני הולך למקום פלוני היום שאם אלך אין חפצי נעשים הואיל ועבר שועל מימיני איני יוצא מפתח ביתי היום שאם יצאתי יפגעני ארם רמאי וכן אלו ששומעים צפצוף העוף ואומרים יהיה כך ולא יהיה כך שטוב לעשות דבר פלוני ורע לעשות דבר פלוני וכן אלו שאומרים שחוט תרנגול זה שקרא ערבי שחוט תרנגולת שקראה כמו תרנגול ׃ וכן השמים סימנין

IV. Non captabunt auguria more gentilium: quia dicitur, *Non* utemini auguriis.* Augurium autem eſt, quando quis dicit: Si offa ori exciderit, aut baculus manui, non accedam hodie locum iſtum: quia ſi id agerem, negotia non ſuccederent. Aut, ſi vulpe dextram meam prætergreſſa, non egrediar foribus domus meæ, ne forſan egreſſo obviam fiat impoſtor. Itidem cum attendunt avium cantus, atque inde colligentes, ajunt: Hoc ita eveniet; iſtoc facere expedit, illud non item. Similiter cum gallum jubent necari, quia cacillet, aut gallinam ob cantum. Etiam quando aliquod ſibi ſignum ſtatuunt, hoc

* Levit. 19. 26.

לעצמו אם יארע לי כן וכך אעשה דבר פלוני ואם לא יארע לי לא אעשה כאליעזר עבד אברהם וכן כל כיוצא בדברים האלו הכל אסור וכל העושה מעשה אפילו דבר מדברים אלו לוקה:

animo: Si iſtoc evenerit, faciam hoc; ſin minùs contingat, non faciam: uti fecit Eliezer, Abrahami ſervus. Ac quisquis fecerit horum aliquid, vel tale aliud, vapulat.

Augurium autem eſt.] Augurium hîc Maimonides deſcribit. נחש verbum natura μέσον. Aliquando eſt, *explorare, indagare, prudentiâ aliquid aſſequi, ex rerum circumſtantiis conjectare.* Aliquando, *omina captare, auguria ſectari.* Vnde ſemper נחש LXX ſenes tranſtulerunt οἰωνίζεσθαι. Quam latè ſe vox extendat, non facilè dixeris. Numer. XXIV. 1. habemus vocem מנחש ſeu augurem. Nam ait S. S. לא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים *non ivit hac vice, ut antea, ad auguria captanda.* Vult, ni fallor, divinus Moſes, Bilhamum, poſtquam iteratò advertiſſet, ex ore DEI proſpera omnia Iſraelitis portendi, noluiſſe tertiò captare omina; ſed, quaſi confidentem, jam iviſſe, ut proſequeretur, quod ſpiritus Dei dictaret. Reſpiciunt autem hæc verba ad caput ſuperius, quo traditum erat, eum cæſis beſtiis, & altari impoſitis, digreſſum; credo, ad obſervanda prætervolantium avium omina, aut ſimile quippiam, quod caſu offeratur. Ita נחש Bilhami fuerit propriè augurium. Et cum idem ait: לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל mentem hanc puto, *Non eſt augurium*, vel *omen, contra Iacobum, nec divinatio contra Iſraelem.* Atque inde verba, *Fortaſſe obviam fiet Deus mihi, &, quamcunque rem oſtenderit mihi, indicabo tibi*, i. e. videbo, quale mihi ſignum Deus offerat, & tibi renuntiabo. Gerundenſis ad Deut. XVIII 19. vult, מעונן, & מנחש eſſe ſpecies generis קסם. Hoc μάντις eſt ſenibus LXX: ut מעונן κληδονιζόμενος, מנחש οἰωνιζόμενος. מעונן Rabbini ab עונה deducunt, ut notet temporum obſervatorem: alii, ſed minùs veriſimiliter, derivant ab ענן *nubibus*: ut *mathematicum* notet: alii ab עונן *præſtigiis uti*: illud ab עין, quia præſtigiator אוחז העינים, *oculos eludit.* Sed ſi, ut arbitror, ab עין deducenda vox eſt: liceat & dicere, מעונן venire à ſpeculando, proprieque notare *auſpicem*, ὀρνεοσκόπον. מנחש autem ſit, qui qualiacunque omnia vel ſigna attendit, etiam terreſtria: uti hic eſt in Maimonidæ deſcriptione.

Si offa ori exciderit.] Vt in tripudio ſoliſtimo; de quo Cicero lib. II. de Divinat. Livius lib. x. & Feſtus.

Si vulpes

Si vulpes dextram meam,&c.] De divinatione ex vulpe, lupo, cane, quadrupedum aliis, vide eos, qui de Divinatione ſcripſerunt. Hujuſmodi auſpicia pedeſtria dicebantur.

Avium cantus.] Oſcines aves, cantu, ut præpetes volatu, auſpicium faciebant. Vide, præter alios, Agellium lib. VI cap. VI.

Quia cacillet.] Quod gallinæ proprium, ut eſt apud auctorem Philomelæ: *Cucurrire ſolet gallus, gallina cacillat.* Vt *cantillo* à *canto*: ſic *cacillo* à *caculo*: quod Belgis itidem *Kakelen.* In Aldina, uti & veteri Veneta anni cIↄcccc LXXXVI, pro *cacillat* eſt *gracillat.* Sed ſequor Mssos meliores: quos & Schottus expreſſit obſervationum Humanarum lib. II cap. III. Exiſtimet aliquis, verti potuiſſe *propter pipatum*: quia id gallinarum proprium. Varro in Aboriginibus: *Mugit bos, ovis balat, equi hinniunt, gallina pipat, grunnit ſus.* Sed puto Varronem pullum gallinaceum ſignare, cujus *pipare*, vel *pipire*: ut apud Columellam lib. VIII cap. V. Imò & accipitri tribuit auctor Philomelæ. Quare nihil proprium magis cacillatione. Et tamen vocabulum id majoris eſſet auctoritatis, ſi ſcriptor Philomelæ eſſet Ovidius ipſe, non Grammaticus quiſpiam, quod res clamat; atque is Chriſtianus; ut extremi verſus oſtendunt.

Gallinam ob cantum.] De hoc, & aliis, Terent. Phorm. act. IV. ſc. IV.

Quot res? poſtilla, monſtra evenerunt mihi.
Introiit in ædes ater alienus canis.
Anguis per impluvium decidit de tegulis.
Gallina cecinit: interdixit hariolus.
Aruſpex vetuit ante brumam autem novi
Negoti incipere.

Vti fecit Eliezer, Abrahami ſervus.] Signorum, quæ homines petunt, alia certo judicio, alia temere petuntur: ut obſervat avus meus, Franciſcus Iunius, ad XXIV. cap. Gen. in Analyſi. Quæ judicio certo petuntur, illa aut aperto Dei mandato, aut occulto ejus inſtinctu poſtulantur. Vtrumque autem à ſpiritu Dei eſt: quemadmodum à Gedeone, & Ionathane, factum legimus. Elihezeri poſtulatum ex inſtinctu Dei fuit; nempe recumbente eo in promiſſiones illius, quas ipſe tum fide perceperat, tum Abraham, auctor itineris, pronuntiaverat. Vnde miror, Maimoniden petitionem Elihezeri inter illicitas reponere. Fortè putabat, tentationem Dei eſſe; quod tamen ſentiendum non eſt. Meliùs Moſes Gerundenſis verba hæc ait prolata דרך תפלה *per modum rogantis.* Gemara Holin cap. VII. ait, כל נחש שאינו כנחש אליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש *Quæcunque conjectio non eſt inſtar conjectionis*

Elihezeris ſervi Abrahami, & Ionathanis, filii Sauli, non eſt conjectio. Mens ejus dicti, juxta Hebræos tantùm licitum eſſe divinandi illud genus, quo, ante eventum rei, homo ſignum aliquod concipiat; ex cujus eventu conjectet, quid ſibi faciendum ſit. Quia ſi ſignum illud, quod animo concepit, eveniat, ipſe Deus videatur conſilium ejus approbare. Itaque poſſe aliquem exemplum Elihezeris, & Ionathanis, ſequi: at ſi res quæpiam fortuitò evenerit, priuſquam homo ſecum ſignum aliquod conciperet, uti ſi inopinanti lupus offeratur; non licere id pro omine habere.

ה מי שאמר דירה זו שבניתי סימן טוב היתה עלי אשה זו שנשאתי ובהמה זו שקניתי מבורכת היתה ומעתה שקניתיה העשרתי וכן השואל לתינוק אי זה פסוק אתה לומד אם אמר לו פסוק מן הברכו׳ ישמח ויאמר זה סימן טוב הואיל ולא כיון מעשיו ולא נמנע מלעשות אלא עשה סימן זה לעצמו לדבר שכבר היה הרי זה מותר׃

V. Dixerit aliquis, Ex quo domum hanc exſtruxi, aut mulierem hanc duxi, aut animal hoc emi, proſperè mihi res ceſſere; quippe opibus ſum auctus. Item, interroget quis puerum, quem verſum dicerit; atque ille referat verſum quempiam ex benedictionibus: tum (alter) ſubjiciat, bono ſe id omini ducere: tantùm ne propterea progrediatur in opere, vel ab eo ceſſet: ſed duntaxat pro ſigno habeat rei jam præteritæ. Sanè pacto iſto pro licitis habentur.

Ex quo domum hanc exſtruxi.] Holin cap. VII. legas בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחש יש סימן *Domus, puerulus, & mulier, tametſi non ſint auguria, ſunt ſigna.* Id eſt, ſi poſt ædificationem aut emtionem domus, alicui fortuitum aliquid evenerit, lætum aut improſperum; poteſt hoc habere pro lætitiæ aut triſtitiæ ſigno, & conjectare inde, rectè, an malè fecerit. Ideoque licet dicere puero, פסוק לי פסוקך *Recita mihi verſum tuum*; ut ſi verſus fuerit triſtis, triſtitiam; ſi lætus, gaudium inde capiat. Hoc, inquit Maimonides, poſt rem jam peractam facere conceditur: at non ita conjectare licet de re futura; quia omen tale poſſit hominem impellere, ut idcirco hoc, vel illud faciat, ab altero autem abſtineat: idque ille fieri debere negat. Sed aliter Hebræorum aliis viſum.

Nam

Nam eodem cap. Holin legas, R. Iohanan, cùm Babylonem petiturus eſſet ad viſendum Semuelem, juſſiſſe, puerum quempiam ſibi recitare verſum, quem didiciſſet: eumque protuliſſe verba Semuel XXVIII. 3: *Et Semuel mortuus eſt:* indeque conjectaſſe, mortuum jam eſſe Semuelem, quem inviſere volebat, eoque itinere abſtinuiſſe. Idem ab aliis magiſtris factum. Volunt etenim Thalmudici, poſtquam Prophetæ eſſe deſierunt, ſæpe pueros futura ſolitos prædicere, & eſſe vaticinium aliquod in verſu hoc, vel illo, quem è S. Scriptura protuliſſent. Cæterùm talia pro omine habere, nefas omnino videtur: & ex Helleniſmo hoc tractum, non obſcurè obſervaſſe mihi videor. Ait enim Plutarchus lib. de Iſide & Oſiride, Ægyptios putare, *παιδάρια μαντικὴν δύναμιν ἔχειν, καὶ μάλιστα ταῖς τούτων ὀττεύεσθαι κληδόσι παιζόντων ἐν ἱεροῖς καὶ φθεγγομένων ὅ,τι ἂν τύχωσι, pueros facultate divinandi eſſe præditos, & maximè ominis loco accipi, ſiquid ii in templis ludentes fortè pronuntient,* Addit, ſuperſtitionem inde natam, quòd Iſis, quærens arcam, cui Oſirin Typhon incluſerat, cùm ex cæteris nihil reſciſceret, tandem quod vellet, ex pueris cognoverit, qui arcam natantem in flumine viderant. Simile & huic alterum ſortium genus, ex nobilis poetæ verſibus: quod *ῥαψῳδομαντείαν* dixere. Eoque pertinent *ſortes Virgilianæ*; de quibus Spartianus in vita Hadriani. Quid, quod Chriſtiani nonnulli itidem ex Sacræ Scripturæ loco, qui aperienti eas ſe forte fortuna primò obtuliſſet, quid faciendum, futurumve eſſet, ſtatuebant, oraculi id loco habentes? ut ex Gregorii Turonenſis lib. IV, & V, conſtat. Etiam mos gentibus fuit, ut ſi in negotio quopiam minus viderent, quid facto opus foret: in publicum prodeuntes, vocem, quam audirent, pro omine haberent. Nec multum abludit, quod Cicero II. lib. de Divinat. refert: *Cùm,* inquit, *M. Craſſus exercitum Brundiſii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, Cauneas, clamitabat. Dicamus ſi placet, monitum ab eo Craſſum, caveret, ne iret.* Veteres quippe Romani V conſonum pronunciabant ut Germani W: nempe *cave*, quaſi eſſet *cawe*: ita ut *Cauneas* ſonaret, quaſi *cave ne eas*. Hebræi, qui licita hæc cenſent, eò ajunt pertinere illud Ieſaiæ XXX. 21: *Et aures tuæ audient à tergo tuo dicentium, Hæc illa eſt via, incedite per eam, cùm dexteram aut ſiniſtram petetis.* Eodem etiam referunt, quod Iud. VII. 11 Deus jubet, Gideonem ire ad caſtra Midianitarum, & audire, quos inter ſe ſermones habeant. Sed profectò quantum hæc diſtant, ut quis iſtoc agat ex mandato Dei, & abſque illo! quorum poſterius quin ſuperſtitioſum ſit, minimè dubitandum.

ו איזהו קוסם זה העושה מעשה משאר המעשיות כדי שישוב ותפנה מחשבתו מכל הדברים עד שיאמר דברים שעתידים להיות ויאמר דבר פלוני עתיד להיות או אינו הווה או שיאמר שראוי לעשות כך הזהרו מכך :

VI. Cujuſmodi eſt divinator? Qui hoc, vel illud agit, cogitationibus nulli intentis rei, donec futura prædixerit, ſtatuendo, hoc vel illud futurum, aut iſtoc vel aliud facere oportere. A cujuſmodi cavendum nobis.

Cujuſmodi eſt divinator?] קסם, quod Maimonides uſurpat, nunc in bonam, nunc malam partem ſumitur. Inmalam paſſim accipi videas: ut cum ſignat divinationem eam, quæ præſtigiis fit, aut malorum ſpirituum commercio. Vt Sam. XXVIII. I. קסמי לי באוב, *divina quæſo mihi per Pythonem.* Vnde D. de Pomis inquit: מלה כוללת לכל מיני חרטימות לראות את הנולדי' כמו גיאומנציאה נגרומנציאה אונומנציאה קירומנציאה ואחרים זולתם : *generale vocabulum diverſis divinandi generibus: ut ſunt γενεθλιακή, γεομαντεία, νεκρομαντεία, ὀνομαντεία, χειρομαντεία, aliaque præterea.* Geomantiam deſignat Maimonides, cum ſeq. §. ait, divinantium nonnullos uti arenâ. Morem eorum circulum aut lineas terræ inſcribendi, & ſpatia ad certam normam diſtinguendi, memorare hic ſupervacuum eſt: quippe vana hæc, & aliis pluſquam ſatis memorata ſunt. Et fortaſſis קוסמים peculiariter iidem erant, qui γεομάντεις, quos Orienti notiſſimos fuiſſe, dubitandum non videtur. Tradit Leo Africanus lib. III, hanc divinationis ſpeciem maximè apud Africanos in uſu eſſe. Et qui ea utuntur, vocari Muhazzimin.

Cogitationibus nulli intentis rei.] Deſignat alienationem mentis attonitæ cum impotentia ſui: ſive vehementem imaginationem, qua ſic abripitur animus, ut quaſi extra hominem ſit, corporeaſque functiones negligere prorſus videatur. Ἔκστασιν dixere, quæ vox & ſanctis convenit prophetis. Eſt enim vox media: unde Tertullianus lib. de anima: *Ecſtaſis hoc operatur de ſuo proprio, ut ſic nobis ſapientiæ imaginem inſerat, ut & errorum.* In divinis vatibus SS. Patres etiam κατοχὴν vocant: quando ita animus Spiritu S. afflatur, ut terrena negligens, à ſenſibus corporeis vacuus, ſolùm divinis ſe occupet.

VII. Sunt

ו יש מן הקוסמים שמשמשים בחול או באבנים ויש מי שגוהר לארץ וצועק ויש מי שיסתכל במראה של ברזל או בעששית ומדמין ואומרים ויש מי שאוחז מקל בידו ונשען עליו ומכה בו עד שתפנה מחשבתו ומדבר הוא שהנביא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו :

VII. Sunt inter divinatores, qui utantur arenâ, vel lapidibus: ſunt item, qui humi procumbentes divinent: alii etiam, qui ſpeculum ferreum, vel vitreum vas inſpiciant, ac ubi ſecum cogitarunt, proloquantur. Sunt itidem, qui arrepto in manum baculo eidem innitantur, mox terram percutiant, donec cogitata proferant. De hoc propheta ait: *Populus* * *meus lignum ſuum conſulit, ut baculus ejus indicet ipſi.* Hoſ.4.11.

Vel lapidibus.] λιθομαντείαν deſignari dixeris: de qua pauca apud veteres leguntur. Volunt ſignari ab Orpheo, ubi de Siderite lapide agit: meminiſſe item Iamblichum. Etiam exiſtimant, ad hanc divinationis ſpeciem reſpici Levit.xxvi,1. ubi prohibentur אבן משכית, quod transferunt *lapidem imaginationis*. Sed melius ii, qui *lapidem figuratum* vertêre. Chaldæus, אבן סיגדא habet, *lapidem adorationis*. Arabs حجر مزوقة *lapidem pictum*. Græci λίθον σκοπόν.

Qui humi procumbentes divinent.] Exſtaſin patientes intelligere videtur.

Qui inſpiciant ſpeculum ferreum.] Exemplum apud Spartianum habes de Iuliano; qui ſic Severi adventum, & Iuliani deceſſionem, vidiſſe dicitur. κατοπτρομαντείαν vocant.

Vel vitreum vas.] γαστρομαντεία hæc nuncupatur: nempe ἀπὸ τῆς γαστρὸς, vaſe vitreo, ac ventricoſo. Genus hoc divinationis eſt & Turcis in uſu. Leo Africanus lib.iii.cap.de fatiloquis: *Alii,* inquit, *aquam catino vitreo infuſam, olei guttulâ admixtâ, lucidam & tranſparentem reddunt, in qua tanquam in ſpeculo dæmones confertim ſe videre affirmant, qui exercitum numeroſum repræſentant, quorum nonnulli in itinere ſunt, alii rivum tranſmittunt, alii terreſtre prælium gerunt: quos ubi quietos vident, de rebus quas ſcire cupiunt interrogant: dæmones porrò nutibus reſpondent, vel aliquo manuum vel oculorum indicio: adeò temeraria atque damnanda eſt horum hâc in re credulitas. Vitreum illud*

illud vas pueris interdum, vix octavum egreſſis annum, in manum dant, à quibus num hunc vel illum viderint dæmonum, interrogant. Non abſimilis huic eſt λεκανομαντεία: cujus & Tzetzes meminit Chil. II. 44. de Proteo:

Ἐγὼ δὲ λεκανόμαντιν τοῦτον τὸν ἄνδρα λέγω,
Ἅπαντα προδεικνύοντα ταῖς λεκανομαντείαις.
Ego verò per pelves vaticinatum hunc virum dico,
Omnia præmonſtrantem divinationibus per pelves.

Qui arrepto in manum, &c.] Refert locum Hoſeæ ad ῥαβδομαντείαν: quòd & B. Hieronymus facit. Iarchi, & Aben Ezra, accipiunt de ſimulachro ligneo: & ita quoque Ionathan tranſtulit; quem libentiùs ſequar, quia ſimplicius videtur. Quamquam non ideo improbem opinionem alteram. Nam ex Herodoto lib. IV. conſtat, Scythas virgis in divinando uſos: ſed alio modo, quàm hic Maimonides tradit. Nam illi virgas ſingulas humi ſternebant, ac vaticinantes interea prehendebant eas, componebantque. Vide etiam Strabonem de Perſarum Magis lib. XV.

ח אסור לקסום ולשאול לקוסם אלא שהשואל לקוסם מכין אותו מכת מרדות אבל הקוסם עצמו אם עשה מעשה מכל אלו וכיוצא בהן לוקה שנאמר לא ימצא בך קוסם קסמים:

VIII. Divinare prohibemur, ut & divinatorem conſulere: eoque hoc qui egerit, pœna rebellium afficitur. Ac divinator ipſe, ſiquid horum, vel illis ſimile egerit, vapulat. Quoniam dicitur: *Nec * reperiatur in te divinatione divinans.*

* *Deut.* 18. 10.

ט איזהו מעונן אלו נותני עתים שאומרי׳ באצטגנינות יום פלוני טוב ויום פלוני רע ראוי לעשות בו מלאכה פלונית שנה פלונית או חודש פלוני רע לדבר פלוני:

IX. Cujuſmodi eſt mathematicus? Sunt ii, qui diſtinguunt tempora, & ex aſtris prædicunt, hunc illumve diem fauſtum eſſe vel infauſtum; vel annum hunc, aut menſem, certo negotio vel convenire, vel infelicem fore.

Cujuſmodi eſt Mathematicus?] Cenſeo, מעונן eoſdem eſſe, ac חכמנים. Qui eo differunt à מריס, quod hi ex ſiderum conſtitutione futura divinent: illi ex ſiderum diſpoſitione ſtatuant, ecquid, quod animo agitant, feliciter ſit ſucceſſurum, necne. Ita diſtinguit Aben-Eſra. Priores illi, quos מעונן, & חכמנים, vocari dicebamus, Græcis ὡροσκόποι nuncupantur, & ars ipſa ὡροσκοπία, quando ex hora natali, & conſtitutione aſtrorum, fatum alicujus dijudicabatur: unde ὡροσκοπῶν ἀστὴρ, *ſtella natalitia*, quæ obſervatâ nativitatis horâ futurorum eventus oſtendit. Veteribus ad hanc rem uſurpati Genethliaci, Mathematici, ac Chaldæi; quibus ars iſta propria. Vnde *artem Chaldæam* Tacitus vocat. Sed מעונן eſſe dicebamus, qui ſiderum adſpectu operantur. Eſtque ab עונה, id eſt, *decretum ac ſtatutum tempus.* Ergo non incommodè verteris, *temporarii.* Iubent enim in agendo aliquid obſervare tempus. Nec tamen id faciunt more Romano, quibus ater dies, quo cladem ab hoſte accepiſſent: ſed Ægyptio ritu; unde & diebus Ægyptiis nomen, ſine dubio ab ſuperſtitione Ægyptia, quæ ſiderum conjunctionem & oppoſitionem attendebat: atque inde de influxu in inferiora hæc colligens, judicabat, ecquid eo die agere oporteret. Putant huc reſpexiſſe B. Apoſtolum Paulum ad Galatas IV: *Dies obſervatis, & menſes, & tempora, & annos.* Vbi, niſi fallit inſcriptio, ſic B. Ambroſius: *Dies obſervant*, inquit, *qui dicunt, ut puta, Craſtino proficiſcendum non eſt: poſt craſtinum enim non debet aliquid inchoari: & ſic ſolent magis decipi. Hi autem colunt menſes, qui curſus Lunæ perſcrutantur, dicentes utpote, Septimâ lunâ inſtrumenta confici non debent: nonâ lunâ ſervum, emptum ut puta, domum ducere non oportet: & per hæc faciliùs ſolent adverſa provenire*, &c. Tandem ait: *Hac ſuperſtitione utuntur, quæ longè debet eſſe à ſervis Dei. Si enim Deus ex toto corde diligatur; nulla debet eſſe formido, neque ſuſpicio harum rerum. Proſperè enim poteſt cedere, quicquid ſimpliciter ſub Dei devotione fit.* B. Auguſt. Comment. in cap. XV. Epiſt. ad Galatas, id vocavit, *tempora rerum agendarum à Mathematicis accipere.*

י אסור לעונן אע"פ שלא עשה מעשה אלא הודיע אותן הכזבים שהסכלים מדמין שהן דברי אמת ודברי חכמה: וכל העושה

X. Tempus certis rebus aſſignare, etſi (ſecundùm hoc) non opereris, nefas eſt: ſed vanitas ejus detegenda, quando quid pro re vera, ac ſapientum ſententiâ, habent ſtolidi. Quicunque autem juxta

 tempus

מעשה מפני האצטגנינות
וכיון מלאכתו או הליכתו
* Levit.19.26. באותו העת שקבעו הוברי
שמים הרי זה לוקה שנאמר
לא תעוננו וכן האוחז את
העינים ומדמה בפני הרואים
שעשה מעשה תמהון והוא
לא עשה הרי זה בכלל
מעונן ולוקה:

tempus ab Aſtrologis ſtatutum operatur, iterve ſuſcipit, vapulat: quia dicitur, *Ne * tempora obſerves.* Itidem, qui oculos præſtinguit, ita ut aſpicientibus videatur miranda agere, cùm nihil agat ejuſmodi; ſub mathematici nomine comprehenditur, eóque vapulat.

Iuxta tempus ab Aſtrologis ſtatutum.] De hoc diſcrimine temporum, juxta Chaldæos ſive Babylonios, etiam veterum plerique accipiunt locum Pauli ad Gal. IV. 10. *Dies obſervatis, & menſes, & tempora, & annos.* Vide Auguſt, epiſt. CXIX, & Enchirid. cap. LXXIX. Sed rectius Chryſoſtomus, Hieronymus, alii, de Iudaicorum feſtorum obſervatione interpretantur: uti de noviluniis, feſto tabernaculorum, anno ſeptimo, & aliis id genus: cujuſmodi legales dierum obſervationes pſeudoapoſtoli urgebant.

יא אי זהו חובר זהו
שמדבר בדברים שאינן
לשון עם ואין להם ענין
ומעלה על דעתו בסכלותו
שאותן הדברים מועילים עד
שהן אומרים שהאומר כך
וכך על הנחש או על העקרב
אינו מזיק והאומר כך וכך
על האיש אינו ניזוק ומהן
אוחז בידו בעת שמדבר
מפתח או סלע וכיוצא
בדברים האלו הכל אסור:

XI. Qualis eſt incantator? Qui verbis utitur nulli genti uſitatis, & nihil ſignificantibus, ſtultitiaque hac aliis it perſuaſum, verba iſta prodeſſe. Ita dicunt, Siquis hæc, vel iſta profatus ſit coram ſerpente, aut ſcorpione, nihil damni dabit: vel ſi protulerit in virum, nocere is non poterit. Sunt in his etiam, qui, inter loquendum, clavem arripiant, aut nummum, vel hujus generis aliud. Omnia verò hæc nefaria habentur.

Qualis

Qualis eſt incantator.] חובר *incantator* à חבר. Hoc notat *aſſociare, conjungere*. Sed cur inde incantatori ſit nomen, non ſatis eſt apertum. Communior eſt opinio, ex eo eſſe, quia incantatores ſic ſerpentes, aliaque noxia ſocient animantia, ut nullam afferant noxam. Hebræi enim interpretes exponunt, *ſociare animalia per incantationes.* Vnde חבר גדול, & חבר קטן, pro magnis & parvis animalibus, quæ incantantur. Alii cenſent, attendi ſocietatem & conſortium incantatoris cum dæmone. Quid ſi & tertiam in incantatione addamus ſocietatem? puta verborum, & venenorum. Seneca Medeâ:

Addit venenis verba non iſtis minus Metuenda.

Interea metuo, nequid horum vera ſit nominis cauſſa: ac potius alia, eaque minus obvia fuerit verbi חבר ſignificatio, unde חובר derivetur.

Clavem arripiant.] Κλειδομαντείας nomen inde ortum: cujus ſuperſtitionis hodieque reliquiæ manent.

יב והחובר עצמו שאחז בידו כלום או שעשה מעשה עם דבורו אפילו הראה באצבעו הרי זה לוקה שנא׳ לא ימצא בך וגו׳ וחובר חבר אבל אם אמר דברים בלבד ולא הניד לא אצבע ולא ראש ולא היה בידו כלום וכן אדם שאמר עליו החובר אותן הקולות והוא יושב לפניו ומדמה שיש לו בזה הנאה מכין אותו מכת מרדות מפני שנשתתף בסכלות החובר וכל אותן הקולות והשמות המשונים המכוערי׳ לא ירעו וגם היטב אין אותם:

XII. Incantator quippiam manu prehendens, aut verbis (apud incantatores) receptis opus peragens, vel etiam digito quid demonſtrans, plectendus eſt, quia dicitur: *Ne* inveniatur inter vos .... incantans incantationem.* At quid ſi verba protulerit abſque digiti vel capitis motu, nec quicquam manu tenuerit? Sic quoque is, coram quo verba ſint prolata, modò ille iis fidat, ac profore ſibi habeat perſuaſum, plectendus eſt verberibus rebellionis, quia particeps ſit ſtultitiæ incantatoris. Omnia autem verba nomináque illa mutata ac turpia, nihil boni vel mali adferent.

* Deut. 18. 10.

יג מי שנשכו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו אע״פ שאין הדבר מועיל כלום הואיל ומסוכן הוא התירו לו כדי שלא תטרף דעתו עליו׃

XIII. Si quem ſcorpio, aut ſerpens momorderit, poſſit parti corporis læſæ adhibere incantationem; idque vel ſabbatho ipſo: nempe ut animus ſic conquieſcat, & cor firmetur. Vtcumque enim nihil incantamentum juvet: permittitur tamen, quia periculoſum eſt animo perſiſtere ſic perturbato.

Poſſit parti corporis læſi adhibere incantationem.] Sanedrin cap. xi. §. 1. inter eos, quibus non eſt חלק לעולם הבא *ſors futuri ſæculi*, reponitur הלוחש על המכה, *qui plagæ adſuſurrat* verba certa. Erant ea Exod. xxv. 26. כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאך *Omnem languorem, quem impoſui Ægypto, non imponam tibi. Nam ego dominus medens tibi.* Solebant autem deſpuere in terram incantatores illi, quod conjunctum cum irreverentia nominis divini. Vnde R. Iohanan Miſnam tantùm accipiendum putabat ברוקק לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה: *de eo, qui deſpuit. Quia nomen Dei proferendum non eſt ad ſputi ejectionem.* Alii verò id illicitum quoque rebantur, quamvis nec Dei nomen efferretur, nec ſpueretur. Id concedebant, ut quis valetudine proſperâ fruens legeret certa Pſalmorum verba, quo iis ceu φυλακτηρίῳ adverſus dæmones & improſpera muniretur. Vide eruditiſſimi Cochi notas ad citatum locum. Itaque verba Deut. cap. v: quæ incipiunt שמע ישראל *Audi Iſrael* (unde & קריאת שמע appellantur) uſque ad בשעריך *in portis tuis*, quotidie mane & veſperi legunt, & ſchedulæ inſcripta gerunt, ut noxia quæque averruncent. Perinde atque Turcæ tutos ſe adverſus omnia pericula arbitrantur, ſi precatiunculas ſuas circumgeſtent. Totam rem nihil præter ſuperſtitiones illicitas continere, manifeſtius eſt, quam ut admoneri debeat. Ad eas autem Iudæorum maximè proni ſunt Cabaliſtæ; quorum regulis præſtigiatores in Africa uti, tradit quoque Io. Leo Africanus lib. III.

יד הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה וכן הקורא על תינוק שלא יבעת והמניח ספר תורה או תפלין על הקטן בשביל שישן לא די להם שהם בכלל מנחשים וחברים אלא שהן בכלל הכופרים בתורה שהן עושין דברי תורה רפואת גוף ואינן אלא רפואת נפשות שנאמ׳ ויהיו חיים לנפשך׃אבל הבריא שקרא פסוקין ומזמור מתלים כדי שתגן עליו זכות קריאתן וינצל מצרות ומנזקים הרי זה מותר׃

XIV. Qui vulneribus incantârit, è Lege verſum legendo; quive ſuper puero legerit, ne conturbetur; aut qui librum Legis, vel phylacteria puerulo impoſuerit, ut ſomnum capiat: hi, ut generali conjectorum ac incantantium appellatione continentur; ita etiam comprehenduntur amplo eorum vocabulo, qui Legem negant. Siquidem verba Legis (juxta eum) medicinam faciunt corporalem, cùm ſolùm animis medeantur: quia dicitur, * *Et erunt vita animæ tuæ.* At ſiquis ſanus verſiculum legat, vel pſalmum, ut protectionem legendo promereatur, anguſtiaſque & damna evitet; ejuſmodi ſanè nihil illiciti facit.

* *Deut.* 14. 19.

Phylacteria.] תפלין Chaldæis, & Rabbinis, dicitur frontale, & armilla, quædam continens minuto charactere exſcripta è lege Dei. Frontale apponebatur fronti ſuper intercilium, hoc eſt, locum inter oculorum cilia interjectum. Armilla alligabatur manui ſiniſtræ. φυλακτήρια dicuntur Matth. cap. xxiii. 5. quaſi dicas *conſervativa*: nimirum quia proforent ad memoriam Legis melius conſervandam. Ait ibi Chriſtus, dilatâſſe ea Scribas, ac Phariſæos: puta ut longiùs illa conſpicerentur, eoque ipſi legis crederentur obſervantiores. Græcam autem vocem retinuimus cum vulgato interprete. Ex Maimonide verò hic videmus, cœpiſſe ea quoque adhiberi ad res procurandas, quæ corpus ſpectarent. Quomodo nempe initium Euangelii Ioannis à nonnullis adhibetur morbo averruncando. Hoc ſenſu φυλακτήρια dicantur, non à memoria, ſed valetudine conſervanda. Latini ab amoliendo vocant *amoleta*. Gloſſæ Philoxeni: *Amoletum*, φυλακτήριον.

טו אי זהו דורש אל המתים זה המרעיב את עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שיבא מת בחלום ויודיעו מה שישאל אליו׃ ויש אחרים שהם לובשים מלבושים ידועים ואומרים דברים ומקטירין קטורת ידועה וישנים לבדן כדי שיבא מת פלוני ויספר עמו בחלום׃ כללו של דבר כל העושה מעשה. כדי שיבוא תמה ויודיעו לוקה שנאמר לא ימצא בך מעביר וגו׳ ודורש אל המתים׃

XV. Quis eſt, qui mortuos conſulit? Qui, ubi fame ſe afflixit, in cœmeterium abit, atque ibi decumbit, donec in ſomnio ei mortuus appareat, ac indicet, quod quærebat. Tales quoque, qui, certo veſtis genere induti, verba conſueta proferunt, & ex more ſuffitum faciunt, hinc ſoli dormiunt, quò mortuus, quem expetunt, accedat, ac in ſomnis ſermonem ſecum habeat. Sententia de his ejuſmodi eſt, quiſquis de re ulla à mortuis reſponſum poſcit, plecti verberibus oportere. Quippe dictum: * *Ne inveniatur inter te qui traducat, ... & necromantis.*

* Deut. 7. 2.

Quis eſt, qui mortuos conſulit.] Sive *necromantis.* Latiùs verò patet *necromantæ* appellatio, quàm Maimonides hic deſcribit. Nam & ſic vocantur, qui carmine, virgâ, circulo magico, (ut mittam herbam Oſiritim, viſcus lyncis, oculos draconis, & alia id genus ſacramenta dæmoniaca, quæ & ipſa per ſe nihil poſſunt) animas ſe excire ab inferis arbitrantur, ut ab iis non in ſomnio, ſed vigilantes accipiant reſponſum, ſive per os cadaveris recentis ac calidi, ſive etiam eo abſente. De iſtis vide, qui de Divinatione ſcripſerunt: in his Georgium Raguſeium, Theologum ac Medicum Patavinum, lib. II, de Divin. epiſt. VII.

יו אסור לשאול בעל אוב או בעל ידעוני שנאמר לא ימצא בך מעביר וגו׳ ושואל אוב וידעוני׃ נמצאת למד שבעל אוב וידעוני

XVI. Pythonem, vel ariolum conſulere prohibemur. Nam dicitur, * *Ne inveniatur inter vos traducens . . . . . & conſulens pythonem, vel hariolum.* Comperimus autem pythones, & hariolos, lapidibus

* Deut. 18. 10. 11

עצמן בסקילה והנשאל בהן
באזהרה ומכין אותו מכת
מרדות ואם כיון מעשיו
ועשה כפי מאמרן לוקה:
והמכשף חייב בסקילה
והוא שעשה מעשה כשפים
אבל האוחז את העינים
והוא שיראה שעשה והוא
לא עשה לוקה מרדות מפני
שלאו זה שנא׳ במכשף
בכלל לא ימצא בך הוא
ולאו שניתן לאזהרת מיתת
ב״ד הוא ואין לוקין עליו
שנא׳ מכשפה לא תחיה:

dibus obrui: qui verò eos conſulunt, increpari, & rebellium ictibus plecti. Quod ſiqui ad eorum præſcriptum actiones ſuas compoſuerint; vapulant. Præſtigiator lapidatur: nempe qui reapſe præſtigioſa facit. At qui oculos eludit, nec ea præſtat, quæ facere videtur, pœnâ rebellium afficitur: quia interdictum hoc de præſtigiatoribus continetur ſub generali illo: * *Ne inveniatur apud te.* Ac interdictum hoc pœnam habet mortis à ſenatu irrogandæ. Non enim tantummodo vapulat, quia dicitur: * *Præſtigiatricem ne ſinito vivere.*

* Ibid.

* Deut. 7. 26.

Nempe qui reapſe, &c.] Maimonides duo hic ſtatuit genera præſtigiarum: unum dæmoniacum, alterum deluſorium. Prioris generis præſtigias exercebant Iannes & Mambres, qui ſe Moſi oppoſuerunt coram Pharaone. Tales ait Maimonides lapidandos. Alterius generis præſtigiis utuntur agyrtæ, & circulatores: quarum effectus non ſunt qui videntur, nec ab dæmonum commercio proveniunt, ſed manuum agilitate. Hujuſmodi impoſtores verberibus afficiendi, juxta Maimonidem.

Interdictum hoc de præſtigiatoribus.] Nempe de præſtigiatoribus priori loco memoratis, hoc eſt, commercium cum maligno ſpiritu habentibus: quos lapidibus obruendos, Maimonides ait. Ratio adfertur, quia interdictum hoc ſpeciale continetur ſub generali, cujus pœna mors. Vt minimè ſatis ſit, ſi verberibus multis duriſque excipiantur. Vti fit in præſtigiatoribus, qui hominibus agilitate quadam illudunt.

יז ודברים האלו כולן
דברי שקר וכזב הן והם
שהטעו בהן עובדי כו״ם

XVII. Omnia verò iſta ſunt fraudulenta, ac falſa: perque ea idololatræ primi ſeduxerunt gentes.

הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן ואין ראוי לישראל שהם חכמים
* Num.23.27. מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב
* Deut.18.19. שיש תועלת בהן שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל ונאמר כי הגוים האלה אשר יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן וגו׳ :

tes. Nec decet Iſraelitas, ſapientiæ eximios, vana ejuſmodi ſectari; imò ne quidem cogitandum iis, utilitatis inde quippiam redundare. Quippe dicitur : * *Non eſt conjector in Iacob, nec incantator in Iſrael.* Item, * *Nam gentes iſtæ, in quarum hæreditatem tu venis, mathematicos, & omina conſiderantes audiebant : at tu non ita,*&c.

Omnia verò iſta ſunt fraudulenta.] Mens Maimonidæ eſt, nihil eſſe niſi præſtigias, & impoſturas, quia nulli ſint dæmones. Eadem in opinione fuit R. Aben Eſra : & uterque putat, Scripturam hæc non prohibere, quia revera talia fieri poſſint; ſed quia per impoſturas fieri credebantur. Quam tamen opinionem rejiciunt Gerundenſis, Abravanel, & Rabbinorum alii ; qui perſuaſum habent dæmones à Deo creatos, ut inſtrumenta iræ forent ; unde eos vocant מלאכי חבלה *angelos pœnæ*, aut *tormenti:* Et huc allegant verba Davidis Pſalm. LXXVIII. 49. *mittens angelos malos*. & Proverb. XVII. 11. *Rebellionem quærit malus, & angelus crudelis mittetur contra eum*.

יח כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודברי׳ חכמה אבל התורה אסרתן אינו אלא מן הסכלים ומחסרי׳ הדעת ובכלל הנשים והקטני׳ שאין דעתן שלמה׳ אבל בעלי החכמה ותמימי׳ הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברי׳ שאסרה תורה אינם דברי חכמה אלא

XVIII. Si quis his rebus, vel ſimilibus, habuerit fidem; cogitans veras eſſe, ac ſapientiam continere, quamvis legibus Moſaicis prohibeantur : pro inſano, ſimulque imperito haberi debet, pueriſque & mulieribus accenſendus, quorum ratio eſt imperfecta. Sapientes verò & eruditi certis indiciis ſciunt, quæcunque in Lege

vetita

תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן ומפני זה אמרה תורה כשהזהירה על כל אלו ההבלים תמים תהיה עם השם אלהיך:

vetita ſunt, non ſapientiæ opera eſſe; ſed inania ac ſtolida; eoque imperitos illa amplecti, relictâ, quæ ad veritatem ducit, viâ. Ideoque in Lege, ubi à vanis iſtis dehortatur, ſcriptum eſt: * *Perfectus eris cum Domino Deo tuo.* *Deut.18.13.

פרק שנים עשר

אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושין עובדי כו"ס וכומריה שנא' לא תקיפו פאת ראשכם וחייב על כל פאה ופאה לפיכך המגלח שני צדעיו אפילו בבת אחת והתראה אחת לוקה שתים· אחד המגלח הפיאות בלבד ומניח שער כל הראש או המגלח כל הראש כאחד לוקה הואיל וגילח הפיאות:

Caput XII.

Nequis more illo, quo idololatræ, eorumque ſacerdotes ſolent, extremam cæſariem tondeat: quia dicitur, * *Ne circumtondete latus capitis veſtri.* *Levit.19.27. Reus autem aliquis fit ob quodque ejus latus. Propterea qui utrumque latus detondet, utcunque ſemel duntaxat admonitus fuerit, bis vapulat. Perinde etiam eſt, utrùm quis latera tantùm, alios relinquens capillos, detondeat, an cæſariem reſcindat univerſam. Vterque enim, quia totonderit latera, vapulat.

Extremam cæſariem tondeat.] Vide Levit. XIX.27. Theodotio vertit, Οὐ κυκλώσετε τὸ φαὰδ τῆς κεφαλῆς σου. Vbi videmus, retinuiſſe vocem פאת. Aquila pro eo habet κλίμα. Nam vertit, Οὐ περικυκλώσεις τὸ κλίμα τῆς κεφαλῆς σου. Eſt id capitis inclinatio, ſive declivitas, vel devexitas. Pro quo alii dixere, *angulus*, vel *extremitas*. Sententia igitur eſt, non eſſe in circuitu, ſive, in orbem attondendam comam. Quod facere ſolent Arabes, genteſque vicinæ. Herodotus Thalia cap. VIII: Καὶ τῶν τριχῶν τὴν κουρὴν κείρεσθαι φασὶ, καθάπερ αὐτὸν τὸν Διόνυσον κεκάρθαι· κείρονται δὲ ὑποτρόχαλα, περιξυροῦντες τοὺς κροτάφους.

Eodem modo ſe tonderi ajunt, quo Dionyſius tonſus eſt: tondentur autem in rotundum, tempora ſubradentes. Idem confirmare videntur hæc verba Ieremiæ IX. 26. כל קצוצי פאה היושבים במדבר *Omnes detonſos extremam cæſariem, habitantes in deſerto.* Scio, non Lyram ſolum, & Pagninum, ac Vatablum; ſed etiam David Kimchi, & Salomonem Iarchi, interpretari de iis, qui in extremo habitant plagæ, ſive regionis: ſed aliter Chaldæus paraphraſtes, item LXX ſeniores, qui vertêre: Ἐπὶ πάντα περικειρόμενον τὰ κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ, τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ ἐρήμῳ. *Super omnem attonſum circa faciem ſuam, habitantem in deſerto.* Vulgatus hoc pacto: *Super omnes, qui attonſi ſunt in comam, habitantes in deſerto.* Beatus quoque Hieronymus in Ierem. XXV, ubi itidem vocem קצוצי habes, ſcribit: *Hæ gentes* (Dedan, Theman, Buz) *in ſolitudine ſunt, vicinæ & mixtæ regionibus Iſmaelitarum, quos nunc Sarracenos vocant: & de quibus dicitur, qui attonſi ſunt in comam.* Per comam autem intelligi videtur capillus extimus caput ambiens, ut cæſaries ea dicatur reſecta ad modum coronæ. Ac ratio, cur hoc Deus vetuerit, illa videtur, quòd pronos ad idololatriam Iſraelitas ſciret; quantóque plura cum gentilibus communia haberent, tanto faciliùs in eorum inſtituta tranſituros.

Reus autem fit ob quodque ejus latus] Sumta hæc ex cap. III. Maccoth. §. 5.

ב בד״א באיש המגלח אבל איש המתגלח אינו לוקה אלא אם כן סייע למגלח והמגלח את הקטן לוקה האשה שגלחה פאת ראש האיש או שנתגלחה פטורה שנאמר לא תקיפו (* Levit. 19. 27) פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך כל שישנו בבל תשחית ישנו בבל תקיף ואשה אינה בבל תשחית לפי שאין לה זקן לפיכך העבדים הואיל ויש להם זקן אסורין בהקפם:

II. Hæc de tonſore accipienda. Nam, qui tondetur, nequaquam vapulat, niſi adjuverit tonſorem. Qui puero (ratione ea) præciderit capillos, vapulat. Mulier, quæ extremam viri cæſariem præciderit, vel ipſa fuerit detonſa, libera eſt. Quia dicitur: * *Ne circumcidite latus capitis veſtri, neque radito extremitatem barbæ tuæ.* Quicunque reus ſit verbis his, *Ne radito:* idem & iſtis, *Ne circumcidito.* Mulier autem non eſt ſubjecta verbis; *Ne radito:* quia barbâ caret. Eoque & ſervi, quippe barbati, extrema capitis detondere prohibentur.

Niſi

Niſi adjuverit tonſorem.] Adjumentum illud de aſſenſu accipio: nimirum ſi is, qui tondetur, juſſerit hoc pacto tonſorem facere; aut ſi, illo ſua ſponte caput circumtondente, ſpeculum inſpexerit, nec ei obſtiterit.

Quicunque reus fit.] Mira conſequentia. Quia mulier barbam non habeat, eò nihil ad illam præceptum non corrumpendi barbam. Ergo nec ad eam præceptum de non abradendis temporibus. Quærere libet, ſi feminæ gentiles morem habuiſſent tempora detondendi, an Iſraelitidi fas foret ſimiliter tempora radere? Niſi fortè id Rabbini velint, quia gentiles feminæ id facere non ſolebant, ideo Iſraelitides id facere potuiſſe. Atqui conſtat eas id feciſſe. Lucianus de Dea Syria: Τὰς κεφαλὰς ξυρέονται, ὅκως Αἰγύπτιοι, ἀποθανόντος Ἄπιος. γυναικῶν δὲ, ὁκόσαι οὐκ ἐθέλουσι ξυρέεσθαι, τοιήνδε ζημίην ἐκτελέουσι. ἐν μιῇ ἡμέρῃ ἐπὶ πρήσει τῆς ὥρης ἵστανται. ἡ δὲ ἀγορὴ, μούνοισι ξείνοισι παρακέαται, καὶ ὁ μισθὸς ἐς τὴν Ἀφροδίτην, θυσίη γίνεται. *Capita detondent, ut Ægyptii, cùm mortuus eſt Apis. Quæcumque autem mulieres tonderi nolunt, talem pœnam exſolvunt. Diem unum ad quæſtum corpore faciendum proſtant. Forum autem illud ſolis peregrinis exhibetur: &, quod inde mercedis auferunt, Veneri in ſacrificium datur.*

ג. כל מצות לא תעשה שבתורה אחד אנשים ואחד נשים חייבים חוץ מבל תשחית ובל תקיף ובל יטמא כהן למתי׳ וכל המצות עשה שהיא מזמן לזמן ואינה תדירה נשים פטורות חוץ מקדוש היום ואכילת מצה בלילי הפסח ואכילת הפסח ושחיטתו והקהל ושמחה שהנשים חייבות׳ טומטום ואנדרוגינס הרי הן ספק נותנין עליהן

III. Omnia Legis interdicta tam mulieres, quàm viros, tangunt, his ſolùm exceptis: *Ne corrumpito*; &, *Ne circumcidito*; &, *Ne ſe polluat ſacerdos propter mortuum.* Mandatis verò, quia certis tantum temporibus obſervantur, eoque perpetua non ſunt, mulieres non tenentur. Excipiuntur tamen dies Kidus, & azymorum, quæ paſchali nocte comeduntur; & comeſtio agni paſchalis, ejuſque jugulatio; item congregatio ac lætitia. Ad iſta enim & mulieres adſtringuntur. De obſtructis, & androgynis, dubitatur. Vbique tamen iis imponun-

חומרי האיש וחומרי האשה בבל מקום וחייבין בבל ואם עברו אינם לוקין׃

ponuntur onera virorum ac mulierum : cæterùm ſi negligant,non vapulant.

Omnia legis interdicta.] Non ſatis apertum eſt de omnibus, cùm quædam ad mulieres pertinere non poſſint : ut interdictum illud de barba. Niſi κρησφύγετον illud placet, quod & aliquæ inveniantur barbatulæ. Et quid attinebat excipere de ſacerdote ſe cadaveris contactu polluente? Nam ſacerdotes Hebræis ſoli viri,non, ut gentibus, feminæ etiam. Quamquam & hinc ſe expedire conantur Thalmudici. Ajunt enim Levit.xxi.1. vocabulum כהנים *ſacerdotes* non referri ad ſolos eos,qui miniſterio fungebantur; ſed ad totam ſtirpem Aaronis : & nequis putaret fœminas quoque huic præcepto incluſas, ideo ſubdi, כהנים בני אהרן *ſacerdotes filios Aharon* : ולא בנות *& non filias*,inquit Raſi.

Mandatis verò,&c.] Vide Kiduſin cap.1.

De obſtructis,& androgynis.] טמטם *claudere,obſtruere,obturare*:unde טומטום eſt, מערותו סתומה ולא נראה בו זכרות ולא נקבות *cujus membrum genitale obturatum eſt,ita ut non appareat,utrùm maſculus, an fœmina ſit* : inquit David De Pomis. Nempe in androgyno ſive hermaphrodito utriuſque ſexus membrum concurrit : in obturato neutrum, ſed ſolùm eſt rima, qua effluat faccatus corporis humor. Exſtitit olim codex inſcriptus ספר טמטום *liber Tomtom*, ſive *de obſtructis*. Cujus meminit Maimonides noſter in More Nebuchim Part.iii.cap.xxxvii;item xli,& alibi.

Androgynis.] אנדרוגינס quin à Græcis accepta ſit,dubium non eſt. Planè enim eſt ipſum ἀνδρογύνης,ſive ἀνδρόγυνος : quod ad verbum expreſſeris, *mariſœmina*. Aliter γύνανδρος,vel ἑρμαφρόδιτος, item ἀῤῥενόθηλυς. Androgyni vocem retinet Tullius 1 de Divin. *Semimarem* dicit Livius lib.ix. At lib.xxvii,*ambiguo inter marem ac fœminam ſexu*. Plinius lib.vii cap. ii vocat *utriuſque naturæ* ; & cap.iii.*utriuſque ſexus*. *Gignuntur*, inquit, *& utriuſque ſexus,quos hermaphroditos vocamus, olim androgynos vocatos,& in prodigiis habitos, nunc in deliciis.* Quæ verba ex eo etiam Agellius adducit lib.ix.cap.iv. Quod verò hic de antiquis Romanorum temporibus dicitur; abunde paret ex Livii lib. ix, Iulio Obſequente, & aliis : qui tales ajunt in mare ſolitos deportari,carmen etiam à ter novenis virginibus cantatum per urbem, donumque Iunoni oblatum. Porrò etſi nunc utriuſque,nunc ambigui ſexus, dicantur : ejus tamen ſexus cenſentur,qui prævalet : ut eſt L. Quæritur.

§. De

§. De ſtatu hominum. In hæreditate verò adeunda apud Hebræos filiabus accenſentur. Nam androgyni par hîc ratio ac tomtomi, ſive obſtructi. Tali autem, in luculenta atque opima hæreditate, filii, hæreditatis domini, haut aliter ac filiabus, alimenta debebant. Sed ſi hæreditas tum exigua foret, ut tantummodo eſſet, unde filiæ alerentur, hæ genitalibus obſtructum remittebant ad mares: ac eorum eſſe conditione jubebant. Ita ut ſemper obſtructi iis accenſerentur, quorum inter liberos conditio deterior foret. Atque hoc pluribus exponitur in Miſna, tit. Baba bathra cap. IX. item è junioribus à ſummo viro, Ioanne Seldeno libro ad Leges Hebræorum de ſucceſſionibus cap. XI.

ד אע"פ שהאשה מותרת לגלח פאת ראשה הרי היא אסורה לגלח פאת ראש האיש ואפילו קטן אסור לה לגלח לו פאה: ופאה זו שמניחים בצדע לא נתנו בו חכמים שיעור ושמענו מזקננו שאינו מניח פחות ממ' שערות ומותר ללקוט הפאות במספריים: לא נאסר אלא השחתה בתער:

IV. Quamquam autem mulieri permittatur circumtondere extremam cæſariem ſuam: extremam tamen viri detondere ei eſt nefas. Quàm latè illud extremitatis vocabulum ſe extendat, non eſt à ſapientibus definitum. Accepimus autem à ſenioribus, non relinquendos eſſe pilos pauciores quadragenis. Licet verò extremitatem auferre forſice; at ſcalpro non licet.

Forſice, at ſcalpro non licet.] מספרים & תער differunt, quod illius bina crura, hujus unum ſit: unde ſi pro מספרים dicas in ſingulari מספר idem habebis, quod תער *novacula*, David de Pomis in ספר

ה דרך כומרי עובדי כו"ם היה להשחית זקנם לפיכ' אסרה תורה להשחית הזקן: וחמש פאות יש בו לחי העליון ולחי התחתון מימין וכן משמאל ושבלת

V. Sacerdotes idololatrici ſolebant barbam radere; eaque de cauſſa lege interdictum, ne barbam radamus. Quinque autem ſunt extremitates barbæ; maxillæ ſuperioris & inferioris à dextro latere, totidem à ſiniſtro, ac præ-

הזקן ולוקה על כל פיאה
ופיאה׃ ואם נטלן כולן
כאחד לוקה חמש ואינו
חייב עד שיגלחנו בתער
שנ׳ ולא תשחית את פאת
זקנך גילוח שיש בו
השחתה לפיכך אם גילח
זקנו במספריים פטור ואין
המתגלח לוקה עד שיסייע׳
ואשה מותרת להשחית
זקנה אם יש לה שער בזקן
ואם השחיתה זקן האיש
פטורה׃

terea cuſpis barbæ. Ac ob horum aliquam reciſam verbera infliguntur. Quod ſiquis omnes ſimul raſerit, quinquies vapulat. Nec tamen reus fit, priuſquam ſcalpro raſerit. Quia dicitur, *Ne excidito extremitatem barbæ tuæ.* Puta, per raſuram. Ideoque ſi forfice detonderit, liber habetur. Qui raditur, reus non eſt, niſi radentem adjuverit. Mulieri, ſi pilos in mento habuerit, radere barbam licet. Eadem ſi barbam viri raſerit, libera eſt.

Sacerdotes idololatrici ſolebant radere barbam.] Herodot. Euterp. cap. 36. Τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι νόμος ἅμα κήδεϊ κεκάρθαι τὰς κεφαλὰς, τοὺς μάλιστα ἱκνέεται. Αἰγύπτιοι δὲ ὑπὸ τοὺς θανάτους ἀνιεῖσι τὰς τρίχας αὔξεσθαι, τάς τε ἐν τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ γενείῳ, τέως ἐξυρημένοι. *Apud alios homines mos obtinet, ut in luctu ſtatim capita tondeantur ab iis, quos potiſſimum is attingit: at Ægyptii in morte ſuorum ſinunt capitis barbæque pilos creſcere, cum alioqui antea fuerint raſi.*

Et cuſpis barbæ.] סבלת *ſpica, ariſta,* & à ſimilitudine ſpicæ, *cuſpis barbæ*: eodem modo, quo ἀκίδα ſeu cuſpidem barbæ Homerus γλωχῖνα appellavit: quæ vox à γλῶχες *ſpicæ, ariſtæ,* unde περιγλῶχες apud Heſiodum in Clypeo Herculis:

Τῆμος δὲ κεγχρέοισι περιγλῶχες τελέθουσι.
Quando item & milia circum ariſtæ naſcuntur.

Quem ad locum Tzetzes. περιγλῶχες αἱ γωνίαι τοῦ στάχυος, περιφραστικῶς δὲ τὸν στάχυν.

ז השפה מותר לגלחו
בתער והוא השער שעל גב
השפה העליונה וכן השער

VI. Labri ſuperioris pilos forfice auferre licet: ut & illos labri inferioris, qui non ſunt barbæ contigui.

המדולדל מן השפה התחתונה ואע"פ שהוא מותר לא נהגו ישראל להשחיתה אלא יגלח קצתו עד שלא יעכב אכילה ושתייה:

tigui. Etſi verò id liceat, non tamen moris eſt Iſraelitis eos auferre: ſed partem tantummodo recidunt, ne comedenti, vel bibenti, ſint impedimento.

Labii ſuperioris.] Non opus fuiſſet addere *ſuperioris*, & *inferioris*, ſi veteres obſervarent diſcrimen, quod Donatus vel Aſper ſtatuit in Eun. II. III: *Labra*, inquit, *ſunt ſuperiora, labia inferiora.* Nunc quia id diſcrimen negligitur, maluimus cum Cæſare loqui: cujus illud in V de bello Gall. *Capilloque ſunt promiſſo, atque omni parte corporis raſa, præter caput, & labrum ſuperius.*

ז העברת השער משאר הגוף כגון בית השחי ובית הערוה אינו אסור מן התורה אלא מדברי סופרי' והמעבירו מכין אותו מכת מרדות בד"א במקום שאין מעבירין אותו אלא נשים כדי שלא יתקן עצמו תיקון נשים אבל במקו' שמעבירין השער הנשים ואנשי' אם העביר אין מכין אותו ומותר להעביר שער שאר איברי' במספריים בכל מקום:

VII. Alias corporis partes, ut axillas, & pubem, depilare, non Lege, ſed verbis ſapientum prohibetur. Et eum, qui depilat, ictibus rebellionis puniunt. Atque hæc accipienda de locis, ubi ſolæ ſe mulieres depilant, ne ſe ornare mulierum ornamentis videatur. Sed ſi depilârit ſe, ubi id tam viri, quàm mulieres facere ſolent, non vapulat. Reliquorum membrorum pilos novaculâ recidere licet.

ח לא תעדה אשה עדי האיש כגון שתשי' בראשה מצנפת או כובע או שתלבש שריין או כיוצא בו או

VII. Mulier ne ſe ornet virili ornatu; ut imponendo capiti cidarim, aut galeam, vel induendo loricam. Nec capillos, virorum more, præcidat. Similiter vir ne mulie-

שתגלח ראשה כאיש ולא יעדה איש עדי אשה כגון שילבש בגדי צבעונים וחלי זהב במקום שאין לובשין אותן הכלים ואין משימים אותו החלי אלא נשים הכל כמנהג המדינה:

muliebri ſe decoret ornatu; ut indutu veſtis verſicoloris, vel monili aureo; iis imprimis locis, ubi ſolæ mulieres ſic ornantur. Omnia enim (æſtimanda) pro regionis more.

Verſicoloris.] a. v. veſtis colorum, h. e. diverſicolor. Græcè πολύμιτος.

ט איש שעדה עדי אשה ואשה שעדה עדי איש לוקין: המלקט שערות לבנות מתוך השחורות מראשו ומזקנו משילקט שערה אחת לוקה מפני שעדה עדי אשה: וכן אם צבע שערו שחור משיצבע שערה לבנה אחת לוקה: טומטום ואנדרוגינוס אינו עוטף כאשה ולא מגלח ראשו כאיש ואם עשה כן אינו לוקה:

IX. Vir qui muliebri, vel mulier, quæ virili ſe habitu ornârit, vapulat. Qui canos capitis aut barbæ pilos è nigris evulſerit, ut vel unicus fuerit pilus, plectitur; quia mulierum ornatum imitatur. Itidem ſi tincturâ nigrum iis colorem induxerit, ac vel unum è canis nigrum reddiderit, confeſtim vapulat. Obturatus, & hermaphroditus, nec ſe tegat mulierum inſtar, nec tondeatur, ut viri: ſi tamen fecerit, non vapulat.

Obturatus.] De eo dictum §. 3.

י כתובת קעקע האמור בתורה הוא שישרט על בשרו וימלא מקום השריטה בחול או דיו או שאר צבעונים הרושמים וזה היה מנהג גוים שרושמין עצמן

X. Scriptum ſtigmatis, cujus in lege mentio fit; appellatur, quando quis inciſâ carne ſuâ inciſuram implet fuco, atramento, vel aliis, queis pingitur, coloribus. Hunc enim in modum ſolent gentiles in idoli honorem notare ſervum, eo

לעבודת כו"ם כלומר שהוא עבד מכור לה ומורשם לעבודתה ומעת שירשום באחת מדברים הרושמין אחד שישרוט באיזה מקום מן הגוף בין איש בין אשה לוקה:

eo indicantes, illum venditum, culturæque ergo ſignatum. Simulatque verò notâ ejuſmodi inſignis erit Iſraelita; quacunque id corporis parte fuerit, ſeu vir, ſeu mulier, vapulat.

Scriptura ſtigmatis.] Mos Orientis; ut Aſſyriorum. Lucianus de Dea Syria: Στίζονται δὲ πάντες, οἱ μὲν ἐς καρπούς· οἱ δὲ ἐς αὐχένας· καὶ ἀπὸ τοῦδε ἅπαντες Ἀσσύριοι στιγματηφορέουσι. *Omnes autem notis ſunt compuncti; alii in vola, alii in cervice: atque inde eſt, quòd omnes Aſſyrii ſtigmata gerunt.*

Inciſuram implet fuco, &c.] Stigmata, qualia Maimonides memorat, apud Britannos, ſed extra luctum, erant: de quibus Solinus cap. xxv: *Regionem partim tenent barbari, quibus per artifices plagarum figuras jam inde à pueris variæ animalium effigies incorporantur, inſcriptiſque viſceribus hominis incremento pigmenti notæ creſcunt. Neque quidquam magis patientiæ loco nationes feræ ducunt, quàm ut per memores cicatrices plurimum fuci artus bibant.* Sed nihil reperio de coloribus extra luctum illinendis. Verùm Ægyptiæ mulieres in luctu faciem luto illinebant. Herod. Euterp. Τοῖσι αὖ ἀπογένηται ἐκ τῶν οἰκηΐων ἄνθρωπος, τοῦ τις καὶ λόγος ᾖ, τὸ θῆλυ γένος πᾶν ἐκ τῶν οἰκηΐων τούτων κατ' ὧν ἐπλάσαντο τὴν κεφαλὴν πηλῷ καὶ τὸ πρόσωπον. *Quibuſcunque aliquis ex domeſticis deceſſit, homo alicujus momenti, omnes fœminæ illius familiæ caput & vultum luto oblinunt.*

יא כתב ולא רשם בצבע או שרשם בצבע ולא כתב בשריטה פטור עד שיכתוב ויקעקע שנאמר וכתובת קעקע בד"א בכותב אבל זה שכתבו בבשרו וקעקעו בו אינו חייב אלא אם כן סייע כדי שיעשה

XI. Si quis ſe inciderit, nec colore infecerit; vel infecerit quidem, nec tamen inciderit; liber eſt, uſque dum & inciderit, & infecerit. Quia dicitur, * *Scriptura ſtigmatis*: quod accipiendum de eo, qui inſcribit. Sed is, cujus carnem alii inſcripſerunt, & inciderunt; niſi ipſe in eo adjuverit, reus

* *Levit.* 19.28.

מעשה אבל אם לא עשה
כלום אינו לוקה :

non eſt. Si nihil ipſe egerit, non vapulat.

Siquis ſe inciderit, &c.] Hæc, & ſequentia, hauſta ſunt ex Maccoth cap, III. §.VI.

יב השורט שריטה
אחת על המת לוקה שנאמר
ושרט לנפש לא תתנו
בבשרכם אחד כהן ואחד
ישראל שרט שריטה אחת
על ה׳ מתים או ה׳ שריטות
על מת אחד לוקה חמשה׳
והוא שהתרו בו על כל
אחת ואחת :

XII. Qui ſe laniat laniatu uno propter mortuum, vapulat: quia dicitur, * *Non propter defunctum lacerabitis carnem veſtram.* Et perinde eſt, utrùm ſacerdos, an Iſraelita ſit. Si lacerârit ſe uno laniatu ob plures mortuos, aut quinque laniatibus ob unum defunctum, quinquies vapulat. Quod locum habet, ſi de unoquoque præmonitus fuerit.

* *Levit.12.98.*

Qui ſe laniat laniatu uno.] שרט, quod vulgo transferunt *incidere*, vertendum eſt ſecundùm Rabbinos, *laniare*. Nam præceptum, quod Levit. XIX.28. & XXI.5. eſt לא ישרטו שרטת, diverſum eſſe volunt ab altero, quod eſt Deut. XIV. I. לא תתגדדו. Prius illud Levit. vetat lacerare unguibus ſeſe: unde & Græci tranſtulerunt, ἐπὶ τὰς σάρκας αὐτῶν οὐ κατατεμοῦσιν ἐντομίδας. quod non de inciſura accipiendum, ſed laniatu. nam ἐντομὶς quoque notat lacerationem corporis, quæ in luctu fiebat: unde ἐντομίδαι apud Suidam, qui laniatu vultum ſuum in luctu fœdabant; uti apud Maronem Anna; de qua illud,

Vnguibus ora ſoror fœdans.

Servius III. Æneid. *Varro dicit, mulieres in exequiis, & luctu, ideo ſolitas ora lacerare, ut ſanguine oſtenſo inferis ſatisfaciant.* Sane ſcripturæ verba de laniatu oris acceperunt Thalmudici. Maccoth cap. III. §. 5. השורט שריטה אחת על המת חייב רטג שריטה א׳ על ה׳ מתים או ה׳ שריטות על מת א׳ חייב על כל א׳ ואחת: i.e. *Qui laniat ſeſe laniatu uno ob mortuum, reus eſt. Si laniaverit laniatu uno ſuper quinque mortuis, aut quinctuplici propter unum mortuum, ob unumquemque reus eſt.* Quinctuplicem ponunt laniatum pro numero totidem digitorum. Nam quæſtio erat, utrùm, qui pariter ſe quinque

quinque digitis laniâſſet, culpæ unius, an quinctuplicis, reus eſſet. Vt proinde minus videatur aſſecutus Hebræorum mentem doctiſſimus Cochus, quando vertit: *qui ſe ſecat unâ cæſurâ ob defunctum, tenetur. Vnâ ſi ſecuerit cæſurâ ob quinos demortuos, aut quinis cæſuris ob unum, ob quamlibet tenetur.* Illuſtrantur hæc verbis Raſi ad citatum Levitici locum, quando ait: לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת ת"ל לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיב' זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואיני יודע שהיא שרטת *Quandoquidem toti Iſraeli præceptum erat,* (cap. XIX. 28.) *Et laniationem propter mortuum non facietis: dicere poſſimus, ſi quinque laniatibus ſe laniaverit, tantum unius culpæ reum fore. Sed ideo dictum eſt, non laniabunt laniatu, ut reus fieret propter quemlibet laniatum. Nam vox illa ſupervacua eſt ad explicandum. Scribendum fuerat tantum, non laniabunt. Nonne ſatis conſtaret eſſe laniatum?* At altero præcepto Deut. XIV. 1. vetuit Deus incidere corpus cultro, aut alio quovis ferro: quod oſtendunt loca Ierem. XLI. 5. & 1. Reg. XVIII. 28.

יג. גדידה ושריטה אחד היא וכשם שהיו הגוים שורטי' בבשר' על מתיהם מפני הצער כך היו חובלין לעצמם לעכו"ם שנאמר ויתגודדו כמשפטן גם זה אסרה תורה שנאמר לא תתגודדו לא שעל המת בין שרט בידו בין שרט בכלי לוקה לעכו"ם בכלי חייב מלקות בידו פטור · ובכלל אזהרה זו שלא יהו שני בתי דינין בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר שדבר זה גורם למחלוקת גדול שנאמ' לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות:

XIII. Inciſio, & laceratio, pro eodem habentur. Et quemadmodum, præ dolore ob defunctum, carnem ſuam incidebant gentiles: ſic quoque in idolorum honorem ſe unguibus carpebant. Quippe dicitur: *Et * incidebant ſe more ſuo.* * 1. Reg. 18. 28. At ſimiliter lege eſt interdictum: quia dicitur: *Ne * vos ipſos incidatis.* *Deut. 14. 1. Eo qui, ſeu manu, ſeu inſtrumento, ſe mortui cauſsâ lædit, vapulat: qui idoli ergo egerit, ſolum plectitur, ſi inſtrumento: nam ſi manu, liber eſt. Generali etiam continetur, ne una in urbe Senatus ſit duplex, quorum ille hunc in modum, alter alio judicium ferat. Quippe hoc magni ſit diſſidii cauſſa: quia dicitur; לא תתגודדו: id eſt, *non facietis diverſos cœtus.*

Ob defunctum carnem ſuam incidebant.] Ita Scythæ, Rege mortuo, *βραχίονας περιτάμνονται*, *brachiis circumciduntur*; ut eſt apud Herodotum Melpom.cap.LXXI.

In idolorum honorem ſe unguibus carpebant.] Vel etiam incidebant: uti ſacerdotes in ſupplicando Baal; quemadmodum eſt 1.Reg.XVIII, 28. Nempe, ut faciliùs hoc triſti ſpectaculo miſericordiam moverent. A Bellonæ etiam ſacerdotibus, ut eſt apud Tertullianum Apolog.cap. IX, *ſacratus ſanguis de femore proſciſſo in palmulam exceptus, & ſuis datus ſignatis.* Lactantius ſimiliter lib. 1.cap.XXI. ubi de Bellonæ ſacris: *In quibus*, inquit, *ipſi ſacerdotes non alieno, ſed ſuo cruore ſacrificant. Sectis namque humeris, & utrâque manu diſtrictos gladios exerentes, currunt, efferuntur, inſaniunt.* Horatium vide, & quæ ad eum Acro notavit ſat. III. lib. I: ut Tibullum, Lucanum, alios, mittam.

Generali hoc monito.] Generale dictum vocat, *Ne incidatis.* Propriè id ſignat, *Ne incidatis corporis veſtri membra.* Sed non ineptè applicatur corpori Reip. cujus Senatus in contraria ſcindi ſtudia non debet. De quo mox ſubdit Maimonides noſter,

Ne faciatis diverſos cœtus.] Quæſtio hic movetur à Rabbinis, cur, qui carnem incîdit, vapulet, cùm præceptum לא יתגדדו ſit ambiguum; quia non ſolum deſignat, *Ne incidatis*; ſed etiam, *Ne faciatis cœtus diverſos*: Rabbinorum autem pronunciatum ſit, vapulare neminem ob præceptum negativum, quod ancipitem habeat ſententiam. Reſpondent ipſi, tum duntaxat hoc velle Rabbinos, ſi ignoretur, quis nativus ac primarius ſit ſenſus: id hîc locum non habere, quia abunde conſtet, יתגדדו propriè denotare *incidatis*: eóque genuinum hunc eſſe hujus loci ſenſum: ac ſolùm ſecundariò adaptari illi interpretationem alteram, *Non facietis cœtus.*

יד הקורח קרחה על
המת לוקה שנאמר ולא
תשימו קרחה בין עיניכם
למת אחד ישראל ואחד
כהן שקרח על המת אינו
לוקה אלא אחת׃הקורח ד׳

XIV. Qui ob defunctum, capillos evellendo, uno ſe loco calvum reddit, vapulat. Quia dicitur; * *Ne faciatis calvitium inter oculos veſtros propter mortuum.* Ac pari ratione, ſeu ſacerdos fuerit, ſeu Iſraelita, ſi mortui ergo calvum ſe reddat, uno verbere plectitur. Si quis quatuor vel quinque locis capillos evulſerit ob defunctum:

* Deut. 14. 1.

או ה׳ קרחות על מת אחד
לוקה כמנין הקרחות והוא
שהתרו בו על כל קרחה
וקרחה :

funcտum: pro numero locorum, quibus calvitium induxit, etiam ſe numerus habet ictuum, quibus plectitur. Cæterùm id locum habet, ſi de unoquoque calvitii loco præmonitus fuerit.

Vno ſe loco calvum reddit.] Volunt Hebræi, Scripturam, quando ait, קורח קרחה, innuere, ob unumquemque locum, qui calvus ſit, hominem vapulare.

טו אחד הקורח בידו
או בסם או הטובל ה׳
אצבעותיו בסם והניחם
בחמש מקומות בראשו
בבת אחת הואיל וקרח ה׳
קרחות אע״פ שהיא
התראה אחת לוקה חמשה
שהרי כולן באין כאחת׃
וחייב על כל הראש כבין
העינים שנאמר לא יקרחו
קרחה בראשם׃ וכמה
שיעור הקרחה כדי שיראה
מראשו כגרים פנוי בלי
שער :

XV. Sive autem manu ſe calvum reddiderit, ſive medicamento; ut ſi quinque digitos eo inunxerit, eos quinque locis capitis impoſuerit, atque iis ſe ita glabrum ac depilem reddiderit: utcunque ſemel duntaxat præmonitus erit, nihilominus, cùm eo pacto quinque ſit locis depilatus, quinquies plectitur: quippe uno tempore hæc commiſit. Et reus eſt ob caput totum, ſicut cum inter oculos. Quia dicitur, *Ne inducant calvitium capiti ſuo.* Quæ verò quantitas requiritur, ut quis calvitium dicatur induxiſſe? ut locum fecerit glabrum ac depilem magnitudine fabæ.

Reus eſt ob caput totum.] Hoc ex Levit. XXI. 5. adſtruunt per גזרה סוה ſecundâ regulâ ex XIII illis Rabbi Iſmaelis.

Inter oculos.] Reſpicit locum Deuteron. XIV. *Neque inducite calvitium inter oculos veſtros propter mortuum.* Hoc eſt, ne radatis eam ſincipitis partem, ubi capilli imminent intercilio, ſive ſpatio oculis interjecto. Quam mentem eſſe, etiam ex Raſi, ſive Salomone Iarchi liquet.

יו הקורח ראשו או השורט בבשרו על ביתו שנפל ועל ספינתו שנטבעה בים פטור׳ ואינו לוקה אלא על המת בלבד או השורט לעכ״וס׳ הקורח קרחה בראש של חברו והשורט שריטה בבשר חברו והכותב כתובת קעקע בבשרו של חברו והיה חברו מסייע בזמן ששניהן מזידין שניהן לוקין אחד שוגג ואחד מזיד המזיד משניהם לוקה׃ והשוגג פטור׃

בריך רחמנא דסייען׃

XVI. Qui calvitiem capiti inducit, aut carnem ſuam lacerat propter ruinam domus, aut navim mari ſubmerſam, liber eſt. Neque enim vapulat quis, niſi ſe defuncti, vel idoli ergo, carpſerit. Eſt qui caput alterius reddiderit calvum, vel carnem ejus carpſerit, quique alterius carni inſcripſerit notas; ſit alter, qui adjuverit: uterque verò id per contumaciam egerit: uterque vapulat. Sin unus errore, alter ſciens volens deliquerit, ac ſtudio legis violandæ: hic quidem verberibus afficitur, alter ab iis eſt immunis.

Benedictus ſit Miſericors, qui nos juvit.

Propter ruinam domus.] Dixerit quis, non plecti aliquem, quia præ mœrore genas laniârit, ob damnum aliquod in re familiari: plecti, ſi idem fecerit defuncto patre, uxore, unigenito, aut primogenito. Atqui facilius aliquid mœrori concedendum in cariſſimorum morte, quàm in fortunis; præſertim ſiquis opulentus, aut magna damni reſarciendi ſpes affulgeat. Sed eò Rabbini reſpexerunt, quòd Deus diſertim interdicat, nequis genas, vel aliam corporis partem, carpat ob carorum mortem: at ſi idem ob ruinam domus, vel aliud rei familiaris damnum fiat, nullum habeamus præceptum. Non dubium quidem, quin ſi Deo hæc impatientia diſplicuerit in graviori malo; minus eam in minori probârit. Sed noluere plecti, ubi nihil tale Deus expreſſiſſet. Aliud etiam cauſſæ accedere potuit. Nam conſuetudo illa gentilium in luctu ob mortem ſuorum quaſi abierat in religionem. Credebant enim id Dîs manibus gratiſſimum eſſe, qui ſanguine placarentur. Quid mirum igitur, ſi de eo præceptum eſſet; de rei domeſticæ damno non item?

Per contumaciam egerint.] κατὰ λέξιν, *egerint ſuperbientes*, hoc eſt, ex contemtu Legis.

F I N I S.

E R R A T A

In Hebraicis.

Pag.	3.	Verſ.	21.	pro נקרא	lege	בקרא
	37.		2.	פורעין לפניז		פורעין לפניו
			ibid.	וטוכילין		ומוכילין
	77.		2.	אחבים		אחרים
	82.		23.	מסכות		מסכית
	92.		1.	בכפרום		בכפרים
	100.		2.	מלן יבה		מלין בה
	108.		5.	וסג		וסט
	111.		6.	הרסא		אסרה
	117.		2.	יאנה		אינה
	122.		2.	לש		של
	128.		12.	בגות		בנות
	133.		2.	ובסמן		ובזמן
	143.		8.	אחהיהם		אחריהם
	ibid.		20.	מכנגו		מכנגר
	158.		13.	תמרת		המרת
	161.		16.	העיאורת		הפיאות
	167.		pen.	שתלכש		שתלבש

Etiam in Latinis quædam occurrunt, ut:

Pag.	16.	Verſ.	23.	pro *plantis*	lege	*planetis*
	18.		24.	*ac*		*ad*
	28.		5.	*negat*		*negant*
	37.		1.	idololatriam,		idololatram ,
	76.		16.	*lege*		in draconem commutatum eſſe
	84.		18.	ornatus		ornatius
	106.		26.	Ægypti		Ægyptii
	119.		11.	fit		ſit
	133.		29.	veniunt		veneunt
	137.		24.	*Noti paciſcentur*		*Non paciſcantur*
	145.		18.	vulpe		vulpes
	146.		32.	omnia		omina
	164.		20.	faccatus		ſaccatus
	164.		35.	unoni		Iunoni

Minutiora monere operæ non videtur.

vacans uxorem alterius p[illegible], 2 annos pœniteat. Si uxoratus virgin[illegible]
ſimiliter, ita ut primo horum à ſua contineat. Si ei conſenſerit, alioquin [illegible]
datur modus pœnitentiæ. Si uxoratus uxorem alterius, 3 annos pœnitea[illegible]
Primo horum à propria conſentiente abſtineat. Si uxoratus ancillam ſua[illegible]
annum unum pœniteat, & 3 quadrageſimas, & legit. fer. tribus menſib[illegible]
[illegible] illa ſi invita paſſa eſt, 40 dies pœnite[illegible]

76